

श्रीमद् बुद्धिसागरसूरिजी ग्रन्थमालाग्रन्थांक ४९-२

श्रीमद् देवचन्द्रजीकृत

नयचक्रसार

अने

गुरुगुण छत्रीशी

—

छपायी प्रसिद्ध करनार

श्री अध्यात्म ज्ञान प्रसारक मंडल

हा. वकील मोहनलाल हीमचंद-पादरा.

द्वितीयावृत्ति

संवत् १९८५

कीमत रु. ०-१२-०

धूमती
→ केशरधारीजी ←
सुवर्णश्री

आ गन्ध मलयानुं देवाणः—

वकील मोहनलाल हीमचंद.

अमदावाद—मलापोनरोडः

धो डायमंड ज्युविलि प्रिन्टिंग प्रेसमां
परीस देवीदास छानलाले छापी.

નિવેદન

અધ્યાત્મરસિક પંડિતિવર શ્રીમદ્ દેવચંદ્રજી મહારા-
જના વનાવેલા તમામ ગ્રંથો એકત્ર કરી સદગત્ ગુરુવર્ય શ્રીમદ્
બુદ્ધિસાગરસૂરિજીની પ્રેરણાથી શ્રીમદ્ દેવચંદ્ર ભાગ ૧-૨ એ
નામથી આ મંડલે પ્રથમ છપાવેલા. તેની તમામ નકલો હુક
વચ્ચતમાં સ્વપી જવાથી અને માગણી સતત ચાલુ રહેવાથી તેની
બીજી આવૃત્તિ હાલ મંડલે છપાવી છે. તે ગ્રંથ ઘણો મોટો હોવાથી
વાચકોને તથા અભ્યાસ કરનારને સ્વરીદવામાં તેમજ અભ્યા-
સમાં સુગમ પડે તે માટે તેમાં આવેલા ગ્રંથોની કેટલીક નકલો
છુટી છુટી વધાવવા યોગ્ય લાગવાથી નીચે મુજબ ચાર વિભાગો
જુદા જુદા પાકા સહંગ છીંદના પુઠાથી વંધાવી બહાર પાડવામાં
આવ્યા છે.

૧ આગમસાર ૦—૬—૦ (નં. ૪૯+૧)

૨ નયચક્રસાર અને ગુરુગુણ છત્રીશી ૦—૧૨—૦ (નં. ૪૯+૨)

૩ કર્મગ્રંથ ટિપ્પણ અને કર્મ સંવેધ

પ્રકરણ ૦—૧૪—૦ (નં. ૪૯+૩)

૪ વિચારરત્નસાર છુટક પ્રશ્નોત્તર

અને કાગલો ૧—૦—૦ (નં. ૪૯+૪)

એ રીતે ચાર વિભાગોની એકંદર કીંમત રૂ. ૩-૦-૦
થાય છે, જ્યારે આજે ભેગા વાંધેલા ગ્રંથની કીંમત રૂ. ૨-૮-૦
રાખવામાં આવી છે. આજે છે કે દ્રવ્યાનુયોગના સ્વપી જનો આ
ગ્રંથનો લાભ લેશે. પ્રસ્તાવના આ ચારે ગ્રંથને ભેગા વાંધેલ
ગ્રંથમાં આપવામાં આવી છે તે વાંચવા ભલામણ છે.

પાદરા.

અધ્યાત્મ જ્ઞાન પ્રસારક મંડલ.

नयचक्रसार

अशुद्धिशुद्धिपत्रक.

पृष्ठ	पंक्ति	अशुद्धि	शुद्धि
१०७	११	सम्यग्	सम्यग्मार्ग
१०८	४	अव्यावाचाधा	अव्यावाधा
१०९	३	चाये	चो
१०९	५	जीवा	जीयो
११०	६	प्रथय	प्रथम
१११	१४	सम्बत्त्व	सम्यक्त्व
"	"	हाय	होय
"	२१	जाणया	जाणयो
११२	१७	ता	तो
११३	१	हय	हवे
"	७	ममाधी	समारी
"	१२	छैय	छैये
"	१६	मिध्या	मिध्या
११४	१७	व्याप	व्याप्य
११५	१३	द्रव्य	द्रव्य
११७	५	समुदाय	समुदाय
११८	३	व्यय	व्यय
"	४	पर्यास्तिकोभय	पर्यायास्तिकोभय
"	८	पर्याययद्	पर्याययद्
"	१३	नहा	नहीं
११९	१९	मर्थ	मर्थ
"	२४	अर्थ -जे	अर्थजे
१२०	१३	गुणो	गुणी
१२१	३	संमारी	संमारी
१२३	१४	आठमानो	ओठमानो
"	२१	जाय	जीय

१७१	१८	परिणमे	परिणमे
१७२	२	यागेज	योगेज
१७३	२५	भाषतृत्व	भोषतृत्व
१७४	२०	क्रियायथ	क्रियायत
"	२१	उपयोगा	उपयोगी
१७५	६	परणाच	परभाव
"	११	नदनयी	नदमयी
"	२०	निरघाण	निराघरण
१७६	२०	कारणात	कारणता
१७७	६	उपाधिता	उपाधितो
"	१५	जाय	जीय
१७८	९	दानाधिक	दानादिक
१७९	८	काशना	कायना
"	२१	स्पर्शदशायो	स्पर्शादयो
१८०	८	मध्ये	मध्ये
"	२४	पुद्गलनो	पुद्गलनो रूपीशुण तेना भेद वर्ण, गंध, रस, स्पर्श संस्थानादिक
१८२	३	निक्षय	निक्षेप
"	११	धीना	धीर्यना
१८४	१८	छ	छे
१८६	५	पायांययिष	पयायायिष
१८८	१	,	"
१९४	६	व्यपाहयते	व्यपद्वियते
१९८	९	ते धर्मज	ते भाव धर्मज
२०१	२०	घट	घट
२०४	१०	पर्यगृतनय	पर्यगृतनय
२०४	२०	नययय	नययय
"	२३	धृताख्य	धृताख्य
२०५	१६	नीयते	नीयने
"	"	धृत	धृत
"	२०	वराने	वराने

२०६	१५	न गवेषे	गवेषे
२०८	३	मबलम्बमानः	अबलम्बमानः
"	१२	धर्मोने	धर्मोने
"	२३	द्रव्यांतरपरणो	द्रव्यांतरपरणो
२०९	७	धर्मने	धर्मनेन
२१२	९	धेये	धेये
२१४	९	निमत्त	निमित्त
"	२०	विशेष	विशेष
२१५	१०	लिगादिके	लिङ्गादिके
२१७	५	जाणवा	जाणवो
"	१५	विषयी	विषयी
"	२४	एवभूतथी	एवंभूतथी
२१९	७	ज्ञानं	ज्ञानं
२२०	७	पामाने	पामीने
"	१०	अव्याबाध	अव्याबाध
२२२	८	बाधक	बाधक
२२२	१३	आन्माय	आम्नाय
२२४	९	परमाव	परभाव
२२५	१६	कराने शुत्त	करीने शुद्ध
२२७	२०	परभावानुग	परभावानुगत
२२८	२	रमतासंग	समतासंग

॥ श्री परम गुरुभ्यो नमः ॥

श्रीदेवचंद्रजीकृत नयचक्रसार.

बालाबोध सहित.

मंगलाचरण.

प्रणम्य परमब्रह्म शुद्धानन्दरसास्पदम् ।

वीर सिद्धार्थराजेन्द्र नन्दन लोकनन्दनम् ॥१॥

नत्वा सुधर्मस्वाम्यादि, सङ्ग सद्भाचकान्वयम् ।

स्वगुरुन् दीपचन्द्राख्यपाठकान् श्रुतपाठकान् ॥२॥

नयचक्रस्य शब्दार्थं कथनं लोकभाषया ।

क्रियते बालबोधार्थं सम्यग्गर्विशुद्धये ॥३॥

प्रशस्ति.

श्रीजिनागमने विषे ? द्रव्यानुयोग २ चरणरूपाण्युयोग
३ गणितानुयोग ४ धर्मरूपाण्युयोग ए चार अनुयोग कथा ठे
तेमां छ द्रव्य अने नय तत्त्व तेना गुणपर्याय भवभाव परिणम
नने जाणतुं ते द्रव्यानुयोग. एव पंचाम्निकायनुं स्वरूप कथन-

રૂપ છે. તે પંચાસ્તિકાયમધ્યે એક આત્મા નામે અસ્તિકાય દ્રવ્ય છે, તે આત્મા અનંતા છે, તેના મૂલ બે ભેદ છે, તેમાં એક સિદ્ધ નિષ્પન્ન સર્વકર્માવરણ દોષરહિત સંપૂર્ણ કેવલજ્ઞાન કેવલદર્શનાદિગુણપ્રકટરૂપ, અલંકાર, અમલ, અવ્યાવાધાનંદમયી, લોકને અંતે વિરાજમાન, સ્વરૂપભોગી તે સિદ્ધજીવ કહિયે. તે સિદ્ધતા સર્વ આત્માનો મૂલ ધર્મ છે, તે સિદ્ધતાની રૂઝા કરવાને સિદ્ધ-ભગવંતનો યથાર્થસિદ્ધપણો ઓલંચીને નિષ્પન્ન સિદ્ધનો વહુમાન કરવો, અને પોતે પોતાની ભૂલે અશુદ્ધચેતનપણે પરિણમતાં વાંધ્યાં જે જ્ઞાનાવર્ણાદિકર્મ તે ટાલીને પોતાની સંપૂર્ણ સિદ્ધતાની રુચિ કરવી એહીજ હિતશિક્ષા છે.

વલી વીજો ભેદ સંસારિ જીવોનો છે. તે જેણે આત્મ-પ્રદેશે સ્વકર્તાપણે કર્મપુદ્ગલને ગ્રહ્યા, જેને કર્મપુદ્ગલનો લોલીભાવ છે તે મિથ્યાત્વ ગુણઠાણાથી માંડીને અયોગી કેવલી ગુણઠાણાના ચરમસમયપર્યંત સર્વ સંસારીજીવ કહિયે. તેના વલી બે ભેદ છે. એક અયોગી, વીજા સયોગી. તે સયોગીના બે ભેદ. એક સયોગીકેવલી, વીજા સયોગી હ્રસ્વસ્થ. હ્રસ્વસ્થના બે ભેદ. એક અમોહી, વીજા સમોહી. સમોહીના બે ભેદ છે. એક અનુદિતમોહી, વીજા ઉદિતમોહી. ઉદિતમોહીના બે ભેદ. એક સૂક્ષ્મમોહી, વીજા વાદરમોહી. વાદરમોહીના બે ભેદ. એક શ્રેણિવંત, વીજા શ્રેણિરહિત. શ્રેણિરહિતના બે ભેદ. એક સંયમી વિરતિ, વીજા અવિરતિ, અવિરતિના વલી બે ભેદ. એક સમકીતિ, વીજા મિથ્યાત્વી. મિથ્યાત્વીના બે ભેદ. એક ગ્રંથિભેદી, વીજા ગ્રંથિઅભેદી. ગ્રંથિઅભેદિના બે ભેદ. એક ભવ્ય, વીજા અભવ્ય. તેમાં અભવ્યજીવોનું તો દલ જ એવો હોય જે શ્રુતઅભ્યાસ પણ કરે તથા દ્રવ્યથી પંચ મહાવ્રત આદરે પણ

આત્મધર્મની યથાર્થ શ્રદ્ધા વિના પહેલો ગુણઠાણો કિવારે મૂકે નહીં. માટે એ જાવો તે સિદ્ધપદ પામવાને યોગ્ય નહીં તે અભવ્ય ચાથે અનંતે છે,

વીજા ભવ્ય તે જે સિદ્ધપણાને યોગ્ય છે, જેને કારણયોગ મિલે પલટણ પામે. તે ભવ્યજીવા અભવ્યથી અનન્તગુણા છે તે મધ્યે કેડક ભવ્ય સામગ્રીયોગ પામી ગ્રંથિમેદ કરીને સમક્ષિત પામે અને કેટલાંક ભવ્ય તો સામગ્રીને અભાવે સમક્ષિત પામે જ નહીં. ઉક્તં ચ

વિશેષણવત્યાં સામગ્રી અભાવાઓ, વગ્ધાર-
રાસિઅપ્પવેસાઓ ॥ મઠવાવિ તે અર્ણતા, જે સિદ્ધ-
સુહં ન પાવતિ ॥ ૧ ॥

પણ તે ભવ્ય જીવોમાં યોગ્યતા ધર્મ છતો છે તે માટે ભવ્ય કહિયે. જે જીવ મિથ્યાત્વ તજીને શુદ્ધ યથાર્થ આત્મપણે વ્યાપક રહ્યો તેજ મારો ધર્મ, અને જેથી તે આત્મસત્તાગત ધર્મ પ્રગટે તે સાધનધર્મ. તેના બે ભેદ છે. એક વાયળા-પુછળાદિ-વેદન, નમનાદિ પઢિલેહણ-પ્રમાર્જનાદિ જેટલી યોગમવૃત્તિ તે સર્વ દ્રવ્યથી સાધનધર્મ કહિયે. તે ભાવધર્મ પ્રગટ કરવાને જે કરે તેને કારણરૂપ છે. દ્રવ્ય તે જે ભાવનું “કારણ કારણાસે દૃઢ” इति આગમવચનાત્ ॥

અને જે ઉપયોગાટિ પોતાના ક્ષયોપશમભાવે પ્રગટ્યા જે જ્ઞાનધીર્યાદિગુણ તે પુદ્ગલાનુયાયીપણાથી ટાલીને શુદ્ધગુણી જે શ્રીઅરિહંત-સિદ્ધાદિક તેના શુદ્ધગુણને અનુયાયી કરવા. અથવા આત્મસ્વરૂપ અનન્તગુણપર્યાયરૂપ તેને અનુયાયી કરવા તે ભાવથી સાધનધર્મ જાણવો. એ આત્મા નીપજાવવાનો ઉપાય છે.

જિહા લગે આત્માનું શુદ્ધસ્વરૂપ ચિદાનંદઘન તે સાધ્યમાં નથી અને પુદ્ગલસુખની આશાએ વિષ, ગરલ, અન્યોન્ય અનુષ્ઠાન જે કરવું તે સસારહેતુ છે. માટે સાધ્યસાપેક્ષપણે સ્વાદ્વાદશ્રદ્ધાએ

સાધન કરવું એહિજ માર્ગ છે. અને એ માર્ગની જે પ્રતીતરુચિ તે સમ્યક્ત્વ કહિયે. તે સમ્યક્ત્વ ગ્રંથિભેદ કરચો પામિયે. તે ગ્રંથિ-ભેદ તો ત્રણ કરણ કરે તો જડે. તે ત્રણ કરણ જીવ કરે તેવારે સમ્યક્દર્શન પામે. તે ત્રણ કરણમાં પહેલું યથાપ્રવૃત્તિકરણ, વીજું અપૂર્વકરણ, ત્રીજું અનિવૃત્તિકરણ. એ કરણ સર્વ સંજ્ઞી પચેન્દ્રિ કરે. તેમાં પ્રથમ યથા પ્રવૃત્તિકરણ તે ભવ્ય તથા અભવ્ય પળ કરે. કોઈક જીવ અનંતિવાર કરે. તે યથાપ્રવૃત્તિકરણનું સ્વરૂપ લાલિયે છેયે.

સર્વકર્મની ઉત્કૃષ્ઠસ્થિતિના વાંધનાર જીવને સંકલેશ ઘળો છે માટે યથાપ્રવૃત્તિકરણ કરે નહી. ઉક્તંચ વિશેષાવધ્યકે-

ઉક્તોસદ્ધિ ન લભ્મહ ભયના એણસુ પુઠ્ઠલદ્વા-
એ ॥ સઘ્યજહન્નઘટિહસુ વિ, ન લભ્મહં જેણ પુઠ્ઠ-
પાડવન્નો ॥ ૧ ॥ માટે કર્મની ઉત્કૃષ્ઠસ્થિતિનો વાંધ-

નાર જીવ તે ચાર સામાયિકનો લાભ ન પામે, અને જે જીવ સાત કર્મની જઘન્યસ્થિતિ વાંધે તે જીવ તો ગુણવંત જ છે એ રીત છે. માટે જે વારે એક કોડાકોડી સાગ-રોપમ પલ્યોપમને અસંખ્યાતમે ભાગે ડળી સ્થિતિ વાંધતો હોય તે યથાપ્રવૃત્તિકરણ કરે. જે જીવ કર્મક્ષપણારૂપ શક્તિ પામ્યો ન હતો તે શક્તિ પામ્યો તેને યથાપ્રવૃત્તિકરણ કહિયે. ઉક્તંચ ભાષ્યે યેન અનાદિસંસિદ્ધપ્રકારેણ પ્રવૃત્તં કર્મ-ક્ષપણંક્રિયતે અનેનેતિ કરણં જીવપરિણામ એવ ઉ-ચ્યત્તે અનાદિકાલાત્ કર્મક્ષપણપ્રવૃત્તાવધ્યવસાય વિશેષો યથાપ્રવૃત્તિકરણમીત્યર્થઃ ॥

ક્ષયોપશમી ચેતનાવીર્ય જે સંસારની અસારતા જાણે, સંસાર દુઃસ્વરૂપ કરી જાણે, તેથી પરિગ્રહ શરીરથી સ્વરે, ઉદ્દેગે ઉદા-સીનતા પરિણામે કરી સાત કર્મની સ્થિતિ અનેક કોડાકોડીના થોકડા અસંખ્યાતા જે સત્તામાં હતા તે સ્વપાવે, ને કાંઈક

જાણી એક કોઠાકોઠી રાત્રે, એ યથાપ્રવૃત્તિકરણ આત્મા અનંતિ-
વાર કરે, પણ ગ્રધિમેદ કરી શકે નહીં. એ કરણ તે ગિરિ
નદીને ત્રિવેં આવ્યું પાપાણ તે ધંચના ઘોલનારૂપ ચાલવે કરીને
જેમ સહેજે મુંદાલો થાય, અને કોઠક આકાર પકડે તેમ
જન્મ મરણાદિ દુઃખને ઉદ્દેગે અનામોગથી જ ભવવૈરાગે જીવ
યથાપ્રવૃત્તિકરણ કરે. એહિજ જીવ કોઈક રીતે વૈરાગ્ય વિચારે
જે ભવભ્રમણ તે દુઃખ છે, એ સંયોગ વિયોગાદિ અસાર છે પણ
કાંઈક જ્ઞાનાનંદાદિ તે સાર છે. એટલી ગમેપણા કરનારો જીવ
તે યથાપ્રવૃત્તિકરણ કરીને અપૂર્વકરણ કરે. इहां कोइ पुठे जे
भव्यने तो पलटण योग्यता ठे पण अभव्य जीव केम करे ?
તેનું ઉત્તર જે તીર્થંકરભક્તિમા જે દેવતાની મહિમા તથા લોક
સન્માનાદિક દેહીને પુણ્યનો વાછાયેં દેવત્વ રાજ્યાદિક લાભ
इच्छायें इग्यार अंग तथा त्राय पच महात्रतादि पामे पण तेने
સમ્યક્ત્વ ન હોય, જે પુત્રલાભિલાષી છે તેને ગુણસ્પર્શ ન થાય
उक्तचमहाभाष्ये ॥ अर्हदादिविभूतिमतिशयतीं दृष्ट्वा धर्मा-
देरंबिषसत्कारो देवत्तराज्यादयः प्राप्यते इत्येव समुत्पन्नमुद्धेरमव्य-
स्यापि देवनरेन्द्रादिपदेष्टया निर्माणश्रद्धारहितरष्टानुष्ठान किंचि-
दगी कुर्वतां ज्ञानरूपस्य श्रुतसामायिकमात्रलामेऽपि सम्यक्तवा-
दिलाभ' श्रुतस्य न भवत्येवेति ॥ એ રીતે ધારણ.

તથા અપૂર્વકરણ અને અનિવૃત્તિકરણનો અધિકાર લેખ
આગમસારમા સ્પષ્ટો છે તેજ પ્રમાણે इहां पण जाणया. इम
प्रण करण करीने उपशम अथवा सयोपशम अथवा सापिण
सम्यक्तत्व जे पाમ्यो અને आत्मप्रदेसे वनपाने सम्यग्दर्शनगुणनो
रोधक एहवां मिथ्यान्व मोहप्रवृत्तिना विषाफोदयने टट्टने करीने
जे सम्यग्दर्शनगुणनी प्रवृत्ति थाय तेयी यथार्थपणे निर्द्वार

સહિત જાણપણો પ્રવર્તે તે જીવને દ્રવ્યાનુયોગે તત્ત્વજ્ઞાન પ્રગટે. તેથી જે આત્મગુણ પ્રગટે તે આત્મગુણરક્ષણાયે જ પ્રવર્તે એવવી સ્વરૂપાનુયાયી આત્મગુણની પ્રવૃત્તિ તેહને ધર્મ કરી સદ્દેહે. તે માટે સ્યાદ્વાદપરિણામી પંચાસ્તિકાય છે. તે સ્યાદ્વાદરૂપ જ્ઞાન તે નયજ્ઞાને થાય; માટે નયસહિત જ્ઞાન કરવું, તે નયજ્ઞાન અતિ દુર્લભ છે. અને નયની અનંતતા છે. ઉક્તં ચા||જાવડ્યા વચનપદ્ધતાવડ્યા ચેવ હુંતિ નયવાચા || તે જે પૂર્વાપર સાપેક્ષ નહી તે કુનય કહિયે, અને સર્વસાપેક્ષપણે વર્તે તે મુનય કહિયે. તે મૂલ સાત નય છે તેનું સ્વરૂપ અલ્પમાત્ર લખિયે છે.

નય તે જ્ઞાનગુણનું પ્રવર્તન છે. જે કારણે એકદ્રવ્ય મધ્યે અનંતા ધર્મ છે, તે એક સમયે શ્રુતોપયોગમાં આવે નહી, સ્યા માટે જે શ્રુતજ્ઞાનનો ઉપયોગ અસંખ્યાતા સમયે થાય. અને વસ્તુ મધ્યે તો અનંતા ધર્મ એક સમયે પરિણમતા પામિયે. તેવારે શ્રુતજ્ઞાન સત્ય થાય નહી. તે માટે નયે કરી જાણે. તથા યદ્યપિ કેવલીનો ઉપયોગ એકસમયી છે તે માટે જાણવામાં નયનું કાર્ય કેવલીને પડે નહી, પણ વચને કહેતાં કેવલીને પણ નયે કરી કહેવું પડે, કારણ કે વચન તો ક્રમે કરીને વોલાય છે અને વસ્તુધર્મ અનંતા એકસમયકાલે છે તે માટે નયે કરી કહે. વલી જિનભદ્રગણિક્ષમાશ્રમણપૂજ્ય કહે છે:--

જીવાદિ દ્રવ્યમાં જે ગુણ છે તે અનંતસ્વભાવી છે. ગુણની છતિ તેનું પરિણમન તેની પ્રવૃત્તિ તેમાં જે સમયે કારણતા તે સમયે જ કાર્યતા इत्यादि અનેકપરિણતિસહિત છે. તેથી કોઈક રીતે સર્વનું ભિન્નાભિન્નપણે જ્ઞાન થાય તે નયથી થાય. માટે સમક્તિરુચિ જીવને નયસહિત જ્ઞાન કરવું જે એટલા ધર્મ સર્વદ્રવ્ય મધ્યે રહ્યા છે માટે પ્રથમતો શ્રીગુરુકૃપાથી દ્રવ્યગુણપર્યાય

ઓલખાવે છે. એ પીઠિકા કહી. હવે મૂલસૂત્રના અર્થનું વ્યા-
ર્યાન કરે છે.

શ્રીવર્દ્ધમાનમાનમ્ય, સ્વપરાનુગ્રહાય ચ ॥

ક્રિયતે તત્ત્વબોધાર્થ, પદાર્થાનુગમો મયા ॥૧॥

અર્થ ॥ શ્રીકે०ગુણની શોભા અતિશય શોભાપેં વિરાજમાન
પ્રહવા શ્રીવર્દ્ધમાન અરિહંત શાસનના નાયક તે પ્રતે અત્યન્તપણે
નમીને—નમસ્કાર કરીને પોતાનો માન મૂકી ત્રણ યોગ સમાવી
ગુણીને અનુયાયી ચેતનાનું કરવું તેને નમતું કહિયેં તે પણ
સ્વકે०પોતાને અને પર જે શિષ્ય અથવા શ્રોતાદિકને અનુગ્રહકે०
ઉપકારને સારુ તત્ત્વકે० યથાર્થ વસ્તુધર્મ તેને બોધકે० જાણવાને
અર્થે પદાર્થકે० ધર્માસ્તિકાયાદિક છ મૂલદ્રવ્ય તેનો અનુગમકે०
સાચો મરુપવો તે ક્રિયતે કે० કરિયેં છય,

જગત્માં મતાંતરીઓ દ્રવ્યને અનેકપણે કહે છે, તિહાં નૈ-
યાયિક સોલ પદાર્થ કહે છે, વૈશેષિક સાત પદાર્થ કહે છે.
વેદાંતિ, સાંરય એક પદાર્થ કહે છે મીમાસક પાંચ પદાર્થ કહે
છે. પણ તે સર્વે મિથ્યા છે. તેણે પદાર્થનું સ્વરૂપ જાણ્યું નથી
અને શ્રીઅરિહંત સર્વજ્ઞ પ્રત્યક્ષજ્ઞાની તે એક જીવ અને પાંચ
અજીવ એ રીતે છ પદાર્થ કહે છે. ડહા કોઈ પૂછે જે નયત્ત્વરૂપ
નવ પદાર્થ કયા છે તે કેમ ? તેને ઉત્તર જે| એક જીવ, બીજો
અજીવ, એ બે પદાર્થ તો મૂલ છે અને શેષ સાત તત્ત્વ તો
જીવ અજીવનો સાધક વાચક શુદ્ધ અશુદ્ધ પરિણતિની અવસ્થા
ભિન્ન ઓલખાવે કરયા છે.

શ્લોક॥ દ્રવ્યાણાં ચ ગુણાનાં ચ, પર્યાયાણાં ચ લક્ષણં॥

નિક્ષેપનયસંયુક્તં, તત્ત્વભેદૈરલङ્કૃતમ્ ॥

તત્ર તત્ત્વભેદપર્યાયૈર્વ્યાખ્યાતસ્ય-

જીવાદેર્વસ્તુનો ભાવઃ સ્વરુપતત્ત્વમ્

અર્થ ॥ દ્રવ્યના, ગુણના તથા પર્યાયના લક્ષણ જે ઓલ-
 શાણ તે નિક્ષેપે કરી તથા નયે કરી યુક્ત તત્ત્વના ભેદ સહિત
 કહું છું. તત્ર કે० તિહાં જિનાગમને વિષે તત્ત્વ જે વસ્તુસ્વરુપ,
 ભેદ તેના જૂદા જૂદા ભેદપર્યાય તેમાં રહ્યા જે ધર્મ ઇટલા પ્રકારે
 વ્યાખ્યા કે० અર્થનું કહેવું તેણે કરીને યથાર્થ વ્યાખ્યાન
 થાય, તિહાં તત્ત્વનું લક્ષણ કહે છે. વ્યાખ્યાન કરવા યોગ્ય જે
 જીવાદિક વસ્તુ તેનો મૂલ ધર્મ તે વસ્તુનું સ્વરુપ તત્ત્વ કહિયે.
 જેમ કંચનનું સ્વરુપ પીત ગુરુ સ્નિગ્ધતાદિ તથા એનું કાર્ય
 આભરણાદિક અને એહનું ફલ તે એહથી અનેક ભોગ્યવસ્તુ
 આવે, એમ જીવનું સ્વરુપ જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રાદિ અનન્ત ગુણ,
 તથા જીવનું કાર્ય સર્વભાવનું જાણવું પ્રમુખ. એ રીતે અભેદપણે
 રહ્યા જે ધર્મ તે સર્વ વસ્તુનું તત્ત્વ કહિયે.

येन सर्वत्राविरोधेन यथार्थतया व्यापव्यापकभावेन
 लक्ष्यते वस्तुस्वरूपं तल्लक्षणं तत्र द्रव्यभेदा यथा
 जीवा अनंताः कार्यभेदेन भावभेदा भवन्ति क्षेत्रकाल
 भावभेदानामेकसमुदायित्वं द्रव्यत्वम्

અર્થ ॥ હવે લક્ષણ કહે છે. જે ગુણે કરી સર્વદ્રવ્ય સ્વજાતિમાં અવિરોધિપણે યથાર્થપણે ? અતિવ્યાપ્તિ ૨ અવ્યાપ્તિ અસંભવાદિ દોષરહિત વસ્તુ જે વ્યાપ્ય તેહને વિષે વ્યાપકપણે લખિયે જાણિય તેને વસ્તુનું લક્ષણ કહિયે. તે લક્ષણ બે પ્રકારનું છે. એક લિંગવાદ્ય આકારરૂપ અને બીજું વસ્તુમાં રહ્યો જે સ્વરૂપ તે. એ બે મેદ છે. તેમાં લિંગથી તો ગાયનું લક્ષણ જે સાસ્નાસહિતપણો તે વાદ્ય આકારરૂપ લક્ષણ છે. એ વાદ્ય લક્ષણે જે ઓલવાણ કરે તે વાલચાલ છે અને જે વસ્તુને ધર્મે ઓલવાય તે સ્વરૂપલક્ષણ કહિયે. જેમ ચેતનાલક્ષણ તે જીવ, તથા ચેતનારહિત તે અજીવ, इत्यादિક લક્ષણે લક્ષણસ્વરૂપ જાણવો એમ અનેક રીતે જાણી લેયો, મેદાથ-હવે મેદનું સ્વરૂપ કહે છે. વક્તવ્યવસ્ત્વશઃ કે. જે વસ્તુ કયન કરતા હોય તેહના ચાર મેદ છે. તત્ર દ્રવ્યમેદાકે. તિહા દ્રવ્યના મેદ મૂલ લક્ષણે સરિલા પળ પિંડપણે જૂદા છે તે દ્રવ્યથી મેદ કહિયે. યથાકે. જેમ સર્વજીવ જીવત્વસામાન્યે સરિલા છે, પણ જીવ જીવ પ્રતે પોતાના ગુણપર્યાયનો પિંડપણો જૂદો છે. કોઈનું કોઈમાં મિલિ જાતો નથી. તે માટે જીવ અનંતા દ્રવ્યભિન્નપણે, તેમજ અજીવ અનંતા દ્રવ્યભિન્નપણે, એમ પુદ્ગલપરમાણુ પણ જડતારૂપપણે સરિલા પણ સર્વ પરમાણુઓ જૂદા દ્રવ્ય છે. જે કાલે પુછીયે તે કાલે ઇટલાને ઇટલા છે કોઈ કાલે ઘટે નહી, તેમ નવો વધે નહીં. એ સર્વ દ્રવ્યથી મેદ જાણવો

હવે ક્ષેત્રાશઃ-ક્ષેત્રથી મેદ તે જે વિસ્તરે તો જૂદો ક્ષેત્ર અવગાહોને રહે, જેમ જીવાદિ દ્રવ્યના પ્રદેશ અવગાહનાધર્મે જૂદા છે પણ દ્રવ્યથી જૂદા પડે નહી, સંલગ્નપણે રહે. ગુણપર્યાય સર્વપ્રદેશ અનંતા છે તે ગુણપર્યાય એક પ્રદેશ મૂકી બીજા પ્રદેશમાં જાય નહી, પર્યાયવિમાગ એકનો અને પ્રદેશનો અવગાહ

સરિલા છે પણ તે પર્યાય અનંતા ભિન્ન છે, અને જે અનંતાપર્યાય મલીને એક કાર્ય કરે તે કાર્યને ગુણ કહે છે, શ્રીવીતરાગ સર્વજ્ઞ એમ કહે છે એ ક્ષેત્રથી ભેદ છે.

એકવસ્તુમાં ઉત્પાદવ્યયરૂપ પર્યાય પલટવાનું માન તે સમય કહિયે. જેટલો ઉત્પાદ વ્યય તથા અગુરુલઘુની હાનિવૃદ્ધિને પરિણમતાનું માન તે સમય કહિયે. અને તેથી વીજી પરિણમનતા થઈ તે વીજો સમય, એમ જે અનંતિ અતીતપ્રવૃત્તિ થઈ તે વર્તમાનપ્રવૃત્તિની પરંપરારૂપ જાણવી. અને આગામિક થાશે તે કાર્યરૂપે યોગ્યતારૂપ જાણવી. અતીતકાલનો તથા અનાગત કાલનો કોઈ ઢિંગલો નથી, અને પિંડરૂપ પંચાસ્તિકાયનું વર્તના રૂપ જે પરિણમન તેનું માન તે કાલ કહિયે. તેને સમયભેદ તે ત્રીજો કાલરૂપ ભેદ કહિયે. તે જે પર્યાય ભિન્ન ભિન્ન કાર્ય કરે તે કાર્યભેદે ભિન્નપણો છે, તે માટે ચોથો ભાવથી ભેદ કહિયે. હવે દ્રવ્યનું લક્ષણ કહે છે. તે ક્ષેત્ર કાલ અને ભાવના જે ભેદ તે સર્વનું એકઠા મિલિને પિંડપણે એકાધારપણે સમુદાયીપણે રહેવું તે દ્રવ્ય કહિયે.

તत्रैकस्मिन् द्रव्ये प्रतिप्रदेशे स्वस्वएककार्यकरण-
सामर्थ्यरूपा अनन्ता अविभागरूपपर्यायास्तेषां
समुदायो गुणः ॥ भिन्न कार्यकरणे सामर्थ्यरूपा
भिन्नगुणस्थ पर्यायाः एवं गुणा अप्यनन्ताः प्रतिगुणं
प्रतिदेशं पर्याया अविभागरूपाः अनन्तास्तुल्याः
प्राय इति ते चास्तिरूपाः प्रतिवस्तुन्यनन्तास्ततोऽ-
नन्तगुणाः सामर्थ्यपर्यायाः

અર્થ ॥ હવે ગુણનું લક્ષણ કહે છે તિહાં ગુણનામાશ્રયો-
 દ્રવ્યમિતિ વચનાત્, એકદ્રવ્યને વિષે સ્વસ્પર્કે० પોતપોતાનો
 એક જાણવા પ્રમુખ કાર્ય કરવાનું જેને સામર્થ્ય છે એવા અનંતા
 સૂક્ષ્મ જેનો અવિભાગકે० વીજો છેદ ન થાય એવા વિભાગનો
 જે સમુદાય તેને ગુણ કહિયે. જેમ એક દોરડો સો તાંતણાનો
 કર્યો તે સો તાંતણા તો અવિભાગપણે છતાં પર્યાય છે. તે દોર-
 ઢાથી અનેક કાર્ય થાય, અનેક વસ્તુ વંધાય, અને અનેકને
 આધાર થાય અનેક વેટણ થાય તેને સામર્થ્ય પર્યાય કહિયે.
 છતિરૂપ જે પર્યાય તે તો વસ્તુરૂપ છે અને સામર્થ્યપર્યાય તો
 પ્રવર્તનરૂપ-કાર્યરૂપ છે, તે છતિપર્યાયનો સમુદાય તેને ગુણ
 કહિયે. છતિપર્યાયના અવિભાગ તે યોગસ્થાન સમયસ્થાનમાં
 કહ્નોજ છે અને ભિન્નકે० જુદો કાર્ય કરવાનું જેમા સામર્થ્ય
 હોય એવા અવિભાગરૂપ આત્મપ્રદેશે વર્તતા પર્યાય તે ભિન્નકે०
 જુદા ગુણના પર્યાય જાણવા. જેમ જે અવિભાગ પરિણામાલંબન-
 રૂપ કાર્ય સામર્થ્યરૂપ તેનો સમુદાય તે વીર્યગુણ. એમજ જાણ-
 વારૂપ સામર્થ્ય છે જેમા, એવા જે અવિભાગપર્યાય છે તેનો
 સમુદાય તે જ્ઞાનગુણ. તેવા ગુણ એકદ્રવ્યને વિષે અનંતા છે,
 તે એકગુણના પ્રદેશે પ્રદેશે પર્યાય અવિભાગરૂપ અનંતા છે,
 અને સર્વ પ્રદેશે સરિલા છે, તથા પંચાસ્તિકાયા મધ્યે એક અગુ-
 રુલધુ પર્યાયનો મેદ તરતમ છે. તથા પુદ્ગલપરમાણુમધ્યે કાલમેદે
 અથવા દ્રવ્યમેદે ચર્ણાદિકના પર્યાયનો તરતમયોગ તે થોડા
 ઘણાપણો છે, તે પર્યાયઅસ્તિરૂપ છે, સદા છતાં છે, કોઈ પર્યાય
 દ્રવ્યાતરમા જાતો નથી, પ્રદેશાતરમા પણ જાતો નથી, તે
 છતિપર્યાયથી સામર્થ્યપર્યાય અનંતગુણા જાણવા. તે કાર્યરૂપ
 છે તથા ચ મહાભાષ્યે-યાવન્તો જ્ઞેયા સ્તાવન્ત એવ જ્ઞાનપર્યાયા:

તે ચ અસ્તિરૂપાઃ પ્રતિવસ્તુનિ. અનન્તાસ્તતોપ્યનન્તગુણાઃ
સામર્થ્યપર્યાયાઃ

તત્ર દ્રવ્યલક્ષણં—ઉત્પાદઽજયધ્રુવયુક્તં સલ્લક્ષણં
દ્રવ્યં એ તદ્ દ્રવ્યાસ્તિકંપર્યાસ્તિકાભયનયાપેક્ષયા
લક્ષણં ॥ ગુણપર્યાવદ દ્રવ્યં એતત્ પર્યાયનયાપેક્ષયા
અર્થક્રિયાકારિ દ્રવ્યં એતલ્લક્ષણં સ્વસ્વશક્તિધર્માપે
ક્ષયા । ધર્માસ્તિકાય—અધર્માસ્તિકાય—આકાશા-
સ્તિકાય—પુદ્ગલાસ્તિકાય—જીવાસ્તિકાય—કાલશ્ચેતિ

અર્થ ॥ હવે વલી દ્રવ્યનુ મુખ્યલક્ષણ કહે છે, ઉત્પાદ કે
નવા પર્યાયનું ઉપજવું વ્યય કે પૂર્વ પર્યાયનું વિણસવું અને
ધ્રુવ કે નિત્યપણો એ ત્રીન પરિણમનપણે સર્વદા જે પરિણમે તેને
દ્રવ્ય કહિયે. એટલે તેહિજ ગુણ કારણકાર્ય વે ધર્મે સમકાલે પરિ-
ણમે છે, કારણ વિના કાર્ય થાય જ નહીં અને કાર્ય કરે નહીં
તે કારણ પણ સમજવું નહીં, જે ઉપાદાનકારણ તેહિજ કાર્ય
થાય છે, તે કારણતાનો વ્યય અને કાર્યતાનું ઉપજવું સમકાલે
થાય છે, વલી કારણપણો પણ સમયેસમયે નવો નવો છે અને કાર્ય-
પણો પણ સમયે સમયે નવો નવો છે તે માટે કારણપણાનો પણ
ઉત્પાદ વ્યય છે, અને કાર્યપણાનો પણ ઉત્પાદ વ્યય છે, અને
ગુણપિંડપણે દ્રવ્યાધારપણે ધ્રુવ છે. એવી પરિણતિયે પરિણમે તે
સત્ કે છતિવન્ત દ્રવ્ય જાણવો. એટલે એ લક્ષણ તે દ્રવ્યાસ્તિ-
કનય તથા પર્યાયાસ્તિકનય એ વે ભેલા લઙ્ગને કરચો છે, જે

ધ્રુવપણો તે દ્રવ્યાસ્તિકધર્મ ગ્રહો છે અને ઉત્પાદવ્યય તે પર્યાયા-
સ્તિકધર્મ ગ્રહો છે. તે માટે એ લક્ષણ સંપૂર્ણ છે, એ તત્ત્વાર્થકાર-
કનું વાક્ય છે

તથા વહી વીજું લક્ષણ તત્ત્વાર્થમાં જ કહ્યું છે. એક
દ્રવ્યમાં વધામાં સ્વકાર્યગુણે વર્તમાન તે ગુણ અને પર્યાય તે
ગુણનું કારણભૂત દ્રવ્યનું ભિન્ન ભિન્ન કાર્યપણે પરિણમે દ્રવ્યગુણ
એ વેહુને સ્વાશ્રયીપણે પરિણમન તે વે છે જેમાં તે દ્રવ્ય કહિયે,
ઘટલે ગુણ તથા પર્યાયવંત તે દ્રવ્ય કહિયે. તે દ્રવ્ય એકના વે
ઝંડ થાયજ નહી, એ મૂલ દ્રવ્યનું લક્ષણ છે અને જે ઘણા પરમા-
ણના ઝંધને દ્રવ્ય માન્યો છે તે ઉપચારે જાણવો. જેની પરિણતિ
ત્રણ કાલમધ્યે તે રૂપને તજે નહી તે દ્રવ્ય પોતાની મૂલ જાત
ત્યજે નહી. જેને અગુરુલઘુનું પદ્મગુણ હાનિદૃઢિરૂપ લક્ષણ ચક્ર
એકઠો ફિરે તે એક દ્રવ્ય, અને જેને જૂદો ફિરે તે ભિન્ન દ્રવ્ય
કહિયે. ઘટલે ધર્મ, અધર્મ, આકાશ એ એક દ્રવ્ય છે, અને જીવ
અસંખ્યાતપ્રદેશરૂપ એક અઝંડ દ્રવ્ય છે. એવા જાવ સર્વલોકમધ્યે
અનંતા છે તે જીવ સિદ્ધમાં વડે છે અને સંસારીપણામાં ઓછા
થાય છે, પણ સર્વ સંખ્યામાં ઘટતા વધતા નથી. તથા પુલ્કલ
પરમાણુ એક આકાશ પ્રદેશ પ્રમાણ એક દ્રવ્ય છે. તેવા પરમાણુ
સર્વ જીવથી તથા સર્વ જીવના પ્રદેશથી પણ અનંતગુણા દ્રવ્ય છે.
સ્કંધપણે અથવા હુટા પરમાણુપણે વધે તથા ઘટી જાય પણ
પરમાણુપુદ્ગલપણે જે સંખ્યા છે તેમાં વધતા ઘટતા નથી એ
નિશ્ચયનયથી લક્ષણ કહ્યું.

દૃવે વ્યવહાર નયથી લક્ષણ કહે છે.

અર્થ:—જે દ્રવ્ય તેની લે ક્રિયાકે० પ્રવૃત્તિ તેને કરે તે
દ્રવ્ય કહિયે. તેમાં જીવની શુદ્ધ ક્રિયા તે જ્ઞાનાદિક ગુણની

પ્રવૃત્તિ જેમ સકલ જ્ઞેય જાણવા માટે જ્ઞાનવિભાગની પ્રવૃત્તિ એમ સર્વ ગુણનું જે કાર્ય જેમ જ્ઞાનગુણનું કાર્ય વિશેષ ધર્મનું જાણવું. તથા દર્શનગુણનું કાર્ય સકલસામાન્યસ્વભાવનો વૌધ, અને ચારિત્રગુણનું કાર્ય તે સ્વરૂપનું રમવું ઇત્યાદિ. અને ધર્માસ્તિકાયનું કાર્ય ગતિગુણે પરિણમ્યા જે જીવ તથા પુદ્ગલ તેને ચાલવાને સહકારી થાય. એમ સર્વ દ્રવ્યની સમજણ જોડે લેવી. એ લક્ષણ સર્વ દ્રવ્યના જે ગુણ છે તે સર્વના સ્વકાર્યાનુયાયી પ્રવૃત્તિ તેને અર્થક્રિયા કહેવી. હવે તે છ દ્રવ્ય છે ? ધર્માસ્તિકાય, ૨ અધર્માસ્તિકાય, ૩ આકાશાસ્તિકાય, ૪ પુદ્ગલાસ્તિકાય, ૫ જીવાસ્તિકાય, ૬ કાલ. એ છ દ્રવ્ય જાણવા. એથી વધારે પદાર્થ કોઈ નથી. જે નૈયાયિકાદિક સોલ પદાર્થ કહે છે તે મૃષા છે, કારણકે તે પ્રમાણને ભિન્નપદાર્થ કહે છે તે તો જ્ઞાન છે, તે આત્મામાં પ્રમેયનો ગુણ છે તે ગુણો જે આત્મા તે મધ્યે રહ્યો છે તેને ભિન્ન પદાર્થ કેમ કહિયે ? વીજા પ્રયોજન સિદ્ધાન્તાદિક તે સર્વ જીવ દ્રવ્યની પ્રવૃત્તિ છે તે માટે ભિન્નપદાર્થ કહેવાય નહો.

તથા વૈશેષિક ૧ દ્રવ્ય, ૨ ગુણ, ૩ કર્મ, ૪ સામાન્ય, ૫ વિશેષ, ૬ સમવાય, ૭ અભાવ એ સાત પદાર્થ કહે છે. પણ તેને કહિયે જે ગુણ તે તો દ્રવ્યમાંજ રહ્યા છે તો તેને ભિન્નપદાર્થ કરી કહેવું તે કેમ ઘટે ! અને કર્મ તે દ્રવ્યનું કાર્ય છે તથા સામાન્ય અને વિશેષ એ બે તો દ્રવ્ય મધ્યે પરિણમન છે વળી સમવાય તે કારણતારૂપ દ્રવ્યનું પ્રવર્તન છે અને અભાવ તો અછતાને કહેવાય તે અછતાને પદાર્થ કહેવું ઘટતું નથી તે માટે વૈશેષિકમત પણ મૃષા છે, તે મધ્યે દ્રવ્ય નવ કહે છે. ૧ પૃથ્વી, ૨ અપ, ૩ તૈજ, ૪ વાયુ, ૫ આકાશ, ૬ કાલ, ૭ દિક્, ૮ આત્મા, ૯ મન. એ નવ પદાર્થ કહે છે, તેને ઉત્તર જે પૃથ્વી

આપ તેજ વાયુ એ તો આત્મા છે પણ કર્મયોગે શરીર મેંદે નામ પડ્યા છે, અને દિશી તો આકાશમાંજ મિલી ગઈ છે, તથા મન તે આત્માને સમારીપણાના ઉપયોગ શ્રવણનાનો દ્વાર છે તેને બિન્ન દ્રવ્ય કેમ કહિયે.

વલી વેદાંતિસાંખ્ય તે એક આત્મા અદ્વૈતપણે એકજ દ્રવ્ય માને છે તેની પણ ભૂલ છે, કેમકે જે શરીર છે તે તો રૂપી છે અને પુદ્ગલ દ્રવ્યનાં સ્વયં છે તે કેમ એક થાય તથા આત્મા અને શરીરનો આધાર તે આકાશ છે તે સર્વ પ્રસિદ્ધ છે તે જૂદો માન્યા વિના કેમ ચાલે ? તે માટે અદ્વૈતપણો રહ્યો નહીં.

અને ચૌદ્વદર્શન તે સમયસમય નગનગાપણે ૧ આકાશ, ૨ કાલ, ૩ જીવ, ૪ પુદ્ગલ. એ ચાર દ્રવ્ય માને છે. તેને પુછીયે જે જીવ, પુદ્ગલ એકજ સ્ત્રેં કેમ રહેતા નથી તે તો ચલાદિ ભાવ પામે છે માટે તેના અપેક્ષાકારણરૂપ ૧ ધર્માસ્તિકાય ૨ અધર્માસ્તિકાય એ બે દ્રવ્ય પણ માન્યા જોઈયે. તથા કેટલાક સંસારસ્થિતિનો કર્તા એક પરમેશ્વરને માને છે, તે પણ મૂળ છે. જે નિર્મલ રાગદ્વેષરહિત યો પરમેશ્વર તે પરના સુખ દુઃખનો કર્તા કેમ થાય. વલી કોઈક ઇચ્છા ધલગાડે છે, તે તો અધૂરાને છે, પૂરાને કેમ હોય ? તથા કેટલાક પરમેશ્વરની લીલા કહે છે તે લીલા તો અજાણ અધૂરો તથા જેને પોતાનો આનંદ પોતા પાસે ન હોય તે કરે, પણ જે સંપૂર્ણ ચિદાનંદધન તેને લીલા હોય જ નહીં. ધર્માધર્મો વિના નાગં, વિનાગેન મુલ્કં કુનઃ ॥ મુલ્કં વિના ન વચત્ત્વ તચ્છાસ્તારઃ પરે કય ॥૧॥ અને ધીમાંસાદિક પાંચ ભૂત કહે છે. તેમાં પણ ચાર ભૂત તો જીવપુદ્ગલના મયે ઉપના છે, અને આકાશ તે લોકાલોક બિન્ન દ્રવ્ય છે.

તત્ર પશ્ચાન્નાં પ્રદેશપિંડત્વાત્ અસ્તિકાયત્વં ।
કાલસ્ય પ્રદેશાભાવાત્ અસ્તિકાયતા નાસ્તિ, તત્ર
કાલ ઉપચારત્ એવ દ્રવ્યં ન વસ્તુવૃત્ત્યા ॥

ए रीते असत्य प्ररूपणानुं निराकरण करी आगमनी
साखे कार्यादिकने अनुमाने द्रव्य छ ठरे छे, माटे तेहिज मानवा.
तेमां पांच द्रव्य सप्रदेशी छे, ते प्रदेशना पिंडपणा माटे अस्ति-
कायपणो पांच द्रव्यने छे. अने छट्टो कालद्रव्य तेनें प्रदेश नथी
ते माटे अस्तिकायता नथी तिहां कालते मुख्यवृत्तियें द्रव्य
नथी, उपचारथी द्रव्य कहेवाय छे. जेम वस्तुगते धर्मास्तिकाया-
दिक द्रव्य छे तेम काल द्रव्य नथी. जो ए कालने पिंडरूप द्रव्य
मानियें तो एनो मान किहां छे ? जो मनुष्यक्षेत्रमां काल द्रव्य
मानियें तो बाहिरना क्षेत्रमां नवापुराणादिक तथा उत्पाद व्यय
कोण करे छे ? अने जो चौदराजलोकमां व्यापी मानियें, तो
असंख्यात प्रदेश मानवा जोड़यें; अने प्रदेश मानवे करी अस्ति-
काय थाय, अने जो रेणुक असंख्याता मानियें, तो लोकप्रदेश
प्रमाण रेणुक थाय ते वारें असंख्याता काल द्रव्य थाय. ते तो
अनंत द्रव्य मान्यो छे माटे ए कालने पंचास्तिकायना वर्तनारूप
पर्यायने आरोपे द्रव्य मानियें. केमके अस्तिकायता नथी. अने
सर्वमां वर्तना करे ए पक्ष सत्य छे. जे आगमने विषे ठाणांग-
सूत्रना आलावामां छे. “किं भंते अद्धासमयेतिबुच्चत्ति ? गोयमा
जीवा चेव अजीवा चेव” एटले काल ते जीव तथा अजीवनो
वर्तमानपर्याय छे, तेना उत्पाद व्ययरूप वर्तनाने काल कह्यो छे,
ते कालने अजीव द्रव्यमां गण्यो तेनो आशय ए छे जे जीव
वर्तनाथी अजीववर्तना अनंतगुणी छे ते बहुलता माटे कालने

અજીવ ગવેષ્યો ડે કેમકે કાલની વર્તના અજીવ ઉપર અનંતિ ડે અને જીવ ઉપર તેથી થોડી ડે માટે.

તથા વિશેષાવશ્યકભાષ્યમવ્યે “ન પશ્યતિ ક્ષેત્રકાલાવસો તથોરમૂર્ચત્વાત્, અવધેશ્ચ મૂર્તિવિષયત્વાત્, વર્તનારૂપ તુ કાલ પશ્યતિ દ્રવ્યપર્યાયત્વાત્તસ્યેતિ” તથા વાઘીસહજારીમધ્યે “તથા કાલસ્ય વર્તનાદિરૂપત્વાત્ પર્યાયત્વાત્, દ્રવ્યોપક્રમઃ ઉપચારાત્” તથા ભગવત્સંગે ૧૩ તેરમા શતક મધ્યે इहां पुद्गलवर्तनानी अपेक्षायै कालने रूपी गवेष्यो डे.

તત્ર ગતિપરિણતાનાં જીવપુદ્ગલાનાં ગત્યુપદ્ઃ-
મહેતુર્ધર્માસ્તિકાયઃ સ ચાસખ્યેયપ્રદેશલોકપ્ર-
દેશપરિમાણઃ ।

અર્થઃ—હવે પંચાસ્તિકાયતું બિન્ન બિન્ન લક્ષણ કહે ડે. જે ગતિ પરિણામીપણે પરિણમ્યા જીવ તથા પુદ્ગલ તેને ગતિ-ના ઓઠભાનો હેતુ તે ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય કહિયે તે ધર્માસ્તિકાય અસંખ્યાતા પ્રદેશ પરિમાણ ડે. લોકમાં વ્યાપી ડે, લોરુમાન ડે, લોકના એક એક પ્રદેશે ધર્માસ્તિકાયનો એક એક પ્રદેશ તે અનંત સંવધીપણે ડે. એ ધર્માદિ ત્રણ દ્રવ્ય અચલ, અવસ્થિત, અક્રિય ડે.

સ્થિતિપરિણતાનાં જીવપુદ્ગલાનાં સ્થિત્યુપદ્ઃમહેતુઃ
અધર્માસ્તિકાયઃ, સ ચાસખ્યેયપ્રદેશલોકપરિમાણઃ ।

અર્થઃ—સ્થિતિપણે પરિણમ્યા જે જાવ તથા પુદ્ગલ તેને સ્થિતિના ઓઠભાનો હેતુ તે અધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય કહિયે. તે પણ લોક પરિમાણ અસંખ્ય પ્રદેશી ડે.

સર્વદ્રવ્યાણાં આધારભૂતઃ અવગાહકસ્વભાવાનાં
 જીવપુદ્ગલાનાં અવગાહોપદંભકઃ આકાશાસ્તિ-
 કાયઃ, સ ચાનન્તપ્રદેશઃ લોકાલોકપરિમાણઃ ।
 યત્ર જીવાદયો વર્તન્તે સ લોકઃ અસંખ્યપ્રદેશ-
 પ્રમાણઃ તતઃ પરમલોકઃ કેવલાકાશપ્રદેશવ્યુહ-
 રૂપઃ સ ચાનન્તપ્રદેશપ્રમાણઃ ।

અર્થઃ—સર્વ દ્રવ્યને આધારભૂત અવગાહ સ્વભાવી જે
 જીવ તથા પુદ્ગલને અવગાહનાનો ઓઠંભાનો હેતુ તે આકા-
 શાસ્તિકાય દ્રવ્ય કહિયે. તેના પ્રદેશ અનંતા છે. લોક તથા
 અલોક રૂપ છે, તેમાં જે ક્ષેત્રે જીવ તથા પુદ્ગલ તથા ધર્માસ્તિ-
 કાય અધર્માસ્તિકાય છે તે ક્ષેત્રને લોક કહિયે, અને કેવલ એક
 લોક માત્ર આકાશજ જિહાં છે તેને અલોક કહિયે, એટલે જે
 લોક તે જીવાદિ દ્રવ્ય સહિત અને જીવાદિક દ્રવ્ય જિહાં નથી
 તેને અલોક કહિયે. તે અલોકના પ્રદેશ અનંતા છે, અવગાહક
 ધર્મે સર્વ દ્રવ્ય એમાં સમાય છે.

કારણમેવ તદન્યં સૂક્ષ્મો નિત્યશ્ચ ભવતિ પર-
 માણુઃ॥ એકરસવર્ણગન્ધો દ્વિસ્પર્શઃ કાર્યલિંગીચ॥
 પૂરણગલનસ્વભાવઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયઃ સ ચ પર-
 માણુરૂપઃ । તે ચ લોકે અનંતાઃ એકરૂપાઃ
 પરમાણવઃઅનન્તાઃ ષ્ટ્વણુકા અપ્યનન્તાઃ ત્રયણુકા
 અપ્યનન્તાઃ એવં સંખ્યાતાણુકા સ્કંધા અપ્યન-

ન્તાઃ અસંખ્યાતાણુકસ્કંધા અપ્યનન્તાઃ એકૈક-
સ્મિન્ આકાશપ્રદેશે એવં સર્વલોકેઽપિ જ્ઞેય એવં
ચત્વારોઽસ્તિકાયાઃ અચેતનાઃ ।

અર્થઃ—હવે પુદ્ગલ દ્રવ્યનું સ્વરૂપ લગિર્ધે ઝીંચે. જે પૂરણ
કે० પૂરાયે, વર્ણાદિગુણે વગે, ગલી જાય, સ્વરિ જાય, વર્ણાદિ
ગુણ ઘટિ જાય એવો જેમાં સ્વભાવ છે તે પુદ્ગલાસ્તિકાયા કહિયે.
તે મૂલ દ્રવ્ય પરમાણુરૂપ છે તે પરમાણુનું લક્ષણ કહે છે. દ્વયણ-
કાદિક જેટલા સ્કંધ છે તે સર્વનું અત્યત્ત કે० મૂલ કારણ
પરમાણુ છે એટલે સર્વ સ્કંધનું પરમાણુ કારણ છે પણ એ પરમા-
ણુનું કારણ કોઈ નથી, કોઈનું નીપજાવ્યો થયો નથી અને કોઈને
મિલવે પણ થયો નથી. સૂક્ષ્મ છે. એક આકાશપ્રદેશની અવગા-
હના તુલ્ય એક પરમાણુ છે તો પણ તે એક આકાશ પ્રદેશમાં
અનંત પરમાણુ સમાય છે પણ પરમાણુ મગ્યે વીજું દ્રવ્ય કોઈ સ-
માય નહીં માટે પરમાણુ દ્રવ્ય સૂક્ષ્મ છે અને નિત્ય છે. જેટલું
પરમાણુ દ્રવ્ય છે તે સ્કંધાદિક અનેકપણે પરિણમે, પણ પરમાણુ
દ્રવ્ય કોઈ વિણસી જાય નહીં એવું પરમાણુ દ્રવ્ય છે. તે એક પ
રમાણુમાં એક રસ હોય, એક વર્ણ હોય, એક ગંધ હોય અને
છલ્લો, ચિકણો, ટાઢો, ઝન્હો, એ ચાર સ્પર્શ માંહેલા ગમે તે
વે ફરસ હોય, એવું એક પરમાણુ દ્રવ્ય છે. इहां કોઈ પુઠે જે તે
પરમાણુ દેખાતો નથી તો કેવી રીતે મનાય? તેને ઉત્તર જે ઘટ-
પટ શરીરાદિક કાર્ય દેખાય છે, ગ્રહવાય છે, તે રૂપી છે તો
એહના સંવંધનું કારણ પરમાણુ સૂક્ષ્મ છે માટે ઇન્દ્રિયજ્ઞાને ગ્રહેવાનો
નથી, પરંતુ રૂપી છે કેમકે અરૂપીથી રૂપી કાર્ય થાય નહીં તે
માટેજ પરમાણુ રૂપી છે. તેથી એ સ્કંધ પણ રૂપી થયા છે. અને

આકાશ પ્રદેશ અરૂપી છે તો તેનો અનંત પ્રદેશી. સ્કંધ પળ અરૂ-
પી છે એમ ધારવું. તે પરમાણુના ઢણુકાદિક સ્કંધ અનંતા છે,
તથા છુટા પરમાણુ તે પળ અનંતા છે તે વ્હી સંધમાં મિલે છે
તો વીજા સંધમાંહેથી છુટા થાય છે એમ સંધ વિશ્વરી જાય ને
પરમાણુ થાય તેની વર્ગણા અઠચાવીસ પ્રકારની છે. તે અઠચા
વીસ ભેદ કમ્મપયડીથી જાણવા. એમ એકલા પરમાણુ તે પળ
અનંતા, તથા વે મિલીને સંધ પામ્યા તેવા સંધ પળ અનંતા, એ-
મજ સંખ્યાતાણુકના સંધ પળ અનંતા, તેમજ અસંખ્યાત પરમાણુ
મિલિ સંધ થાય તે પળ અનંતા, તથા અનંત પરમાણુ મલ્યા સંધ
થાય તેવા સંધ પળ અનંતા, તે એ જાતિના સંધ તે એક આકાશ
પ્રદેશ અવગાહે. આકાશાંશ અવગાહે એમ અસંખ્યાતા પ્રદેશ અ-
વગાહે છે પળ એક વર્ગણાની અવગાહના અંગુલને અસંખ્યાતર્મ
ભાગે અવગાહે, વધતિ અવગાહે નહી, અને અનંતિ વર્ગણા મિલે
અંગુલ, હાથ, ગાડ, યોજનાદિકને માને અવગાહના થાય, એમ એ
૧ ધર્માસ્તિકાય ૨ અધર્માસ્તિકાય ૩ આકાશાસ્તિકાય ૪ પુદ્ગ-
લાસ્તિકાય એ ચારે દ્રવ્ય અચેતન છે, અજીવ છે, જાણપણા
રહિત છે.

ચેતનાલક્ષણો જીવઃ, ચેતના ચ જ્ઞાનદર્શનો-
પયોગી અનન્તપર્યાય પરિણામિકકર્તૃત્વભોક્તૃત્વા-
દિલક્ષણો જીવાસ્તિકાયઃ ।

અર્થ ॥ હવે જીવ દ્રવ્યનું સ્વરૂપ કહે છે. ચેતના જે વૌધ શક્તિ
છે લક્ષણ જેનું તે જીવ કહિયે. જે પોતાના પરિણમન તથા પર-
ની પરિણમન સર્વને જાણે તે જીવ. તથા સર્વ દ્રવ્ય તે અનંતા

सामान्य स्वभाव अने अनंता विशेष स्वभावयुक्त छे. तेमां सर्व द्रव्यना अनंता विशेष धर्मनुं अवबोधक ते ज्ञानगुण कहियें, तथा सामान्य विशेष स्वभाववन्तवस्तुने विषे जे सामान्य स्वभावनुं अवबोधक ते दर्शन गुण कहियें. ते ज्ञानदर्शनोपयोगी जे अनतपर्याय तेनो परिणामी कर्त्ता भोक्तादिक अनन्ति शक्तिनुं पात्र ते जीव जाणवो. उक्तं च “नाणं च दंसणं चैव, चरित्तं च तवो तथा ॥ वीरिय उवओगोअ, एवं जीवस्स लक्खणं ॥१॥

चेतना लक्षण ज्ञानदर्शन चारित्र्य सुखवीर्यादिक अनन्त गुणनुं पात्र, स्वस्वरूपभोगी, तथा अनवच्छिन्न जे स्वावस्था मगटी तेनो भोक्ता अनन्ता स्वगुणनी जे स्वस्वकार्यशक्ति तेनो कर्त्ता, भोक्ता, परभावनो अकर्त्ता, अभोक्ता, स्वक्षेत्रव्यापी अनन्ति आत्मसत्तानो ग्राहक, व्यापक, रमण करनारो, तेने जीव जाणवो.

पञ्चास्तिकायानां परत्वापरत्वे नवपुराणादिलिङ्गव्यक्तवृत्तिवर्त्तनारूपपर्यायः कालः, अस्य चाप्रदेशिकत्वेन अस्तिकायत्वाभावः । पञ्चास्तिकायान्तर्भूतपर्यायरूपतैवास्य एते पञ्चास्तिकायाः । तत्र धर्माधर्मा लोकप्रमाणासरूपेयप्रदेशिकौ, लोकप्रमाणप्रदेश एव एकजीवः । एते जीवा अप्यनन्ताः, आकाशो हि अनन्तप्रदेशप्रमाणः, पुद्गलपरमाणुः स्वयं एकोऽप्यनेकप्रदेशवधहेतुभुतद्रव्ययुक्तत्वात् अस्तिकायः, कालस्य उपचारेण भिन्नद्रव्यता उक्ता सा च व्यवहारनयापेक्षया आदित्यगतिपरिच्छेदपरिमा-

ળઃ કાલઃ સમયક્ષેત્રે એવ એષ વ્યવહારકાલઃ સમ-
યાવલિકાદિરૂપ ઇતિ ॥

અર્થ ॥ હવે કાલ દ્રવ્યનું લક્ષણ કહે છે. જે પંચાસ્તિકાયને પરત્વે અપરત્વે એ લિંગે તથા પુદ્ગલ સંબંધને નવ પુરાણપણે વ્યક્ત કે० પ્રગટ છે વૃત્તિ કે० પ્રવૃત્તિ તેને વર્તના કહિયે તે વર્તનારૂપ પર્યાય તેને કાલ કહિયે. એને પ્રદેશ નથી તે માટે અસ્તિકાયપણો નથી. એ કાલ તે પંચાસ્તિકાયને વિષે અંતર્ભૂતપર્યાય પરિણમન છે, જાતે ધર્માસ્તિકાયાદિકનો પર્યાય છે એમ તત્ત્વાર્થવૃત્તિને વિષે કહ્યો છે. તિહાં ધર્માસ્તિકાય એક દ્રવ્ય છે, અસંખ્યાત પ્રદેશી છે. લોકાકાશના પ્રદેશ પ્રમાણ છે. એમ અધર્માસ્તિકાય પણ એક દ્રવ્ય છે. લોકપ્રમાણ અસંખ્યાત પ્રદેશી છે. અનેક જીવ દ્રવ્ય તે પણ લોકપ્રમાણ અસંખ્યાત પ્રદેશી છે પણ સ્વ અવગાહના પ્રમાણ વ્યાપક છે તે જીવ દ્રવ્ય અનંતા છે. અકૃત સદા છતા અખંડ દ્રવ્ય છે. સત્ત્વિદાનંદમયી છે. પણ પરપરિણામી થવે પુદ્ગલગ્રાહક, પુદ્ગલભોગી થવે પ્રતિસમયે નવા કર્મ વાંધવે સંસારી થયા છે. તેહિજ જે વારે સ્વરૂપ ગ્રાહક, સ્વરૂપ ભોગી, થાય તેવારે સર્વ કર્મ રહિત થઈ પરમ જ્ઞાનમયી, પરમ દર્શનમયી, પરમાનંદમયી, સિદ્ધ, બુદ્ધ, અનાદ્યારી, અશરીરી, અયાંગી, અલેશી, અનાકારી, એકાંતિક, આત્યંતિક, નિઃપ્રયાસી, અવિનાશી, સ્વરૂપ સુખનો ભોગી, શુદ્ધ સિદ્ધ થાય તે માટે અહો ચેતન !!! એ પર ભાવ અભોગ્ય સર્વ જગત્ના જીવની એટલે તેનો ભોગવવાપણો તજી સ્વભાવ ભોગીપણાનો રસીયો થઈ સ્વસ્વરૂપ નિર્ધાર. સ્વરૂપ ભાસન, સ્વરૂપ રમણી, થઈ પોતાના આનંદને પ્રગટ કરીને નિર્મલ થાવું.

તથા આકાશ દ્રવ્ય તે લોકાલોક મિલિ એક દ્રવ્ય છે, અ-

નત પ્રદેશી છે । અને પુદ્ગલ દ્રવ્ય તે પરમાણુ રૂપ છે કેમકે પર-
માણુ અનંતા છે માટે અનંતા દ્રવ્ય છે. इहां काइ पुछे जे प्रदेसना
संघ विना परमाणु द्रव्यने अस्तिकाय किम कह्यो छे ? तेने
उत्तर जे परमाणु तो एक प्रदेशी छे पण अनंता परमाणुथी मि-
लवाना जे कारण ते आ द्रव्य तेणे युक्त छे, ते योग्यता माटे
अस्तिकाय कह्यो छे. तथा काल द्रव्यने उपचारें भिन्न द्रव्यपणो
कह्यो छे ते व्यवहारनयनी अपेक्षायें. जे मनुष्य क्षेत्रने विषे सूर्यनी
गतिने परिज्ञाने एटले समयावलिकादिरूपपरिमाणे जे मान तेने
व्यवहारथी काल कहियें इति. ए काल मुख्य वृत्तिथे तो समय
क्षेत्र मध्ये छे अने मनुष्य क्षेत्रथी बाहेर जे जीवो छे तेना
आपुष्य पण एज क्षेत्र प्रमाणे सर्वज्ञ देवें कहा छे तथा सूर्यनो-
चार ते पण जीव पुद्गलनुं प्रवर्त्तन छे कारण के सूर्य ते पण जीव
तथा पुद्गल छे. एटले ए काल द्रव्य ते कालपणे भिन्न पिंडपणे
ठेयों नही; उपचारेंज ठेयों एम मानवो.

इहां कोइ कहे जे एक एक द्रव्यने विषे अनेक अनेक
पर्याय छे ते कोइ पर्यायने द्रव्यपणो न कह्यो अने एक वर्त्तना
पर्यायने विषे द्रव्यनो आरोप ना माटे कर्यो ? तेने उत्तर
ए वर्त्तना परिणति ते सर्व पर्यायने सहकारी छे अने सर्व द्रव्यने
छे तेथी मुख्य पर्याय छे माटे एने द्रव्यनो आरोप छे ते पण
अनादि चाल छे.

एते पञ्चास्तिकाया. सामान्यविशेषधर्ममया
एव, तत्र सामान्यतः स्वभावलक्षण द्रव्यव्या-
प्यगुणपर्यायव्यापकत्वेन परिणामिलक्षण स्व-
भावः, तत्र एक नित्यं निरवयव अक्रिय सर्वगतं

ચ સામાન્યં । નિત્યાનિત્ય નિરવયવસાવયવઃ
સક્રિયતાહેતુઃ દેશગતઃ સર્વગતં ચ વિશેષપદા-
ર્થગુણપ્રવૃત્તિકારણં વિશેષઃ । ન સામાન્યં વિશેષ
રહિતં ન વિશેષઃ સામાન્યરહિતઃ ॥

અર્થઃ—હવે એ પંચાસ્તિકાચ તે સામાન્ય વિશેષ ધર્મમયી છે. તે સામાન્યનું લક્ષણ વિશેષાવગ્યકે કહું છે. તિહાં પ્રથમથી સ્વભાવનું લક્ષણ કહે છે. જે દ્રવ્યને વિષે વ્યાપતો હોય તથા ગુણ પર્યાયમાં પણ વ્યાપકપણે સદા પરિણમતો થકો પામિયે તેને સામાન્ય સ્વભાવ કહિયે. તે સામાન્ય સ્વભાવ જે હોય તે એક હોય તથા નિત્ય અવિનાશી હોય તથા નિરવયવ કે જેહને અવિભાગ રૂપ અવયવ ન હોય અને સર્વ ગત કે સર્વમાં વ્યાપકપણે હોય તે સામાન્ય સ્વભાવ કહિયે. જીવાદિ દ્રવ્યને વિષે એકપણો તે પિંડપણે છે તે સર્વ દ્રવ્યને વિષે છે. સર્વ ગુણ પર્યાય પોતાને રૂપે અનેક છે, પણ તે સમુદાય પિંડપણું મૂકીને જૂદા થાયજ નહી તે માટે એ રીતે જે પરિણમન હોય તે સામાન્ય સ્વભાવ કહિયે. તે સામાન્યના બે ભેદ છે, અસ્તિતાદિક જે સર્વ પદાર્થને વિષે છે તે મહા સામાન્ય કહિયે. એની શ્રુતજ્ઞાને કરી પ્રતીત થાય પણ પ્રત્યક્ષ તો અવધિદર્શન કેવલદર્શનેજ જણાય. પરોક્ષે ન ગ્રહવાય. તથા વૃક્ષ, અંબ, નિંબ, જંબુ પ્રમુખ વ્યક્તિ અનેક છે. પણ વૃક્ષત્વ સર્વમાં છે એ અવાંતર સામાન્ય. તે ચક્ષુદર્શને તથા અચક્ષુદર્શને ગ્રહવાય અને અસ્તિત્વ વસ્તુત્વાદિ સામાન્ય. તે અવધિદર્શને તથા કેવલદર્શને ગ્રહવાય અને વિશેષ ધર્મ તે જ્ઞાન ગુણેજ ગ્રહવાય. હવે વિશેષનું લક્ષણ કહિયે છીએ. કોઈક ધર્મે નિત્ય, કોઈક ધર્મે અનિત્ય, કોઈક રીતે અવયવ સહિત, કોઈક રીતે અવયવ રહિત,

અધિભાગ પર્યાયે સાવચઘ, સાપર્ય્ય પર્યાયે નિરવચઘ, પણ સક્રિયતા હેતુ દેશગત જે ગુણ તે ગુણાંતરમા વ્યાપતા નથી. તે માટે દેશગત જે ગુણ હોય તે આસ્વા દ્રવ્યમા વ્યાપકજ હોય તેને સર્વગત કહિયે તો એવા જે ધર્મ તે સર્વ વિશેષ જાણવા પદાર્થના ગુણની પ્રવૃત્તિ તેના જે કારણ તે વિશેષ સ્વભાવ. જે કાર્ય કરે તે ગુણને પણ વિશેષ ધર્મજ ગણવો. જે સામાન્ય તે વિશેષ રહિત નથી અને જે વિશેષ તે સામાન્ય રહિત નથી.

તે મૂલસામાન્યસ્વભાવા પટ્ટ ૧ તે ચામી ૧ અસ્તિત્વં ૨ વસ્તુત્વં ૩ દ્રવ્યત્વ ૪ પ્રમેયત્વં ૫ સત્ત્વ ૬ અગુરુલઘુત્વ ૧ તત્ર ૧ નિત્યત્વાદીનાં ઉત્તરસામાન્યાનાં પરિણામિકત્વાદીનાં નિઃશેષસ્વભાવાનામાધારભૂતધર્મત્વં અસ્તિત્વ ૨ ગુણ પર્યાયાધારત્વ વસ્તુત્વ ૩ અર્થક્રિયાકારિત્વં દ્રવ્યત્વ, અથવા ઉત્પાદવ્યયયોર્મધ્યે ઉત્પાદપર્યાયાણા જનકત્વપ્રસવસ્યાવિર્ભાવ લક્ષણવ્યયીભૂતપર્યાયાણા તિરોભાવ્યભાવરૂપાયાઃ શક્તેરાધારત્વં દ્રવ્યત્વં ૪ સ્વપરવ્યવસાયિજ્ઞાન પ્રમાણ, પ્રમીયતે અનેનેતિ પ્રમાણ, તેન પ્રમાણેન પ્રમાતુ યોગ્ય પ્રમેય જ્ઞાનેન જ્ઞાયતે તદ્યોગ્યતાત્વં પ્રમેયત્વ ૫ ઉત્પાદવ્યયધ્રુવયુક્તં સત્ત્વ ૬ પઙ્ગુણહાનિવૃદ્ધિ સ્વભાવા અગુરુલઘુપર્યાયાસ્તદાધારત્વ અગુરુલઘુ-

ત્વં એતે ષટ્સ્વભાવાઃ સર્વ દ્રવ્યેષુ પરિણમંતિ
તેન સામાન્યસ્વભાવાઃ

અર્થઃ—તે મૂલ સામાન્યના છ ભેદ છે. તે સર્વ દ્રવ્યમાં વ્યાપકપણે છે. ૧ અસ્તિત્વ, ૨ વસ્તુત્વ, ૩ દ્રવ્યત્વ, ૪ પ્રમેયત્વ ૫ સત્ત્વ, ૬ અગુરુલઘુત્વ. એ છ મૂલ સ્વભાવ છે તે સર્વ દ્રવ્ય મધ્યે પરિણામિકપણે પરિણમે છે. એ ધર્મને કોઈનો સહાય નથી. તત્ર કે० તિહાં ૧ સર્વ દ્રવ્યને વિષે ઉત્તર સામાન્ય સ્વભાવ નિત્યત્વ અનિત્યત્વાદિક તથા વિશેષ સ્વભાવ તે પરિણામિકત્વાદિક તેનો આધારભૂતધર્મ તે ધર્મને તીર્થકરદેવ સામાન્ય સ્વભાવ અસ્તિત્વરૂપ કહે છે તથા, ૨ ગુણપર્યાયનો આધારવંત પદાર્થ તેને વસ્તુત્વ કહિયેં અને, ૩ અર્થ જે દ્રવ્ય તેની જે ક્રિયા, જેમ ધર્માસ્તિકાયની ચલનસહાય ક્રિયા, અધર્માસ્તિકાયની થિર-સહાય ક્રિયા, આકાશ દ્રવ્યનો અવગાહરૂપ ક્રિયા, જીવની ઉપયોગ લક્ષણ ક્રિયા તથા પુદ્ગલની મિલવા વિચરવારૂપ ક્રિયાનો કરવાપણો એટલે જે પર્યાયની પ્રવૃત્તિ તે અર્થક્રિયા અને અર્થ ક્રિયાનો આધારી ધર્મ તેને શ્રી સર્વજ્ઞદેવે દ્રવ્યત્વપણો કહ્યો છે.

વલી દ્રવ્યત્વપણાનું લક્ષણાંતર કહે છે. ઉત્પાદપર્યાયની જે પ્રસવશક્તિ એટલે આવિર્ભાવ લક્ષણ જે શક્તિ તેના વ્યયીભૂત પર્યાયનો તિરોભાવ થયો અથવા અભાવ થવા રૂપ શક્તિનો જે આધારભૂત ધર્મ તેને દ્રવ્યત્વ કહિયેં.

૪ સ્વ કે० પોતે આત્મા અને પર કે० પુદ્ગલાદિક ધર્માસ્તિકાયાદિક અન્ય દ્રવ્ય તેને યથાર્થપણે જાણે તે જ્ઞાન કહિયેં. તે જ્ઞાન પાંચ ભેદે છે. તે જ્ઞાનના ઉપયોગમાં આવે એવી

જે શક્તિ તેને પ્રમેયત્વપણો કહિયે તે પ્રમેયપણો સર્વ દ્રવ્યનું મૂલ ધર્મ છે. પ્રમાણમાં વસાવ્યો જે વસ્તુ તેને પ્રમેયપણો કહિયે. તે સર્વ ગુણ પર્યાય પ્રમેય છે અને આત્માનો જ્ઞાનગુણ તંમાં પ્રમાણપણો તથા પ્રમેયપણો એ બે ધર્મ છે. પોતાનો પ્રમાણપણો તે પોતેજ કરે છે, દર્શનગુણનો પ્રમાણ જ્ઞાનગુણ કરે છે, કેમકે દર્શનગુણ તે વિશેષ છે જે સાવચૂક હોય તે વિશેષજ હોય. અને જે વિશેષ હોય તે જ્ઞાનથીજ જણાય. દર્શનગુણ તે સામાન્ય ધર્મનો ગ્રાહક છે, તે પણ પ્રમાણ કહેવાય. પણ પ્રમાણના ભેદ કહ્યા છે તિહાં જ્ઞાનજ ગ્રહું છે. તેનું કારણ જે દર્શનોપયોગ તે વ્યક્ત પદ્ધતો નથી તે માટે પ્રમાણ મઝ્યે ગવેખ્યો નથી. તે પ્રમાણના મૂલ બે ભેદ છે. એક પ્રત્યક્ષ અને બીજો પરોક્ષ. સ્પષ્ટં પ્રત્યક્ષ

પરોક્ષમન્યત્ इति स्याद्वादगुणाकरवाक्यात्.

૧ ઉત્પાદ કે૦ ઉપજવો વ્યય કે૦ વિણસવો ધ્રુવ કે૦ નિત્યપણો વસ્તુના એક ગુણમાં એક સમયે એ ત્રણે પરિણમને સદા પરિણમે છે એવો જે પરિણામ તે સત્પણો કહિયે અને તે સત્પણાનો ભાવ તે સત્યપણો કહિયે.

૬ તથા છઠ્ઠો ૧ અનંતભાગ હાનિ, ૨ અસંખ્યાતભાગ હાનિ, ૩ સંખ્યાતભાગ હાનિ, ૪ સર્યાત ગુણ હાનિ, ૫ અસંખ્યાત ગુણ હાનિ, ૬ અનંત ગુણ હાનિ, ૭ છ પ્રકારની હાનિ, તથા ૧ અનંત ભાગ વૃદ્ધિ, ૨ અસંખ્યાત ભાગ વૃદ્ધિ, ૩ સંખ્યાત ભાગ વૃદ્ધિ, ૪ સંખ્યાત ગુણ વૃદ્ધિ, ૫ અસંખ્યાત ગુણ વૃદ્ધિ, ૬ અનંતગુણ વૃદ્ધિ. ૭ છ વૃદ્ધિ. એમ છ પ્રકારની હાનિ તથા છ પ્રકારની વૃદ્ધિ તે અગુરુલઘુ પર્યાયની સર્વ દ્રવ્યને સર્વ પ્રદેશે પરિણમે છે તે કોઈક પ્રદેશે કોઈ સમયે અનંતભાગ હાનિપણે પરિણમે છે અને કોઈક સમયે કોઈક પ્રદેશે અનંતભાગ વૃદ્ધિપણે

પરિણમે છે. એવં વાર પ્રકારે પરિણમે છે તે અગુરુલઘુ પર્યાયની પરિણમન શક્તિ તે અગુરુલઘુત્વં. અગુરુલઘુનો ભાવ જાણવો. તત્ત્વાર્થ ટીકાને વિષે પાંચમા અધ્યાયે અલોકાકાશને અધિકારે કહ્યો છે. એમ છ સ્વભાવ સર્વ દ્રવ્યને વિષે પરિણમે છે. એ છ એ દ્રવ્યના મૂલ સ્વભાવ છે. દ્રવ્યનો ભિન્નપણો પ્રદેશનો ભિન્નપણો તે અગુરુલઘુને ભેદપણે થાય છે તે માટે એ છ મૂલ સામાન્ય સ્વભાવ છે. એ દ્રવ્યાસ્તિક ધર્મ છે અને એનું પરિણમન તે પર્યાયાસ્તિક ધર્મ છે. કેટલાક વાદી એમ કહે છે જે પર્યાયનો પિંડ તે દ્રવ્ય છે. પણ દ્રવ્યપણો ભિન્ન નથી. જેમ ધૂરી, પડ્ડા, કાગમો, ઢાગલી, જૂંહરી પ્રમુખ સમુદાયને ગાડો કહિયે પણ સર્વ અવયવથી ભિન્ન ગાડાપણો કોઈ દેખાતો નથી; તેમજ જ્ઞાનાદિક ગુણથી ભિન્નપણે કોઈ આત્મા દેખાતો નથી. તેને કહિયે જે જ્ઞાનાદિક ગુણને વિષે છતિ એક પિંડ સમુદાયતા સદા અવસ્થિતપણો અને દ્રવ્યથી મિલી ન જાય તથા સ્વ ક્રિયાવંતપણો ઇત્યાદિક સામાન્ય ધર્મ છે. છતિ અસ્તિત્વ અર્થ ક્રિયાવંત તે દ્રવ્યપણો એક પિંડપણો તે વસ્તુત્વ ઇત્યાદિક તે સર્વ દ્રવ્યપણો છે. એટલે દ્રવ્યાસ્તિક પર્યાયાસ્તિક એ બેહુ મલીને દ્રવ્યપણો છે. ઉક્તં ચ સંમતૌ દ્વાપજ્જવરહિઆ ન પજ્જવા દઠ્ઠવઓવિ ઉત્પત્તિ* એ મૂલ સામાન્ય સ્વભાવના છ ભેદ કહ્યા.

તત્ર અસ્તિત્વં ઉત્તરસામાન્યસ્વભાવગમ્યં તે
 ચોત્તરસામાન્ય સ્વભાવા અનન્તા અપિ વક્તવ્યેન
 ત્રયોદશ ૧ અસ્તિસ્વજ્ઞાવઃ ૨ નાસ્તિસ્વભાવઃ
 ૩ નિત્યસ્વભાવઃ ૪ અનિત્યસ્વભાવઃ ૫ એકસ્વ

* અર્થ-દ્રવ્ય પર્યાયથી રહીત ન હોય-પર્યાયની ઉત્પત્તિ દ્રવ્યથી છે.

ભાવઃ ૬ અનેકસ્વભાવઃ ૭ ભેદસ્વભાવઃ ૮ અ
ભેદસ્વભાવઃ ૯ ભવ્યસ્વભાવઃ ૧૦ અભવ્યસ્વભાવઃ
૧૧ વક્તવ્યસ્વભાવ. ૧૨ અવક્તવ્યસ્વભાવ. ૧૩
પરમ સ્વભાવઃ इत्येवरुपंवस्तुसामान्यानतमयम्॥

અર્થઃ—તથા વહી અસ્તિત્વ ઉત્તર સામાન્ય સ્વભાવ કહે
છે તે ઉત્તર સામાન્ય સ્વભાવ વસ્તુ મળ્યે અનંતા છે, પણ તેર
સામાન્ય સ્વભાવ અનેકાંતજયપતાકાદિ ગ્રંથે વચ્ચાળ્યા છે, તેમાં-
થી લેશમાત્ર લખિયે છેયેં. તેનાં નામ ઉપરના મૂલ પાઠમાં મુલમ
છે માટે લિખ્યા નથી. તથા એના વ્યાખ્યાનથી પણ જણાશે.
એ તેર સામાન્ય સ્વભાવેં પરિણમતિ વસ્તુ હોય.

સ્વદ્રવ્યાદિચતુષ્ટયેન વ્યાપ્યવ્યાપકાદિસમ્बन्धि-
સ્થિતાનાં સ્વપરિણામાત્ પરિણામાન્તરાગમન
हेतुः वस्तुनः सद्वृपतापरिणतिः अस्तिस्वभावः

અર્થ ॥ તેમાં ૧ પ્રથમ અસ્તિસ્વભાવનું લક્ષણ કહે છે. સ્વકે
પોતાના દ્રવ્યાદિક ચાર ધર્મ તેનો જેમાં વ્યાપકપણો છે, ૧
દ્રવ્ય તે ગુણપર્યાયિના સમુદાયનો આધારપણો, ૨ ક્ષેત્ર તે પ્રદે-
શરૂપ સર્વ ગુણપર્યાયિનો અવસ્થાને રાક્ષગપણો, જે જેને રાત્રે
તે તેનું ક્ષેત્ર જાણવું, ૩ કાલ તે ઉત્પાદ વ્યય ધ્રુવપણે વર્તના, ૪
ભાવ તે સર્વ ગુણપર્યાયિનો કાર્યધર્મ. તિહાં જીવ દ્રવ્યનું ૧ સ્વ-
દ્રવ્યપ્રદેશ ગુણનો સમુદાય દ્રવ્ય છે, તે ગુણપર્યાયિનો જનકપણો
તે સ્વદ્રવ્ય, ૨ જીવના અસંરચાતા પ્રદેશ તે સ્વપર્યાયિનો સ્વક્ષે-
ત્રપર્યાયિ તે જાણ્યા પટલે દેસવાદિક જે ગુણનો પર્યાય તેનું
જે ક્ષેત્ર તે સ્વક્ષેત્ર, ૩ પર્યાયમધ્યે કારણ કાર્યાદિકનો જે ઉત્પા-

દ્રવ્યય તે સ્વકાલ તથા, ૪ અતીતઅનાગત વર્તમાનનુ પરિણમન તે સ્વભાવ તે કાર્યાદિક ધર્મ. જેમ જ્ઞાનગુણનો પર્યાય જાણંગ-પણો, વેત્તાપણો, પરિચ્છેદકપણો, વિવેચનપણો, ત્યાદિક સ્વ-ભાવ. એમ સ્વદ્રવ્ય, સ્વક્ષેત્ર, સ્વકાલ, સ્વભાવ, જે પરિણામિકપણે પરિણમતા તેની અસ્તિતા કહેવી. એ સર્વની છતિ છે તે અસ્તિ સ્વભાવ છે. એ અસ્તિસ્વભાવે દ્રવ્ય છે, તે પોતાનો મૂલ ધર્મ મૂકી અન્ય ધર્મપણે પરિણમતો નથી, પરિણામાંતરે આગમન છે એ અસ્તિ સ્વભાવ તે સર્વ દ્રવ્યમાં પોતાના ગુણપર્યાયનો જાણવો. જે અસ્તિ તે સદ્રૂપતા છતારૂપપણાની પરિણતિ લેવી. સર્વ દ્ર-વ્યમાં પોતાને ધર્મેજ પરિણમે પળ જે જીવ દ્રવ્ય તે અજીવ દ્રવ્ય-પણે ન પરિણમે તથા એક જીવ તે અન્ય જીવપણે ન પરિણમે, વલી એક ગુણ તે અન્ય ગુણપણે ન પરિણમે, જ્ઞાનગુણને વિષે દર્શનાદિક ગુણની નાસ્તિતા છે અને જ્ઞાનના ધર્મની અસ્તિતા છે. તથા એકગુણના પર્યાય અનંતા છે તે સર્વ પર્યાય ધર્મે સરિલા છે પળ એક પર્યાયના ધર્મ વીજા પર્યાયમાં નહિ અને વીજા પર્યાયના ધર્મ પહેલા પર્યાયમાં નહી. માટે સર્વ પોતાને ધર્મેજ અસ્તિ છે. એ રીતે અસ્તિ નાસ્તિનું જ્ઞાન સર્વત્ર કરવું. એ દ્રવ્યને વિષે પ્રથમ અસ્તિ સ્વભાવ કહ્યો.

અન્યજાતીયદ્રવ્યાદીનાં સ્વીયદ્રવ્યાદિચતુષ્ટય-
તયા વ્યવસ્થિતાનાં વિવક્ષિતે પરદ્રવ્યાદિકે સર્વદૈવા-
ભાવાવિચ્છિન્નાનાં અન્યધર્માણાં વ્યાવૃત્તિરૂપો ભાવઃ
નાસ્તિસ્વભાવઃ યથા જીવે સ્વીયાઃ જ્ઞાનદર્શનાદયો
ભાવાઃ અસ્તિત્વે પરદ્રવ્યસ્થિતાઃ અચેતનાદયો ભાવા
નાસ્તિત્વે સા ચ નાસ્તિતાં દ્રવ્યે અસ્તિત્વેન વર્તતે

ઘટે ઘટ ધર્માણા અસ્તિત્વ પટાદિસર્વપરદ્રવ્યાણા
નાસ્તિત્વ એવ સર્વત્ર ।

અર્થ ॥ હવે વીજા નાસ્તિ સ્વભાવનુ સ્વરૂપ લખિયે છેયે.
અન્ય કે० વીજા જે દ્રવ્યાદિક જે દ્રવ્યગુણપર્યાય તેના પોતાના
જે દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલ ભાવ તે તેહિજ દ્રવ્યમા સદા અવષ્ટભપણે પ-
રિણમે છે એટલે વિવક્ષિત દ્રવ્યાદિકથી પર જે વીજા દ્રવ્યાદિ-
કના જે ધર્મ તે તેમાં સદા અભાવપણે નિરંતર અવિચ્છેદ છે,
તે માટે પરદ્રવ્યાદિકના ધર્મની વ્યાવૃત્તિતાપનાનો જે પરધર્મ તે
વિવક્ષિત દ્રવ્યમાં નથી, એવા દ્રવ્યમા જે ભાવ છે તે નાસ્તિ સ્વ-
ભાવ જાણવો. જેમ જીવને વિષે જ્ઞાન દર્શનાદિક પોતાના જે ભાવ
તે તો અસ્તિપણે છે અને પરદ્રવ્યમાં રહ્યા જે અચેતનાદિક ભાવ
તેની નાસ્તિતા છે, એટલે તે ધર્મ જોવ દ્રવ્યમા નથી, માટે
પરધર્મની નાસ્તિતા છે, પણ તે નાસ્તિતા તે દ્રવ્ય મધ્યે
અસ્તિપણે રહી છે જેમ ઘટના ધર્મ ઘટમા છે તેથી ઘટમાં
ઘટ ધર્મનો અસ્તિત્વપણો છે પણ પટાદિ સર્વ પરદ્રવ્યોનો ના-
સ્તિત્વપણો તે ઘટને વિષે રહ્યો છે તથા જીવમધ્યે જીવ જ્ઞાનાદિક
ગુણ તે અસ્તિત્વપણે છે, પણ પુદ્ગલના વર્ણાદિક જીવ
મધ્યે નથી માટે વર્ણાદિકની નાસ્તિ તે જીવ મધ્યે
રહિ છે શ્રીભગવતી સૂત્રે કહ્યું છે “હે ગૌતમ અત્યિત્તં અ-
ત્યિત્તે પરિણમયી નત્યિત્તં નત્યિત્તે પરિણમયી” તથા ઠાળાંગ સૂત્રે
૧ સિયઅત્યિ, ૨ સિયનત્યિ, ૩ મિયઅત્યિનત્યી, ૪ સિયઅવ-
ત્તવ્વં, ૫ ચોમંગી કહી છે, અને શ્રીવિશેષાવશ્યક મધ્યે કહ્યું છે
કે, જે વસ્તુનો અસ્તિ નાસ્તિપણો જાણે તે સમ્પન્ન જ્ઞાની અને
જે ન જાણે અથવા અયયાર્થપણે જાણે તે મિત્વ્યાત્મી ઉક્તં ચ
“સદસદ્ વિશેષણાઓ, ભવહેઝજહધ્યિઓવલભાઓ ॥ નાણફલા-
ભાવાઓ મિચ્છાદિઠિસઅઘાણ” ॥ ૧ ॥ ૫ ગાયાની ટીકા

મધ્યે સ્યાદ્વાદોપલક્ષિતવસ્તુસ્યાદ્વાદશ્ચસપ્તમઙ્ગીપરિણામઃ એકૈક-
સ્મિન્દ્રવ્યેગુણેપર્યાયેચસપ્તસપ્તમઙ્ગાભવન્ત્યેવ અતઃ અનન્તપર્યાયપ-
રિણતેવસ્તુનિઅનન્તાઃ સપ્તમઙ્ગયોભવન્તિ ઇતિરત્નાકરાવતારિ-
કાયાં તે દ્રવ્યને વિષે, ગુણને વિષે, પર્યાયને વિષે સ્વરૂપે સાતભંગા
હોય, જે એ સાત ભંગાનો પરિણામ તે સ્યાદ્વાદપણો કહિયે.

તથાહિ સ્વપર્યાયૈઃ પરપર્યાયૈરુભયપર્યાયૈઃ સન્ના-
વેનાસન્નાવેનોભવેન વાર્પિતો વિશેષતઃ કુંભ-
અકુંભઃ કુંભાકુંભો વા અવક્તવ્યોભયરૂપાદિભેદો
ભવતિ સપ્તમઙ્ગી પ્રતિપાદ્યતે ઇત્યર્થઃ ઓછગ્રીવા
કપાલકુક્ષિબુઘ્નાદિભિઃ સ્વપર્યાયૈઃ સન્નાવેનાર્પિત-
વિશેષતઃ કુંભકુંભો ભળ્યતે સન્ ઘટ ઇતિ
પ્રથમભંગો ભવતિ એવં જીવઃ સ્વપર્યાયૈઃ જ્ઞાના-
દિભિઃ અર્પિતઃ સન્ જીવઃ

અર્થઃ— એસપ્તભંગી પરની અપેક્ષાયે નથી તે દ્રવ્યાદિક
મધ્યેજ છે. યથા સ્વધર્મે પરિણમવું તે અસ્તિ ધર્મ છે અને પર
દ્રવ્યના ધર્મે ન પરિણમવું એ નાસ્તિનું ફલ છે, તે માટે એ સપ્ત-
ભંગી તે વસ્તુધર્મે છે, તે વિશેષાવશ્યકથી સપ્તભંગી લખિયે છે. એક
વિવક્ષિત વસ્તુ સ્વ કે. પોતાને પર્યાયે સન્નાવ કે. છતા-
પણે છે અને પરપર્યાયે જે અન્ય દ્રવ્યને પરિણમે તેનો અસન્નાવ
કે. અછતાપણો પરિણમે છે. તથા જે છતા અથવા અછતા પર્યાય
તેનો છતાપણો છે, કોઈકપણે અછતાપણો છે, માટે છતા અછ-
તાપણો પણ તેજ કાલે છે. કેમકે વસ્તુ મધ્યે અનેક ધર્મ છે. તે
સર્વ કેવલીને એક સમયે સમકાલે ભાસે છે, તે પણ વચને ભંગા-

તરેજ કહી શકે, અને છદ્ધસ્યને શ્રદ્ધામાં તો સર્વ ધર્મ સમકાલે સદ્દેહે છે પણ છદ્ધસ્યનો ઉપયોગ અસહ્યાત સમયી છે, અનુક્રમે છે, પૂર્વાપરસાપેક્ષ છે, તેથી સત્તભંગે ભાસન છે જે વસ્તુમાં સમકાલે છે, સમકીતિની શ્રદ્ધામાં સમકાલે છે અને કેવલીના ભાસનમાં સમકાલે છે, તે શ્રુતજ્ઞાનીના ભાસનમાં ક્રમપૂર્વક છે, કેમકે ભાષા સર્વ ક્રમે કહેવાય છે. તેથી અસત્ય થાય તેને જો સ્યાત્પદે પ્રરુપિયે જાણિયે તો સત્ય થાય માટે સ્યાત્પૂર્વક સત્તભંગી કહિયે. દ્રવ્ય ગુણપર્યાય સ્વભાવ સર્વ મધ્યે છે તે રીતે મદ્દહવી. તે દૃષ્ટાંતે કરી કહે છે. ઓષ્ઠ કેં હોઠ, ગાવડ, કાંઠો, કપાલ, તલો, કુક્ષિ-પેટો, શુધ્ન, પોહોલો इत्यादि સ્વપર્યાયે કરી ઘટ છતો છે, તે ઘટને સ્વપર્યાયે છતાપણે અર્પિત કરિયે તેવારે તે કુંભકુંભ ધમ સન્ કેં છતો છે, પણ અછતાદિક ધર્મની છતિ સાપેક્ષ રાત્રયાને સ્યાત્પૂર્વક કહેવો ઇટલે સ્યાત્અસ્તિઘટઃ એ પ્રથમ ભંગો જાણ્યો, તથા જીવાદિ દ્રવ્યને વિષે જીવના જ્ઞાનાદિ ગુણ તેને પર્યાયે જીવ દ્રવ્યને નિત્યાદિ સ્વભાવે કરીને સ્યાત્અસ્તિજીવઃ એમ સર્વ દ્રવ્યને કહેવો. યદ્યપિ જીવ તથા અજીવનો નિત્યપણો સરિત્તો ભાસે પણ એનો તેમાં નહીં અને તેનો એમાં નહીં જો કે જીવ સર્વે એકજાતીય દ્રવ્ય છે પણ એક જીવમા જે જ્ઞાનાદિ ગુણ છે તે ધીજા જીવમા નથી. માટે સર્વ દ્રવ્ય સ્વધર્મેજ અસ્તિ છે, અને પરધર્મે નાસ્તિ છે. એમ સ્યાત અસ્તિજીવ એ પ્રથમ ભગ જાણ્યો.

તથા પટાદિગતૈસ્ત્વક્ત્રાણાદિભિઃ પરપર્યાયૈરસ
દ્ભાવેનાર્પિતઃ અવિશોપિતઃ અકૂભો ભવતિ
સર્વસ્યાપિ ઘટસ્ય પરપર્યાયૈરસત્ત્વવિવક્ષાયામસન્

ઘટઃ એવં જીવોઽપિ મૂર્ત્તત્વાદિપર્યાયૈઃ અસત્ જીવ
ઇતિ દ્વિતીયો ભક્ષઃ

અર્થઃ—પટને વિષે રહ્યા જે પર્યાય તે ત્વક્ જે શરીરની
ચામડીને ઢાંકે, લાંવો પથરાય ઇત્યાદિ તે ઘટના પર્યાય નથી. પર
પર્યાય છે, પટને વિષે રહ્યા છે. ઘટને વિષે એ પર્યાયની નાસ્તિ
છે, તેથી એ પર્યાયનો અસદ્ભાવ છે. તે માટે એ ઘટના પર્યાય
નથી. એમ સર્વ પર્યાયે ઘટ નથી તેવાં પરપર્યાયના અછતા-
પણાની વિવક્ષાયે અછતો ઘટ છે, એમ જીવ પણ મૂર્તિપણાદિક
અચેતનાદિ પર્યાયનો જીવ મધ્યે અસત્—અછતાપણો તેથી
જીવ પર પર્યાયે નાસ્તિ છે. માટે સ્થાત્ નાસ્તિ એ વીજો
ભાંગો જાણવો. કેમકે પર પર્યાયની નાસ્તિતાતું પરિણમન
દ્રવ્યને વિષે છે.

તથા સર્વો ઘટઃ સ્વપરોભયપર્યાયૈઃ સદ્ભાવાસ-
દ્ભાવાભ્યાં સત્વાસત્વાભ્યામર્પિતો યુગપદ્વક્તુમિ-
ષ્ટોઽવક્તવ્યો ભવતિ સ્વપરપર્યાયસત્વાસત્વાભ્યાં
એકૈકનાપ્યસાંકેતિકેન શબ્દેન સર્વસ્યાપિ તસ્ય
વક્તુમશક્યત્વાદિતિ, એવં જીવસ્યાપિ સત્વા-
સત્વાભ્યામેકસમયેન વક્તુમશક્યત્વાત્ સ્યાદવ-
ક્તવ્યો જીવ ઇતિ તૃતીયો ભક્ષઃ । એતે ત્રય-
સકલાદેશાઃ સકલં જીવાદિકં વસ્તુગ્રહણપર
ત્વાત્

અર્થઃ—સર્વ ઘટાદિ વસ્તુ છે તે સ્વપર્યાય જે પોતાના

સદ્ભાવ પર્યાય તેણે કરી છતાપણે કહેવાય તથા પરને પર્યાયે
અછતા પણ કહેવાય, તેવારે સ્વ પર્યાયનો છતાપણો પર પર્યા
યનો અછતાપણો એ વે ધર્મ સમકાર્ણે છે, પણ એક સમયે કહેવાય
નહી, તે માટે એ ઘટાદિ દ્રવ્ય તે સ્વદ્રવ્યમાં સ્વપર્યાયનો સત્ત્વ-
પણો, પરપર્યાયનો અસત્ત્વપણો, તે કોઈ પણ એક સાકેતિક
શબ્દે કરી કહેવાને સમર્થ નહી માટે સત્ત્વ અસ્તિપણો અસત્ત્વ
નાસ્તિપણો તે એક સમયે કહેવામાં અસમર્થ છે તેથી વસ્તુવિ-
ભાવના વે ધર્મ તે એક સમર્થ છતા છે તેનો જ્ઞાન કરવા માટે
સ્યાત્ અવત્ત્વ્ય એ વચન ઘોલ્યા કેમકે કોઈકને એવી ઘોષ
થાય જે સર્વથી વચને અગોચરજ છે. તે માટે સ્યાત્પદ દીધો
સ્યાત્ કે. કથંચિત્પણે કોઈક રીતે એક સમયે ન કહેવાય માટે
સ્યાત્ અવત્ત્વ્ય એ જીવ છે. એમ સર્વ દ્રવ્ય જાણવા. એ ત્રીજો
માંગો થયો. એ ત્રણ માંગા સકલાદેશી છે. સર્વ વસ્તુને સપૂર્ણપણે
ગ્રહેવા રૂપ છે. જીવાદિક જે વસ્તુ તેને સંપૂર્ણ ગ્રહેવાગત છે.

અથ ચત્વારો વિકલાદેશાઃ તત્ર એકસ્મિન્ દેશે
સ્વપર્યાયસત્ત્વેન અન્યત્ર તુ પરપર્યાયસત્ત્વેન સશ્ચ
અસશ્ચ ભવતિ ઘટોઽઘટશ્ચ એવ જીવોઽપિ સ્વપ-
ર્યાયૈ. સન્ પરપર્યાયૈઃ અસન્ ઇતિ ચતુર્થો ભક્ત્ત્વઃ

અર્થઃ—હવે ચાર માંગા વિકલાદેશી કહે છે જે વસ્તુનું
સ્વરૂપ કહેવો તેના એક દેશનેજ ગ્રહે એ સ્વરૂપ છે. તિહા એક
દેશને ત્રિપે સ્વપર્યાયનો સત્ત્વપણો અસ્તિપણો ગવેપે છે તે વારે
વસ્તુ સદ્ અસત્પણે છે, ઘટલે એ ઘટ છે અને એ ઘટ નથી. એમ
જીવ પણ સ્વપર્યાયે સત્ત્વ પરપર્યાયે અસત્ત્વ, તે માટે એક સમયે
અસ્તિ નાસ્તિરૂપ છે, પણ કહેવામાં અસત્ત્વે સમયે

છે, તે માટે સ્યાત્પૂર્વક છે એમ સ્યાત્ અસ્તિનાસ્તિ એ ચોથો ભંગો જાણવો.

તથા એકસ્મિન્ દેશે સ્વપર્યાયિઃ સદ્ભાવેન વિવક્ષિતઃ અન્યત્ર તુ દેશે સ્વપરોભયપર્યાયિ-સત્વાસત્વાભ્યાં યુગપદસંકેતિકેન શબ્દેન વક્તું વિવક્ષિતઃ સન્ અવક્તવ્યરૂપઃ પઞ્ચમો ભદ્રો ભવતિ. એવં જીવોપિ ચેતનત્વાદિપર્યાયિઃ સન્ શેષૈરવક્તવ્ય ઇતિ ।

અર્થ ॥ તથા એક દેશે પોતાને પર્યાયે સ્વદ્રવ્યાદિકે છતાપણે ગવેષીયે અને અન્ય કે० વીજા દેશોને વિષે સ્વપર એ વે પર્યાયે સત્ત્વ છતાપણે તથા અસત્ત્વ-અછતાપણે સમકાલે અસંકેતપણે નામને અળકહે ગવેષીયે તેવારે સત્ત્વ કે० અસ્તિઅવક્તવ્યરૂપ ભાંગો ઉપજે અને એ ભાંગા છતાં વીજા છ ભાંગા છે, તેની ગવે-ષણા માટે સ્યાત્ પદ જોડીયે એટલે સ્યાત્ અસ્તિ અવક્તવ્ય એ પાંચમો ભાંગો જાણવો. જેમ જીવને વિષે ચેતનપણો સુખવીર્ય-શુર્ણે અસ્તિ છે અને નાસ્તિપણે અસ્તિનાસ્તિ સમકાલપણે વચ-નગોચર ન આવે તે સ્યાત્ અસ્તિ અવક્તવ્ય.

તથા એકદેશે પરપર્યાયૈરસદ્ભાવેનાર્પિતો વિશેષતઃ અન્યૈસ્તુ સ્વપરપર્યાયિઃ સદ્ભાવાસદ્ભાવાભ્યાં સઃવાસઃવાભ્યાં યુગપદસંકેતિકેન શબ્દેન વક્તું વિવક્ષિતકુંભોઽસન્ વક્તવ્યશ્ચ ભવતિ । અકુમ્ભો

वक्तव्यश्च भवतीत्यर्थः देशे तस्याकुम्भत्वात् देशे
अवक्तव्यत्वादिति षष्ठो भङ्गः

अथ ॥ तथा एकदेशे परपर्यायि जे नास्ति पर्याय तेने अस-
द्भाव के० अछतापणे अर्पित करीने मुख्यपणे गवेपीये तेवार
पछी अन्य के० बीजा स्वपर्यायि अस्तिपणो तथा परपर्यायि जे
नास्ति पर्याय ए वे सत्त्व के० छतापणे असत्त्व के० अछतापणे
युगपत् समकाले कहिये. इहा सकेतिक शब्दने अभावे कहेवामा
न आवे, अने ते कहा बिना श्रोताने ज्ञान केम थाय ?
ते माटे स्यात् पद ते अन्य भांगानी सापेक्षता माटे तथा सर्व
धर्मनी समकालता जणाववा माटे स्यात्नास्तिअवक्तव्य ए छठो
भांगो जाणवो. एटले जीव पोताने स्वगुणे तो छतापणो सर्व-
पर्याय समकालनो अव्यक्तव्यपणो ए स्यात्नास्ति अवक्तव्य
छठो भांगो थयो.

तथा एकदेशे स्वपर्यायिः सद्भावेनार्पितः एक-
स्मिन् देशे परपर्यायिरसद्भावेनाः पितः अन्यस्मिं
स्तु देशे स्वपरोभयपर्यायैः सद्भावासद्भावाभ्यां
युगपदेकेन शब्देन वक्तुं विवक्षितः सन् असन्
अवक्तव्यश्च भवति इति सप्तमो भङ्गः । एतेन
एकस्मिन् वस्तुन्यर्पितानर्पितेन सप्तभङ्गी उक्ता॥

अर्थ ॥ तथा एकदेशे स्वपर्यायिने छतापणे अर्पित करिये
अने एकदेश परपर्यायिने अछतापणे गवेपिय अने ते सर्व पर्याय
समकाले भेला रह्या ठे पण वचने कहेवाय नहि, एटले अस्ति-

પણો પણ છે અને નાસ્તિપણો પણ છે, એ સર્વ ધર્મ સમકાલે છે, પણ વચને ગોચર થાય નહીં, એ અપેક્ષાર્થે સ્યાત્અસ્તિનાસ્તિઅવક્તવ્ય એ રીતે વસ્તુનો પરિણમન છે, એ સાતમો ભાંગો જાણવો. એ સપ્તભંગી અર્પિત અનર્પિતપણે કહી. તે અર્પિત એક ધર્મજ હોય એમ એક ધર્મને વિષે સપ્તભંગી કહી.

તત્ર જીવઃ સ્વધર્મે જ્ઞાનાદિભિઃ અસ્તિત્વેન વર્તમાનઃ તેન સ્યાત્ અસ્તિરુપઃ પ્રથમભદ્ગઃ અન્ન સ્વધર્મા અસ્તિપદગૃહીતાઃ શેપાનાસ્તિત્વાદયો ધર્માઃ અવક્તવ્યધર્માશ્ચ સ્યાત્પદેન સંગૃહીતા.

અર્થ ॥ હવે સ્વરૂપપણે સપ્તભંગી કહે છે. જે એક દ્રવ્યને વિષે અથવા એક ગુણને વિષે, એક પર્યાયને વિષે, એક સ્વભાવને વિષે સાતસાત ભાંગા સદા પરિણમે છે, તે રીતે સપ્તભંગી કહે છે. સ્યાદ્વાદરત્નાકરાવતારિકા મધ્યે કહ્યો છે “એકસ્મિન્ જીવાદૌ અનંતધર્માપેક્ષાસપ્તભંગીનામાનંત્યં” એ વચનથી જાણી લેજો. અત્થિજીવે इत्यादि ગાથાથી જાણજો, એ સુયગદાંગ સૂત્રે છે. હવે પહેલો ભાંગો લખિયે છે. તિહાં જીવ દ્રવ્ય પોતાને ૧ સ્વ-દ્રવ્ય પિંડગુણપર્યાય સમુદાય આધારપણો, ૨ સ્વક્ષેત્ર અસંખ્ય પ્રદેશ જ્ઞાનાદિ ગુણનું અવસ્થાન, અગુરુલઘુતા હાનિ વૃદ્ધિનો માન, ૩ સ્વકાલતે ગુણની વર્તના ઉત્પાદવ્યયના પરિણમનનો ભિન્ન સ્વભાવ તથા ૪ અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત ચારિત્ર, અનંત દાન, અનંત લાભ, અનંત ભોગ, અનંત ઉપભોગ, અનંત વીર્ય, અનંત અવ્યાવાધ, અરૂપી, અશરીરી, પરમ ક્ષમા, પરમ માર્દવ, પરમ આર્જવ, સ્વરૂપભોગી પ્રમુખ સ્વસ્વભાવ. એ અનંતજ્ઞેય જ્ઞાયકપણે જીવ દ્રવ્ય છતો છે, એમ જીવનો જ્ઞાનગુણ

સર્વમ્ સકલ જ્ઞેયજ્ઞાયકપણો સ્વશક્તિધર્મે અનંત અવિભાગે એક-
 એક પર્યાય અવિભાગમા સર્વ અભિલાષ્ય અનભિલાષ્ય, સ્વભાવ-
 નો જાણગણનો છે. હાં વિસ્તારે લેખિયિં છૈયેં. તિહાં મતિજ્ઞાનના
 પર્યાય જૂદા છે શ્રુતજ્ઞાનના અવિભાગ જૂદા છે. મનઃપર્યાય જ્ઞા-
 નના અવિભાગ જૂદા છે. કેવલ જ્ઞાનના પર્યાય જૂદા છે. શ્રી-
 વિશેષાવશ્યકે ગણધરવાદને છેડે કહ્યો છે જો આવરવા યોગ્ય
 વસ્તુ ભિન્ન છે તો આવરણ જૂદા છે. તિહાં ક્ષયોપશમને મેંદે
 જાણે છે તે પરીક્ષ અથવા દેશથી જાણે છે, સર્વથા આવરણ ગયે-
 થકે પ્રત્યક્ષ જાણે પણ કેવલજ્ઞાન સર્વભાવનો સંપૂર્ણ પ્રત્યક્ષદાયક
 તે સંપૂર્ણ પ્રગટ્યો તેમજ વીજા જ્ઞાનની પ્રવૃત્તિ છે પણ ભિન્ન
 પડતી નથી, માટે તે કેવલજ્ઞાનનો જાણગણોજ કહેવાય છે,
 તથા કોઈક જ્ઞાનગુણના અવિભાગ સર્વ એક જાતિના કહે છે,
 તે અવિભાગમાયે વર્ણાદિક જાણવાની શક્તિ અનેક પ્રકારની
 છે, તેમજ આવરણ પટલે જે શક્તિ પ્રગટે તે શક્તિનુ મતિજ્ઞાનાદિ
 ભિન્ન નામ છે, અને સર્વ આવરણ ગયાથી એક કેવલજ્ઞાન રહ્યું
 છે. હ્યસ્થ જ્ઞાનનો ભાસ છે એ પણ વ્યારૂપાન છે. એવો જ્ઞાન-
 ગુણ પોતાના સ્વપર્યાય જ્ઞાયક પરિચ્છેદક ચેત્ત્વાદિકે અસ્તિ
 છે. એમ સર્વ ગુણમા સ્વધર્મની અસ્તિતા કહેવી. તેમજ જે અવિ-
 ભાગરૂપ પર્યાય છે જેના સમૂહની એક પ્રવૃત્તિને ગુણ કહિયેં છૈયેં
 તેપણ સ્વકાર્ય કારણધર્મ અસ્તિ છે. એમ છ દ્રવ્યનું સ્વરૂપ સ્વ-
 સ્વરૂપ અસ્તિ છે અને અન્ય છ ભાંગા પણ છે એવો સાપેક્ષતા
 માટે સ્વાત્પદ દેડને ચોલ્યો તે સ્યાત્ અસ્તિ એ પ્રથમ ભાંગાપણો
 (કથ્યો) પટલે ગમેવ્યો. જે અસ્તિધર્મ તે પણ નાસ્તિપણા સહિત
 છે પટલે અસ્તિ કહેતા થકા નાસ્તિ પ્રમુખ છ ભાગાની છતિ
 છે, તિહા શબ્દ સહિત સ્પયોગ થયો તેથી સત્યપણો થયો.

તથા સ્વજાત્યન્યદ્રવ્યાણાં તદ્ધર્માણાં ચ વિજાતિ
પરદ્રવ્યાણાં તદ્ધર્માણાં ચ જીવે સર્વથૈવ અભાવાત્
નાસ્તિત્વં તેન સ્યાત્ નાસ્તિરૂપો દ્વિતિયો ભદ્ગઃ અત્ર
પરધર્માણાં નાસ્તિત્વં નાસ્તિપદેન ગૃહીતં શેષા અ-
સ્તિત્વાદયઃ સ્યાત્પદે ગૃહીતા ઇતિ ॥

અર્થ ॥ હવે વીજો ભાંગો કહે છે જે એક જીવનું સ્વરૂપ ઉ-
પયોગમાં આણ્યું છે તે જીવને વિષે, અન્ય જે સિદ્ધ સંસારી
જીવ છે તે સર્વના ગુણપર્યાય અસ્તિત્વાદિ પ્રમુખ સર્વ ધર્મની
નાસ્તિ છે, અને અજીવ દ્રવ્ય તથા તેના જડતાદિક સર્વ ધર્મની
નાસ્તિ છે, જેમ અગ્નિમાં દાહકપણો છે તેની પાસે વીજો અ-
ગ્નિનો કણિયો છે, તે પળ દાહક છે; પળ તે દાહકપણો ભિન્ન
છે, એટલે તે કળીયાનો દાહકપણો તે અગ્નિમાં નથી અને તે
અગ્નિનો દાહકપણો તે કળીયામાં નથી. તેમજ એક જીવમાં
જ્ઞાનાદિક ગુણ છે તે વીજામાં નથી અને વીજા જીવમાં જે જ્ઞા-
નાદિક ગુણ છે તે તેમાં નથી. વાકી સરિખા છે. તે માટે જા-
ણવાદિક કાર્ય સરિખા કરે તો પળ સર્વમાં પોતપોતાના ગુણ
છે, પળ કોઈ દ્રવ્યના ગુણ કોઈ દ્રવ્યમાં આવતા નથી. તે માટે
સ્વજાતિ અન્ય દ્રવ્યપણો, અન્ય ગુણપણો તથા અન્ય ધર્મપણો
તે સર્વની નાસ્તિ છે. એમજ ગુણમાં પળ સર્વ અન્ય દ્રવ્યાદિકની
નાસ્તિ છે, તથા પર્યાયના અવિભાગમાં પળ સ્વજાતિ અવિભાગ-
કાર્યતા કારણતાની નાસ્તિ છે. તે માટે પરદ્રવ્યપણો, પરક્ષેત્રપણો,
પરકાલપણો, પરભાવપણો એની નાસ્તિ છે. એવો નાસ્તિપણો
પળ તેમાંજ રહ્યો છે, તે માટે સ્યાત્ નાસ્તિપણો એ ભાંગો પળ
તેમાંજ છે. એમ એકજ માત્ર નાસ્તિપણો કહો થકે અસ્તિપણો
તથા એક કાલપણો પળ છે તથા જીવમાં જડતા ગુણની

નાસ્તિ છે, એટલે જડતાની નાસ્તિ તે જીવમાં જ રહી છે. इत्यादिक अनंता धर्मनी सापेक्षता माटे स्यात्पदे बोलतां सर्व धर्मनो भासन थयो एटले सत्यता थाय ते माटे स्यात्नास्ति ए बीजो भांगो कझो.

केपाञ्चिद्धर्माणां वचनगोचरत्वेन तेन स्यात्-
अवक्तव्य इति तृतीयो भङ्गः। अवक्तव्यधर्मसा-
पेक्षार्थं स्यात्पदग्रहणम्

अर्थ ॥ हवे बीजो/भांगो कहे છે, જે વસ્તુ હોય તેમાં કેટલાક ધર્મ એવા છે જે વચને કરી કહેવાતા નથી તે અવક્તવ્ય છે. તે કેવલીને જ્ઞાનમાં જણાય પણ વચને કરી તે પણ કહી શકે નહીં. તે માટે તેવા ધર્મની અપેક્ષાએ યસ્તુ અવક્તવ્ય છે, એટલે અવક્તવ્ય કહેતાં થકા વક્તવ્યની ના થઈ, પણ કેટલાક ધર્મ વસ્તુ મધ્યે વક્તવ્ય છે, તે જણાવવા માટે સ્યાત્પદ ગ્રહણ કરીને સ્યાત્ અવક્તવ્ય એ બીજી ભાગો કહ્યો.

अत्र अस्तिकथने असख्येयाः नास्तिकथनेप्यसं-
ख्येयाः समया वस्तुनि, एकसमये अस्तित्नास्ति-
स्वभावौ समकवर्त्तमानौ तेन स्यात्अस्तित्ना-
स्तिरूपश्चतुर्थो भङ्गः

અર્થ ॥ હવે ચોથો ભાંગો કહે છે, જે અસ્તિ એવો શબ્દ ઉચાર કરતાં પણ અસંખ્યાત સમય થાય તથા નાસ્તિ એ શબ્દ ઉચાર કરતા પણ અસંખ્યાત સમય થાય અને વસ્તુમાં તો અસ્તિધર્મ નાસ્તિધર્મ એ બેદુ એક સમયમાં છે, તે બેદુ સમકાલે જણાવવા માટે, અને જે અસ્તિ તે નાસ્તિ ન થાય તથા જે નાસ્તિ તે અસ્તિ ન થાય તે સાપેક્ષતા માટે સ્યાત્ અસ્તિનાસ્તિ એ ચોથો ભાગો જાણવો.

તત્ર અસ્તિનાસ્તિભાવાઃ સર્વે વક્તવ્યા એવ ન
 અવક્તવ્યા ઇતિ શઙ્કાનિવારણાય સ્યાત્અસ્તિ
 અવક્તવ્ય ઇતિ પશ્ચમો ભદ્ગઃ સ્યાન્નાસ્તિ અવક્તવ્ય
 ઇતિ પઠઃ અત્ર વક્તવ્યા ભાવાઃ સ્યાત્પદેગ્રહીતાઃ
 અત્ર અસ્તિભાવા વક્તવ્યાસ્તથાઅવક્તવ્યાસ્તથા
 નાસ્તિભાવા વક્તવ્યા અવક્તવ્યા એકસ્મિન્
 વસ્તુનિ, ગુણે, પર્યાયે, એકસમયે, પરિણમમાના
 ઇતિજ્ઞાપનાર્થ સ્યાત્અસ્તિનાસ્તિ અવક્તવ્ય ઇતિ
 સપ્તમો ભદ્ગઃ ॥ અત્ર વક્તવ્યા ભાવાસ્તે સ્યાત્પદે
 સંગૃહીતા ઇતિ અસ્તિત્વેન અસ્તિધર્મા નાસ્તિત્વેન
 નાસ્તિધર્મા યુગપદુભયસ્વભાવત્વેન વક્તુમશક્ય
 ત્વાત્ અવક્તવ્યઃ સ્યાત્પદે ચ અસ્ત્યાદિનામેવ
 નિત્યાનિત્યાંચનેકાન્તસંગ્રાહકમ્

અર્થ ॥ હવે પાંચમો તથા છટ્ટો ભાંગો કહે છે. તિહાં સ્યાત્
 અવક્તવ્ય એમ કહેવાથી દ્રવ્ય તે મૂલધર્મે એકલો અવક્તવ્ય થયો
 તે સંદેહનિવારવા કહ્યો જે સ્યાત્ અસ્તિ અવક્તવ્ય. વસ્તુમાં
 અનંતા અસ્તિ ધર્મ છે પણ વચને અગોચર છે, અને અનંતાધર્મ
 વચનગોચર પણ છે, તેની સાપેક્ષતા માટે સ્યાત્ પદયુક્ત કરીયં
 ઇટલે સ્યાત્ અસ્તિ અવક્તવ્ય એ પાંચમો ભાંગો જાણવો. એમજ
 પાંચમાની રીતે સ્યાત્ નાસ્તિ અવક્તવ્ય એ છટ્ટો ભાંગો જાણવો.
 હવે સાતમો ભાંગો કહે છે. ઇહાં અસ્તિભાવપણો વક્તવ્ય છે તેમજ
 નાસ્તિભાવ પણ વક્તવ્ય છે, અને અવક્તવ્ય પણ છે. એ સર્વ ધર્મ
 એક સમયમાં એક વસ્તુમધ્યે તથા એક ગુણમધ્યે તથા એક પર્યાય મધ્યે

સમકાલે પરિણમે છે, તે જણાયવા માટે અસ્તિનાસ્તિ અવક્તવ્યઃ
 એ સાતમો ભાંગો, इहां अस्ति ते नास्ति न थाय अने नास्ति
 તે અસ્તિ ન થાય તથા વક્તવ્ય તે અવક્તવ્ય ન થાય અને અવ-
 ક્તવ્ય તે વક્તવ્ય ન થાય તે જણાવવાને અર્થ સ્યાત્પદ ગ્રહો છે
 इहां अस्तिपणे જે ભાવ છે તે અસ્તિધર્મ અને નાસ્તિપણે જે ભાવ
 છે તે નાસ્તિપણે ગ્રહ્યા છે, બેહુ સમકાલે છે તે માટે એક સમય
 વક્તવ્યકે० કહેવામા અશ્ક્ય છે, અસમર્થ છે, તેથી અવક્તવ્યકે०
 અગોચરપણે છે અને જે સ્યાત્પદ છે તે અસ્તિધર્મ નાસ્તિધર્મ અવ-
 ક્તવ્ય ધર્મનો નિત્યપણો અનિત્યપણો પ્રમુખ અને કાંતનો સંગ્રહ કરે
 છે, જે અસ્તિધર્મ છે તે નિત્યપણે પળ છે તથા અનિત્યપણે પળ છે,
 એકપણે છે, અનેકપણે છે, ભેદપણે છે, અમેદપણે છે, इत्यादिक તે
 અસ્તિધર્મમાં અનેકાંતતા છે તેને ગ્રહે છે કેમકે વસ્તુનો એકગુણ
 તેમા અસ્તિપણો છે, નાસ્તિપણો છે, નિત્યપણો છે, અનિત્યપણો
 છે, ભેદપણો છે, અમેદપણો છે, વક્તવ્યપણો છે, અવક્તવ્યપણો
 છે, ભવ્યપણો છે, અભવ્યપણો છે, એ અનેકાંતપણો એહ જ
 સ્યાદ્વાદ છે. તેનું સંકેતિક વાક્ય તે સ્યાત્પદ છે એ રીતે જાણવો.

આત્મદ્રવ્યને ત્રિપે સ્વધર્મની અસ્તિતા છે, પરધર્મની નાસ્તિતા
 છે, સ્વગુણનો પરિણમવો અનિત્ય છે અને તેજ ગુણપણે નિત્ય
 છે, તથા દ્રવ્ય પિંડપણે એક છે અને ગુણ પર્યાયપણે અનેક છે.
 તથા આત્મા કારણપણે કાર્યપણે સમય સમયમા નવાનવાપણો
 જે પામે છે તે ભવનધર્મ છે. તો પળ આત્માનો મૂલધર્મ જે પલટતો
 નથી તે અભવનધર્મ છે. इत्यादिक અનેક ધર્મ પરિણતિ યુક્ત છે
 એ રીતે પ્ દ્રવ્યને જાણી નિર્ધારી જે હેયોપાદેયપણે શ્રદ્ધાન
 ભાસન થાય તે સમ્યક્ જ્ઞાન, સમ્યક્ દર્શન છે. એ જીવની અશુ-
 દ્ધતા તે પરકર્તા, પરમોક્તા, પરગ્રાહકતા ટાલવાના ઉપાયનું
 સાધન તે સાધન કરવે આત્મા આત્માપણે મૂલધર્મે રહે તે સિદ્ધ-
 પણો તેની રુચિ ઉદ્યમપણો કરવો એહિજ શ્રેય છે.

સ્યાત્અસ્તિ, સ્યાન્નાસ્તિ, સ્યાત્અવક્તવ્યરૂપા-
 સ્ત્રયઃ સકલાદેશાઃ સંપૂર્ણવસ્તુધર્મગ્રાહકત્વાત્,
 મૂલતઃ અસ્તિભાવા અસ્તિત્વેન સન્તિ, નાસ્તિ-
 ત્વેન સન્તિ એવં સસ્રભઙ્ગાઃ એવં નિત્યત્વસસ્રભઙ્ગી
 અનિત્યત્વ સસ્રભઙ્ગી એવં સામાન્યધર્માણાં, વિશે-
 ષધર્માણાં, ગુણાનાં, પર્યાયાણાં, પ્રત્યેકં સસ્ર-
 ભઙ્ગી તદ્યથા

અર્થ ॥ સ્યાત્અસ્તિ, સ્યાત્નાસ્તિ, સ્યાત્અવક્તવ્ય એ ત્રણ
 ભાંગા વસ્તુના સંપૂર્ણરૂપને ગ્રહે માટે સકલાદેશી છે, અને શેષ
 રહ્યા જે ચારભાંગા તે વિકલાદેશી છે. તે વસ્તુના એકદેશને ગ્રહે
 માટે. તથા વલી અસ્તિપણાને વિષે જે અસ્તિપણો તે નાસ્તિપણે
 નથી, અને નાસ્તિપણો નાસ્તિપણે છે તેમાં અસ્તિપણો નથી. इहां
 કોઈ પુછે કે વસ્તુમાં જે નાસ્તિપણો તે અસ્તિપણે કહો છો તો
 નાસ્તિપણામાં આસ્તિપણાની ના કિમ કહો છો ? તેને ઉત્તર જે
 નાસ્તિપણો તે અસ્તિ છે-છતાપણે છે અને અસ્તિધર્મ કાંઈ નાસ્તિ-
 પણામાં નથી માટે ના કહી છે. છતિની ના કહી નથી. તથા
 એમજ નિત્યપણાની સસ્રભંગી, તથા અનિત્યપણાની સસ્રભંગી,
 તેમજ સામાન્ય ધર્મ સર્વની ભિન્ન ભિન્ન સસ્રભંગી, તથા સર્વ
 વિશેષ ધર્મની સસ્રભંગી, તેમજ ગુણ પર્યાય સર્વની જૂદી જૂદી
 સસ્રભંગી કહેવી, તદ્યથા કે० તે કહી દેખાડે છે.

જ્ઞાનં જ્ઞાનત્વેન અસ્તિ દર્શનાદિભિઃ સ્વજાતિ
 ધર્મૈઃ અચેતનાદિભિઃ વિજાતિધર્મૈઃ નાસ્તિ, એવં
 પચ્ચાસ્તિકાયે પ્રત્યસ્તિકાયમનન્તા સસ્રભંગ્યો

भवन्ति. अस्तित्वाभावे गुणाभावात्पदार्थे शून्य-
तापत्तिः नास्तित्वाभावे कदाचित् परभावत्वेन
परिणमनात् सर्वसङ्करतापत्तिः व्यञ्जकयोगे सत्ता
स्फुरति तथा असत्ताया अपि स्फुरणात् पदार्था-
नामनियता प्रतिपत्तिः तत्त्वार्थे तद्भावाव्ययं
नित्यम् ॥

अर्थ ॥ हવે ગુણની સમ્પર્ભંગી કહી દેલાઢે છે, જેમ જ્ઞાન ગુણ
જ્ઞાયકાદિક ગુણે અસ્તિ છે અને દર્શનાદિક સ્વજાતિ એકદ્રવ્ય-
વ્યાપિ ગુણ તથા સ્વજાતિ ભિન્ન જીવવ્યાપિ જ્ઞાનાદિક સર્વગુણ
અને અચેતનાદિક પરદ્રવ્યવ્યાપિ સર્વ ધર્મની નાસ્તિ છે, એમ
પચાસ્તિકાયને વિષે અસ્તિકાયેં અનંતિ સમ્પર્ભંગીઓ પામે. એ
સમ્પર્ભંગી સ્યાદ્વાદપરિણામે છે તે સર્વ દ્રવ્યાદિકર્મા છે.

હવે વસ્તુમધ્યે અસ્તિપણો ન માનિયેં તો શો દોષ ઉપજે તે
કહે છે. જો વસ્તુમા અસ્તિપણો ન માનિયેં તો ગુણ પર્યાયનો
અભાવ થાય અને ગુણના અભાવેં પદાર્થ શૂન્યતાપણો પામે.

તથા જો વસ્તુમધ્યે નાસ્તિપણો ન માનિયેં તો તે વસ્તુ કદા-
કાલેં પર વસ્તુપણેં અથવા પરગુણપણેં પરિણમી જાય, તેથી કોઈ-
વારે જીવ તે અજીવપણો પામે, અને અજીવ તે જીવપણો પામે
તો સર્વ સંકરતાદોષ ઉપજે. તથા વ્યંજન કે. પ્રકટતાનો હેતુ
તેને યોગેં છતો ધર્મ તે ફુરે, પળ જે ધર્મની સત્તા છતિ ન હોય
તે ફુરે નહીં. જો નાસ્તિપણો ન માનિયેં તો અસત્તાપણે ફુરે,
અને જે વારેં અસત્તા સ્ફુરે તે વારેં દ્રવ્યનો અનિયામક કે. અનિ
શ્ચયપણો થઈ જાય, તે માટે સર્વ ભાવ અસ્તિ નાસ્તિમયી છે.

વ્યંજકતાનો દૃષ્ટાંત કહે છે. જેમ કોરા કુંભમાં સુગંધતાની સત્તા છે તોજ પાણીને યોગે વાસના પ્રગટે છે. જો વસ્ત્રાદિકમાં તે ધર્મ નથી તો તેમાં પ્રગટતો પળ નથી એમ સર્વત્ર જાણવો. હવે ત્રીજો નિત્ય સ્વભાવ કહે છે તે જેવસ્તુના ભાવ તેનો અવ્યય કે નહીં ટલવો એટલે તેમનો તેમજ રહેવો તે નિત્યપણો કહિયે. તેના વે ભેદ છે તે કહે છે.

एका अप्रच्युतिनित्यता द्वितीया पारंपर्यनित्यता ॥
 तथा द्रव्याणां ऊर्ध्वप्रचयतिर्यग्प्रचयत्वेन
 तदेव द्रव्यमिति ध्रुवत्वेन नित्यस्वभावः नवन-
 वपर्यायपरिणमनादिभिः उत्पत्तिव्ययरूपो नि-
 त्यस्वभावः उत्पत्तिव्ययस्वरूपमनित्यम् ॥ १

અર્થ:—એક અપ્રચ્યુતિનિત્યતા, વીજી પારંપર્યનિત્યતા, તિહાં અપ્રચ્યુતિનિત્યતા તેને કહિયે જે દ્રવ્ય તે ઉર્ધ્વ પ્રચય તિર્યક્ પ્રચયને પરિણમવે એ દ્રવ્ય તેહિજ એ ધ્રુવતારૂપ જ્ઞાન થાય છે એટલે સદા સર્વદા ત્રણે કાલે તેહિજ, એવું જે જ્ઞાન થાય છે જે મૂલ સ્વભાવ પલટે નહીં તે અપ્રચ્યુતિ નિત્યતા કહિયે. અને એ નિત્યતામાં જે ઉર્ધ્વ પ્રચય કહ્યો તે ઓલખાવે છે. જે પહેલે સમયે દ્રવ્યની પરિણતિ હતી તે વીજે સમયે નવપર્યાયને ઉપજવે અને પૂર્વપર્યાયને વ્યય સર્વ પર્યાયની પરાવૃત્તિ થઈ, તો પણ એ દ્રવ્ય તેનું તેજ, એવું જે જ્ઞાન થાય તે દ્રવ્યમાં ઉર્ધ્વપ્રચય કહિયે. ઉપરલે સમયે તે માટે ઉર્ધ્વ પ્રચય કહિયે.

તથા અનંતાજીવ સરિખા છે પણ સર્વજીવ જાણતાં એ પણ જીવ એવો જીવત્વસત્તાયેતુલ્ય ભીન્ન જીવ સત્તારૂપ જ્ઞાન થાય તે તિર્યક્પ્રચય કહિયે.

ઋગ્વેદપ્રચય તે સમયાંતરે અનેક ઉત્પાદવ્યયને પલટવે પણ
 એ જીવ તે તેજ છે એવું જ્ઞાન થાય એ નિત્યસ્વભાવનો ધર્મ
 જાણવો. એ કારણથી કાર્યરૂપનો તેજું જ્ઞાન થાય તે નિત્યસ્વ-
 ભાવનો ધર્મ જાણવો. તથા એ કારણથી જે કાર્યરૂપનો વહી જ્ઞાન
 થયું તે કારણથી ધીજે કારણે ધીજું કાર્ય થાય એમ નવે નવે
 કાર્યરૂપને પણ જીવ તેજ છે એવું જે જ્ઞાન થાય, પરંપરારૂપ
 સંતતિ ચાલી જાય તે પારંપર્ય નિત્યતા કહિયે, જેમ પ્રથમ શરી-
 રને કારણે રાગ હતો તેહિજ વસ્ત્ર ધનને કારણે પ્રતે રાગ થયો
 તે કારણ નવા રાગનો નવાપણો પણ રાગ રહિત આત્મા કેવારે
 નહી, એ પારંપર્ય ઇટલે પરંપરા નિત્યતા કહિયે. ધીજું નામ
 સંતતિ નિત્યતા જાણવી, તે કારણ યોગે નિમિત્તે નીપજે, નવા
 નવા પર્યાયને પરિણમ્યે ઇટલે પૂર્વ પર્યાયને વ્યયથયે તથા અભિ-
 નવ પર્યાયને ઉપજમે અનિત્ય સ્વભાવ જાણવો. ઇટલે ઉત્પત્તિ
 કે० ઉપજવો વ્યય કે० વિણસવો એવો જે સ્વભાવ તે અનિત્ય
 સ્વભાવ જાણવો.

તત્ર નિત્યસ્વ દ્વિવિધ કૂટસ્થં પ્રદેશાદિનાં,
 પરિણામિત્વ જ્ઞાનાદિગુણાના, તત્રોત્પાદવ્યયાવ-
 નેકપ્રકારો તથાપિ કિંચિલ્લિખ્યતે વિસ્તસાપ્રયો-
 ગજભેદાદ્ દ્વિભેદો સર્વદ્રવ્યાણાં ચલનસહકા-
 રાદિપદાર્થક્રિયાકારણ ભવત્યેવ ॥

અર્થ:—તિહાવલી ગ્રયાંતરે નિત્યપણો વે પ્રકારે કહ્યો છે,
 એક કૂટસ્થનિત્યતા, ધીજી પરિણામિનિત્યતા છે. જીવના
 અસંખ્યાત પ્રદેશ તે સંખ્યાયે તથા ક્ષેત્રાગ્રાહ પલટતો નથી તે
 તથા ગુણનો અવિભાગ તે સર્વ કૂટસ્થનિત્યતા છે.

જ્ઞાનાદિક ગુણ એ સર્વ પરિણામિક નિત્યતાયે છે. કેમકે ગુણનો ધર્મજ એ છે. જે સમયે સમયે સ્વભાવ કાર્યપણે પરિણમે અને જે કાર્ય હોય તે પરિણામિકપણેજ હોય એ નીતિજ છે, અને જો જ્ઞાનગુણને ક્ષુદ્રસ્થનિત્યતાપણે માનિયેં તો પેહેલે સમયે જે જ્ઞાને કરી જાણ્યો તેહિજ જાણપણો સદાસર્વદા રહે, પણ તેમ તો નથી. જ્ઞેય તો નવનવી રીતે પરિણમતા દેખાય છે તો તે જ્ઞેયની નવનવી અવસ્થા જ્ઞાન જાણે નહી, એટલે પહેલે સમય જે રીતે જ્ઞાન પરિણમે છે તે રીતે પરિણમન જોવું જોઈયેં અને એ રીતે જ્ઞાન યથાર્થ થયું એમ ઘટે નહીં તે માટે જ્ઞેય જે ઘટપટાદિક તે જેમ પલટે છે તેમ જ્ઞાન પણ જાણે તેહિજ જ્ઞાન યથાર્થ થાય, તે માટે જ્ઞાનગુણ તે નવા નવા જ્ઞેય જાણવા માટે પરિણામી જાણવો. અનિત્ય જ્ઞાયકતા શક્તિ માટે નિત્ય. એ રીતે નિત્યાનિત્ય સ્વભાવી સર્વ ગુણ છે. સર્વ દ્રવ્યને વિષે પોતાની ક્રિયાનું કારણ થાયજ છે.

તत्र चलनसहकारित्वं कार्यं धर्मास्तिकायं द्रव्य-
स्थ प्रतिप्रदेशस्थचलनसहकारिगुणा विभागाः
उपादानकारणं कारणस्यैव कार्यपरिणमनात्
तेन कारणत्वपर्यायव्ययः कार्यत्वपरिणामस्यो-
त्पादः गुणत्वेन ध्रुवत्वं प्रतिसमयं कारणस्यापि
उत्पादव्ययौ कार्यस्याप्युत्पादव्ययावित्यनेकान्त-
जयपताकाग्रन्थे. एवं सर्वद्रव्येषु सर्वेषां गुणानां
स्वस्वकार्यकारणता ज्ञेया इति प्रथमव्याख्यानम्।

અર્થ:—તિહાં જેમ ધર્માસ્તિકાયદ્રવ્યનો ચલન સહકારી-

પણો તે મુખ્ય કાર્ય છે, અને અવર્માસ્તિકાયદ્રવ્યનો સ્થિર સહા-
 યીત્વ તે મુખ્ય કાર્ય છે, વલી આકાશદ્રવ્યનુ અવગાહના દાન તે
 મુખ્ય કાર્ય છે, જીવનો જાણવા દેશ્વરારૂપ ઉપયોગ તે મુખ્ય
 કાર્ય છે, પુદ્ગલનો વર્ણગંધરસસ્પર્શપણો તે મુખ્ય કાર્ય છે,
 इत्यादि स्वकार्यનો થાવુ છે તે જિહાં થાવુ તિહા ભવનર્મ થયો.
 અને જિહાં ભવનર્મ તે ઉત્પાદ થયો, અને ઉત્પાદ હોય તે વ્યય
 સહિતજ હોય. તે ભવનર્મ તત્ત્વાર્થ ગ્રથ મધ્યે કહ્યો છે. હવે તે
 ઉત્પાદવ્યય બે પ્રકારના છે. એક પ્રયોગથી થાય અને બીજો
 વિશ્રસા કે० સહજે પરિણામી વર્મે થાય. હવે ડહાં સહજનો
 ઉત્પાદવ્યય કહે છે. તિહાં ધર્માસ્તિકાયાદિ છ દ્રવ્યને પોતપો-
 તાના ચલન સહાકારાદિ ગુણની પ્રવૃત્તિરૂપ અર્થક્રિયાનો કરવો
 થાયજ, અને ચલનસહકારપણો તે કાર્ય ધર્માસ્તિકાયદ્રવ્યને
 પ્રતિપ્રદેશે રહ્યો જે ચલન સહકારી ગુણા વિભાગ તે ઉપાદાનકા-
 રણ છે, તેહિજ કાર્યપણે પરિણમે છે. એટલે કારણપણાનો વ્યય
 અને કાર્યપણાનો ઉત્પાદ તથા ચલન સહકારીપણે ધ્રુવ છે એમજ
 અવર્માસ્તિકાયને વિષે થિરસહાગુણનું પ્રવર્તન છે, તથા આકાશ-
 સ્તિકાયને વિષે પણ અવગાહનાગુણનું પ્રવર્તન એમજ છે. વલી
 પુદ્ગલમાં પૂરણગલનાદિક ગુણનું પ્રવર્તન છે, તેમજ જીવદ્રવ્યમાં
 જ્ઞાનાદિક ગુણનું પ્રવર્તન છે, અથવા વલી અનેકાતજયપતાકા
 ગ્રથને વિષે એમ પણ કહ્યું છે જે પ્રતિસમયે ગુણને વિષે કારણપણો
 નવો નવો ઉપજે છે એટલે કારણપણાનો પણ ઉત્પાદ વ્યય છે, તેમજ
 પ્રતિસમયે કાર્યપણો પણ નવો નવો ઉપજે છે, એટલે કાર્યપણાનો
 પણ ઉત્પાદ વ્યય છે, એમ સર્વ દ્રવ્યને વિષે સર્વ ગુણનો કાર્યપણો
 કારણપણો ઉપજે વિણસે છે, એમ ઉત્પાદ વ્યયનો એક સ્વરૂપ
 પ્રથમ ભેદ કહ્યો.

તથાચ્ચ સર્વેષાં દ્રવ્યાણાં પારિણામિકત્વં પૂર્વપર્યાયવ્યયઃ [નવપર્યાયોત્પાદઃ એવમપ્યુત્પાદવ્યયૌ દ્રવ્યત્વેન ધ્રુવત્વં ઇતિ દ્વિતીયઃ

અર્થઃ—સર્વ ધર્મ છે તે પરિણામિક ભાવે છે. તિહાં પૂર્વ પર્યાયનો દ્રવ્ય અને નવા પર્યાયનો ઉત્પાદ સમય સમયે છે અને દ્રવ્યપણો ધ્રુવ છે એ વીજો ભેદ.

પ્રતિદ્રવ્યં સ્વકાર્થકારણપરિણમનપરાવૃત્તિગુણપ્રવૃત્તિરૂપા પરિણતિઃ અનન્તા અતીતા એકા વર્તમાના અન્યા અનાગતા યોગ્યતારૂપાસ્તા વર્તમાના અતીતા ભવન્તિ અનાગતા વર્તમાના ભવન્તિ શેષા અનાગતા કાર્યયોગ્યતાસન્નતાં લભન્તે इत्येवंરૂપાવુત્પાદવ્યયૌ ગુણત્વેન ધ્રુવત્વં ઇતિ તૃતીયઃ । અત્ર કેચિત્ કાલાપેક્ષયા પરપ્રત્યયત્વં વદન્તિ તદસત્ કાલસ્ય પશ્ચાસ્તિકાયપર્યાયત્વેનૈવાऽऽગમે ઉક્તત્વાદિયં પરિણતિઃ સ્વકાલત્વેન વર્તનોત્ સ પ્રત્યક્ષં એવં તથા કાલસ્ય ભિન્નદ્રવ્યત્વેऽપિ કાલસ્ય કારણતા અતીતાનાગતવર્તમાનભવનં તુ જીવાદિદ્રવ્યસ્યૈવ પરિણતિરિતિ ॥

અર્થઃ—સર્વ દ્રવ્યને વિષે સ્વ કે. પોતાનું કારણ પરિણ-

મન પરાવૃત્તિ કે० પલટણપણે શુણની પ્રવૃત્તિરૂપ પરિણમન છે, તે પરિણતિ અનંતિ અનત જાતિની અતીતકાલે થઈ છે અને અનંતિજાતિની એક વર્તમાન કાલે છે, અને વીજી અનાગત યોગ્યતારૂપણે અનંતિ છે, તે વર્તમાન પરિણતિ તે અતીત થાય છે, ઇટલે તે પરિણતિમધ્યે વર્તમાનપણાનો વ્યય અને અતીત-પણાનો ઉત્પાદ તથા પરિણતિપણે ધ્રુવ છે, અને અનાગતપરિણતિ તે વર્તમાન થાય છે, તિહાં અનાગતપણાનો વ્યય, વર્તમાનપણાનો ઉત્પાદ અને છતિપણે ધ્રુવ અને અનાગત કાર્ય યોગ્યતા તે દૂર હતા તે આસન્ન કે० નજીકપણો પામે, ઇટલે દૂરતાનો વ્યય અને નજીકતાનો ઉત્પાદ તથા અતીતમધ્યે દૂરતાનો ઉત્પાદ અને નજીકતાનો વ્યય, એ રીતે સર્વ દ્રવ્યને વિષે અતીત વર્તમાન તથા અનાગતપણે પરિણતિ છે, તે પરિણમેજ છે એ દ્રવ્યને વિષે સ્વકાલરૂપ પરિણમન છે, એ ઉત્પાદ વ્યયનો ત્રીજો ભેદ જાણવો.

ઈહાં કેટલાક કાલની અપેક્ષા લેઈને પરમત્યયપણો કહે છે તે સ્વોદો છે, કારણ કે કાલદ્રવ્ય જે છે, તે પંચાસ્તિકાયનો પર્યાય છે, અને પરિણતિતો દ્રવ્યનો સ્વધર્મ છે, માટે કાલ તે સ્વકાલરૂપ વસ્તુનો પરિણામ તેનો ભેદ છે, અથવા કાલને ભિન્ન દ્રવ્ય માનિયે તો પણ કાલ તે કારણપણે છે, અને અતીત, અનાગત વર્તમાનરૂપ પરિણતિ તેતો જીવાદિક દ્રવ્યનો ધર્મ છે તે માટે એ ઉત્પાદ વ્યય પણ સ્વરૂપજ છે, એ ત્રીજો ભેદ થયો.

તથાચ સિદ્ધાત્મનિ કેવલજ્ઞાનસ્ય યથાર્થજ્ઞેયજ્ઞા-
યકત્વાત્ યથા જ્ઞેયા ધર્માદિપદાર્થાઃ તથા ઘટા-
પટાદિરૂપા વા પરિણમન્તિ તથૈવ જ્ઞાને ભાસનાદ્
યસ્મિન્ સમયે ઘટસ્ય પ્રતિભાસઃ સમયાંતરે

ઘટધ્વંસે કપાલાદિપ્રતિભાસઃ તદા જ્ઞાને ઘટા
પ્રતિભાસધ્વંસઃ કપાલપ્રતિભાસસ્યોત્પાદઃ જ્ઞાન-
રૂપત્વેન ધ્રુવત્વામિતિ. તથા ધર્માસ્તિકાયે યસ્મિન્
સમયે સંખ્યેયપરમાણૂનાં ચલનસહકારિતા અન્ય-
સમયે અસંખ્યેયાનાં એવં સંખ્યેયત્વસહકારિતા-
વ્યયઃ અસંખ્યેયાનન્તસહકારિતાઉત્પાદઃ ચલન-
સહકારિત્વેન ધ્રુવત્વં. એવમધર્માદિષ્વવિ જ્ઞેયં,
એવં સર્વગુણપ્રવૃત્તિષુ ઇતિ ચતુર્થઃ ॥

અર્થઃ—તથા કે૦ તેમજ વલી સિદ્ધાત્માને વિષે કેવલ
જ્ઞાનગુણની સંપૂર્ણ પ્રગટતા છે તે યથાર્થ જે કાલે જે જ્ઞેય જેમ
પરિણમે તે કાલે તેમજ જાણે એહવો જ્ઞેયનો જ્ઞાયક તે કેવલ
જ્ઞાન છે, જેમ ધર્માદિ દ્રવ્ય તથા ઘટપટાદિ જ્ઞેય પદાર્થ જે રીતે
પરિણમે તે રીતેજ કેવલ જ્ઞાન જાણે, તે જે સમયે ઘટજ્ઞાન હતું તે
સમયાંતરે ઘટ ધ્વંસ થયે કપાલનું જ્ઞાન થાય, તેવારે ઘટપ્રતિ
ભાસના ધ્વંસ, કપાલ પ્રતિભાસનો ઉત્પાદ, અને જ્ઞાનનો ધ્રુવપણો
એમ દર્શનાદિ સર્વ ગુણનો પ્રવર્તન જાણવો.

તથા ધર્માસ્તિકાયને વિષે જે સમયે સંખ્યાત પરમાણુનો
ચલન સહકારિપણો હતો, ફરી સમયાંતરે અસંખ્યાત પરમાણુને
ચલનસહકારીપણો કરે તેવારે સંખ્યાતા પરમાણુ ચલનસહકાર-
તાનો વ્યય અને અસંખ્યેય પરમાણુને ચલનસહકારતાનો ઉત્પાદ
અને ચલનસહકારીપણે ધ્રુવ છે. એમજ અધર્માસ્તિકાયાદિકને
વિષે પણ સર્વ ગુણની પ્રવૃત્તિ થાય છે. એ રીતે દ્રવ્યને વિષે
અનંતા ગુણની પ્રવૃત્તિ છે. इहां कोई पुछશે જે ધર્માસ્તિકાય

મન્યે અનંતા જીવ તથા અનંતા પરમાણુ તે ચલણસહકારી ધાય
 ઇટલો ચલનસહકારી છે, તો થોડા જીવ અને થોડા પરમાણુને
 ચલણસહકાર કરતા વીજો ગુણ કયો અપ્રવર્ત્યો રહ્યો ? એમ
 કહે તેને ઉત્તર કે નિવારણ જે દ્રવ્ય છે તેનો ગુણ અપ્રવર્ત્યો રહેજ
 નહીં અને જીવ પુદ્ગલ જે આવી પહોતા તેને સહકારે સર્વ
 ચલન સહકારી ગુણના પર્યાય તે પ્રવર્તે જ છે, કેમકે અલોકા-
 કાશમધ્યે જો અવગાહક જીવ પુદ્ગલ નથી તોપણ અવગાહક
 દાન ગુણ તો પ્રવર્તે જ છે. તેમ ધર્માસ્તિકાપાદિકમા જીવ
 પુદ્ગલ થોડાને પોચવે પણ ગુણ તો વધે પ્રવર્તે જ છે એમ
 ધારવો. ૫ રીતે ગુણ પર્યાયનો ઉત્પાદ વ્યય ધ્રુવરૂપ ધર્મ કહેવો.
 ચોથું રૂપ કહું.

તથા सर्वे पदार्थाः अस्तिनास्तित्वेन परिणामिनः
 तत्रास्ति भावानां स्वधर्माणां परिणामिकत्वेन
 उत्पादव्ययौ स्तः नास्ति भावानां परद्रव्यादि-
 नां परावृत्तौ नास्तिभावानां परावृत्तित्वेनाप्यु-
 त्पादव्ययौ ध्रुवत्वं च अस्तिनास्तित्वयो इति
 पञ्चमः ॥

અર્થ--તથા સર્વ દ્રવ્યમાં અસ્તિ તથા નાસ્તિ એ ધે સ્વભાવ
 પરિણમિ રહ્યા છે. તિહાં જે અસ્તિ સ્વભાવ છે તે સ્વદ્રવ્યાદિકનો
 છે, તે જેવારે જ્ઞાનગુણ ઘટ જાણતો હતો તેવારે ઘટ જ્ઞાનની
 અસ્તિતા હતી, અને તેજ ઘટધ્વસ થયે કપાલ જ્ઞાન થયું તે વારે
 ઘટ જ્ઞાનની અસ્તિતાનો વ્યય થયો, અને કપાલ જ્ઞાનની અસ્તિ-
 તાનો ઉત્પાદ થયો, ૫ રીતે અસ્તિતાનો ઉત્પાદ વ્યય છે તેજ
 રીતે નાસ્તિતાનો પણ ઉત્પાદ વ્યય જાણવો. જે પહેલી ઘટ

નાસ્તિતા હતી તે પછે ઘટધ્વંસે કપાલ નાસ્તિતા થઈ, એમ પર-
દ્રવ્યને પલટવે નાસ્તિતા પલટે છે, તે સ્વગુણને પરિણામિક કાર્યને
પલટવે કરીને અસ્તિતા પલટે છે, અને જિહાં પલટવાપણો તિહાં
ઉત્પાદ વ્યય થાયજ. એમ દ્રવ્યમાં સામાન્ય સ્વભાવ ધર્મ છે તેમાં
જેમ સંભવે તેમ શ્રી પ્રભુની આજ્ઞાયેં ઉપયોગ દેઈને ઉત્પાદ
વ્યયપણો કરવો અને અસ્તિ નાસ્તિપણે ધ્રુવ છે એ પાંચમો
અધિકાર કહ્યો.

તથા પુનઃ અગુરુલઘુપર્યાયાણાં ષડ્ગુણહાનિ-
વૃદ્ધિરૂપાણાં પ્રતિદ્રવ્યં પરિણમનાત્ નાનાહાનિ-
વ્યયેવૃદ્ધ્યુત્પાદઃ વૃદ્ધિવ્યયે હાન્યુત્પાદઃ ધ્રુવત્વં
ચાગુરુલઘુપર્યાયાણાં એવં સર્વદ્રવ્યેષુ જ્ઞેયં “તત્ત્વા-
ર્થવૃત્તૌ” આકાશાધિકારે યત્રાપ્યવગાહકજીવ-
પુદ્ગલાદિર્નાસ્તિ તત્રાપ્યગુરુલઘુપર્યાય વર્તનયા-
વશ્યત્વે ચાનિત્યતાભ્યુપેયા તે ચ અન્યે અન્યે
ચ ભવન્તિ અન્યથા તત્ર નવોત્પાદવ્યયૌ નાપે-
ક્ષિકાવિતિ ન્યૂનં એવં સલ્લક્ષણં સ્યાત્ ઇતિ ષષ્ઠઃ॥

અર્થ ॥ તથા કે૦ તેમજ વલી સર્વ દ્રવ્ય તથા પર્યાય તે
અગુરુલઘુ ધર્મે સંયુક્ત હોય દ્રવ્યને પ્રદેશે અગુરુલઘુ અનંતો છે.
તે અગુરુલઘુ સમયે સમયે પ્રદેશે તથા પર્યાયે કોઈક વારે વૃદ્ધિ
પામે કોઈક વારે ઘટી જાય; તે વધુઘટુ થવો છ છ પ્રકારે છે.
૧ અનંતભાગ હાનિ, ૨ અસંખ્યાત ભાગ હાનિ, ૩ સંખ્યાત
ભાગ હાનિ, ૪ સંખ્યાત ગુણ હાનિ, ૫ અસંખ્યાત ગુણ હાનિ,
૬ અનંત ગુણ હાનિ, ૭ છ પ્રકારે હાનિ તથા ૧ અનંત ભાગ

વૃદ્ધિ, ૨ અસંખ્યાત ભાગ વૃદ્ધિ, ૩ સંખ્યાત ભાગ વૃદ્ધિ ૪ સંખ્યાત ગુણ વૃદ્ધિ, ૫ અસંખ્યાત ગુણ વૃદ્ધિ, ૬ અનંત ગુણ વૃદ્ધિ, ૭ છ પ્રકારની વૃદ્ધિ તે સર્વ દ્રવ્યના સર્વ પ્રદેશો સર્વ પર્યાયમાં થાય. એક પ્રદેશમાં કોઈક સમયે વધે છે કોઈક સમયે ઘટે છે. જેમ પરમાણુમાં વર્ણાદિક વધે ઘટે છે તેમ અગુરુલઘુ-પણો પણ વધે ઘટે છે. હાનિનો વ્યય છે તો વૃદ્ધિનો ઉત્પાદ છે. અથવા વૃદ્ધિનો વ્યય છે તો હાનિનો ઉત્પાદ છે, પણ અગુરુલઘુ ધ્રુવનો ધ્રુવ છે. એમ સર્વ દ્રવ્યને વિષે જાણવો. તિહાં તત્ત્વાર્થટી-કામા આકાશ દ્રવ્યના અધિકારે કહ્યું છે તે લખિયે છે. જિહા અલોકાકાશમયે અગાહક જીવ પુદ્ગલાદિક દ્રવ્ય નથી તિહાં પણ અગુરુલઘુપર્યાયવતપણો અવશ્ય છે, તે અગુરુલઘુની અનિત્યતા અવશ્ય અંગીકારે છે. અને તે અગુરુલઘુ તે પર્યાયે તથા પ્રદેશે અન્ય અન્ય કે. વીજો વીજો થાય છે, એટલે પૂર્વ સમયે અગુરુલઘુનો વ્યય અને વીજે સમયે નવા અગુરુલઘુનો ઉત્પાદ છે. જો એ રીતે નવો ઉત્પાદ વ્યય ગવેપિયે નહી તો અલોકાકાશને વિષે સહસ્રણ ન્યૂન કે. ઓછો પડે, જે ઉત્પાદ વ્યય ધ્રુવતા સંયુક્ત તે સત્ કહિયે અને જે દ્રવ્ય હોય તે સત્પણા સંયુક્તજ હોય. માટે અગુરુલઘુનું પરિણમન સર્વ દ્રવ્યમાં, સર્વ પર્યાયમાં, સર્વ પ્રદેશમાં છે. એ અગુરુલઘુનો ઉત્પાદ વ્યય કયો. એ છઠ્ઠો અધિકાર થયો.

તથા ભગવતીટીકાયાં—તથા ચ—અસ્તિપર્યાયતઃ
સામર્થ્યરૂપા વિશેષપર્યાયાસ્તે ચાનન્તગુણાસ્તે
પ્રતિસમય નિમિત્તભેદેનપરાવૃત્તિરૂપાઃ તત્ર પૂર્વ-
વિશેષપર્યાયાણાં નાશઃ અભિનવવિશેષપર્યાયા-

ગામુત્પાદપર્યાયિવત્વે ધ્રુવત્વં ઇત્યાદિ સર્વત્ર જ્ઞેયં
ઇતિ સસમઃ ॥

અર્થ ॥ તેમજ વલી અસ્તિપર્યાયથી વિશેષ પર્યાય જે સામર્થ્યરૂપ તે અનંતગુણ છે. એ ભગવતી સૂત્રની ટીકા મધ્યે કહ્યો છે. જે અસ્તિ પર્યાય તે જ્ઞાનાદિ ગુણના અવિભાગરૂપ પર્યાય છે. જે પર્યાયમાં સર્વ જ્ઞેય જાણવાનું સામર્થ્ય છે તે વિશેષ પર્યાય છે. તથા મહાભાષ્યે—“આવંતો જ્ઞેયાસ્તાવતો જ્ઞાન-પર્યાયાઃ” એ સામર્થ્ય પર્યાય ગવેષ્યા છે, એ સામર્થ્ય પર્યાય તે જ્ઞેયને નિમિત્તે છે, તે જ્ઞેય તો અનેક ઉપજે છે ને અનેક વિણશે છે, તેવારે વિશેષ પર્યાય પણ પલટે છે તે પ્રતિસમર્થે નિમિત્ત ભેદની પરાવૃત્તિ પલટવેથી પૂર્વે વિશેષ પર્યાય નાશ થાય તથા અભિનવ વિશેષ પર્યાયનો ઉપજવો છે અને પર્યાયની અસ્તિતા ધ્રુવ છે, એમ ગુણપર્યાયનો ઉત્પાદ વ્યય ધ્રુવપણો તે સાતમો છે. એ અસ્તિ-નાસ્તિ સ્વભાવ વચાણ્યા.

નિત્યતાઽભાવે નિરન્વયતા કાર્યસ્ય ભવતિ કાર-
ણાભાવતા ચ ભવતિ અનિત્યતાયા અભાવે જ્ઞાન-
કતાદિશક્તેરભાવઃ અર્થક્રિયાસંભવઃ તથા સમસ્ત-
સ્વભાવપર્યાયાધારભૂતભવ્યદેશાનાં સ્વસ્વક્ષેત્ર-
ભેદરૂપાણામેકત્વપિણ્ડીરૂપાપરત્યાગઃ એકસ્વભા-
વઃ ॥ ક્ષેત્રકાલભાવાનાં ભિન્નકાર્યપરિણામાનાં
ભિન્નપ્રભાવરૂપોઽનેકસ્વભાવઃ એકત્વાભાવે સા-
માન્યાભાવઃ ॥ અનેકત્વાભાવે વિશેષધર્માભાવઃ
સ્વસ્વામિત્વવ્યાપ્યવ્યાપકતાપ્યભાવઃ

अर्थ ॥ एमज सर्व द्रव्यमां नित्यता तथा अनित्यता छे.
ए नित्य अनित्यपणा विना द्रव्य कोइ नथी. जो द्रव्यमा नित्यता
न होय ता कार्यनो अन्वय कोने हाय ? एटले अमुक कार्य
ते अमुक द्रव्ये करचो एम कह्यो जाय नही, माटे द्रव्यमां नि-
त्यता मानवायीज अमुक द्रव्ये अमुक कार्य करचो एम कहेवाय
छे, माटे जो द्रव्यने नित्यपणेज मानिये तो गुणनुं कार्य ते
द्रव्यनो कहेवाय, अने गुण ते द्रव्य न कहेवाय. अने जो द्रव्य
नित्य होय तो कारणपणानो अभाव थाय माटे द्रव्यमां नित्यता
मानवी, अने जो द्रव्यमां अनित्यपणो न मानिये तो जाणंग
आदे देइने सर्व द्रव्यना गुणरूप कार्यनो अभाव थड जाय,
अर्थ क्रिया संभवे नही, एटले कोइ अनित्यपणो होय तो
अर्थ क्रियाने कर केमके करवापणो कोइरु वीजापणो एटले
नवापणो निपजाववो ते पूर्व पर्यायनो भवस थयेथी थाय अने
ते एकनो ध्वंस अने कोइक वीजा नयानो नीपजवो ते
द्रव्यमां अनित्यपणो छे. एटले नित्य स्वभाव तथा अनित्य
स्वभाव ओलखाव्या. हवे एक स्वभाव तथा अनेक स्वभाव
ओलखावे छे.

तथा के० तेमज समस्त के० सर्व जे स्वभाव अस्तित्व,
प्रमेयत्व, अगुरुलघु आदिक समस्त पर्याय गुणाविभागादिक
ते सर्वनुं आधारभूत क्षेत्र ते प्रदेश छे ते स्व के० पोताना जे
क्षेत्र ते सर्व भेदरूप जुदा जुदा छे, एटले संख्याता प्रदेश भिन्न छे
पण ते एक पिंडपणो किंवारे तजता नथी, सर्व प्रदेशमां अंत-
राल क्षेत्रपणो कोइवार पामतो नथी जे अनता स्वभाव,
अनंत पर्याय, ते असंख्यात प्रदेश रूप तेनुं प्रमाण फिरतुं नथी
एरो जे द्रव्यने त्रिपे समुदाय पिंडपणो रहे छे ते एक स्वभाव
कहिये. ते पचास्तिक्कायमन्त्रे १ धर्म, २ अधर्म, ३ आकाश, ए

ત્રણ દ્રવ્ય એકેક છે. અને જીવ દ્રવ્ય અનંતા છે તેથી પુદ્ગલ પરમાણુઓ અનંત ગુણા છે. તે એક જીવ અનેક રૂપ નવા નવા કરે પણ અન્તર પડે નહીં તે માટે દ્રવ્યમધ્યે એક સ્વભાવ છે.

ક્ષેત્ર અસંખ્યાત પ્રદેશ કાલ ઉત્પાદ વ્યયરૂપ ભાવ પર્યાય ગુણના અવિભાગ તે પોતાના ભિન્નકાર્ય પરિણામી છે, તે સર્વનો ભિન્ન પ્રવાહ છે, એટલે સર્વના કાર્યપણો ભિન્ન છે. તે માટે દ્રવ્યને સર્વ સ્વભાવ પર્યાય ભેદે વિચારતાં દ્રવ્યમાં અનેક સ્વભાવ પણ છે. જો વસ્તુમાં એકપણાનો અભાવ માનિયે તો સામાન્યપણો રહે નહીં અને ગુણનો પર્યાયનો સ્વામી આધાર તે કોણ થાય ? અને આધાર વિના ગુણાદિ આધેય તે ક્યાં રહે ? તે માટે દ્રવ્યનો એકપણો છે. જો વસ્તુમાં અનેકપણો ન માનિયે તો દ્રવ્ય તે વિશેષ રહિત થઈ જાય, તેથી ગુણનો અનેકપણો શી રીતે દ્રવ્યને વિષે પામિયે ? માટે દ્રવ્યમાં ગુણકાર્યનો અનેકપણો પણ છે તથા સ્વસ્વામિત્વ વ્યાપક વ્યાપકભાવ કેમ ઠરે ? જે ગુણ પર્યાય તે સ્વ કે ધન અને દ્રવ્ય તે તેનો સ્વામી છે અથવા દ્રવ્ય તે વ્યાપ્ય અને ગુણ પર્યાય તે વ્યાપક છે એ રીતે દ્રવ્યમાં એક સ્વભાવ તથા અનેક સ્વભાવ જાણવા.

સ્વસ્વકાર્યભેદેન સ્વભાવભેદેન અગુરુલગુપર્યાય-
ભેદેન ભેવસ્વભાવઃ અવસ્થાનાધારતાદ્યભેદેન
અભેદસ્વભાવઃ ભેદભાવે સર્વગુણપર્યાયાણાં
સદ્ગુરુદોષઃ ગુણગુણીલક્ષલક્ષણઃ કાર્યકારણતા-
નાશઃ અભેદાભાવે સ્થાનધ્વંસઃ કસ્યૈતે ગુણાઃ
કો વા ગુણી इत्याद्यભાવઃ॥

અર્થ ॥ સ્વસ્વ કે० પોતપોતાના કાર્યને ભેદે કરી એટલે જીવદ્રવ્યમાં જ્ઞાનગુણ તે જાણવાનું કાર્ય કરે, અને દર્શનગુણ દેખવાનું કાર્ય કર તથા ચારિત્રગુણ ચિરતારમણતારૂપ કાર્ય કરે, તથા પુદ્ગલદ્રવ્ય તે રૂપપણો ભિન્ન કાર્ય કરે, તથા વર્ણપણો, ગંધપણો, રસપણો અને સ્પર્શપણો, સર્વ કાર્ય ભિન્ન છે. તથા સ્વભાવ ભેદ તે અસ્તિસ્વભાવ છતિ રૂપ છે, નિત્ય સ્વભાવ અવિનાશીપણો છે, અનિત્યપણો તે પલટણ રૂપ છે, એકપણો તે તે પિંડરૂપ છે, અનેકપણો તે પ્રદેશાદિક છે. इत्यादि स्वभाव भेद तथा अगुरुलघुपर्याय प्रदेशे गुणाविभागें जूदो जूदो છે. કોઈ કોઈનો તુલ્ય નથી, હાનિવૃદ્ધિરૂપ પરિણમન છે. इत्यादि प्रकारं द्रव्यमां भेद स्वभाव છે.

તથા સર્વ ધર્મનો અવસ્થાન કે० રહેવો તેને આધારપણો કાર્યની તુલના કે० સરિલાપણો કેવારેં ભિન્ન પડતો નથી, તે માટે દ્રવ્યમા અમેદ સ્વભાવ છે

જો દ્રવ્ય ગુણપર્યાયમાં ભેદ સ્વભાવ ન હોય તો સર્વ સંસ્કર-એકપણો થાય તેવારેં કાર્યનો ભેદ કેમ પડે ? તે માટે સર્વ દ્રવ્ય ગુણપર્યાયમાં ભેદ સર્વ ભાવ છે જીવતે ચેતના લક્ષણયત અજીવ તે ચેતના રહિત અમેદ છે. અજીવમધ્યે જે ધર્માસ્તિકાવ દ્રવ્ય તે ચલનસદ્કારને કરે છે, પણ ચીજા અજીવદ્રવ્ય તે એ કાર્ય કરતા નથી એમ ધર્માસ્તિકાવ ચિરસહાયગુણન કરે છે. આકાશ અવગાહદાનને કરે છે. પુદ્ગલરૂપો આવરણ સ્કંધાદિ પરિણમન કરે છે. એમ સર્વ દ્રવ્યને ભેદ છે તોજ ભિન્ન ભિન્ન દ્રવ્ય કહેવાય છે. इहां कोई कदेशे के जीव अनता तेतो સરિલા છે તો સર્વ જીવનેં એકદ્રવ્ય શાસત્તે ન કહો ? તેને ઉત્તર જે રૂઝેયા સોના-રૂપાપણે અથવા ધરણાપણે તોલપણે સરિલા છે, પણ વસ્તુના

પિંડપણે ભિન્ન છે, તે માટે સોને પણ ભિન્ન ભિન્ન કહિયેં છે. તેમ જીવને પણ ભિન્ન ભિન્ન કહિયેં. વલી ઉત્પાદ વ્યયનો ફિરવો સર્વમાં તેજ રીતનો છે. પણ પલટણ તે એક રીતનો નથી, તથા અગુરુલઘુની હાનિવૃદ્ધિનો ફિરવો પણ સર્વ દ્રવ્યમાં પોત-પોતાને છે, તેથી સર્વ જીવ તથા સર્વ પરમાણુ ભિન્ન છે, એ ભેદ સ્વભાવ જાણવો.

“તન્મયતાવસ્થાનાધારતાવ્યભેદેન અભેદ સ્વભાવઃ” તથા તન્મયતા અવસ્થાનતાનો અભેદ છે અને આધારતાનો પણ અભેદપણો છે તે અભેદ સ્વભાવ છે.

તથા ભેદનો જો અભાવપણો માનિયં એટલે વસ્તુમાં ભેદ-પણો ન માનિયેં તો સર્વ ગુણ તથા પર્યાયનો સંકર કેં એકમેક-પણો એ દોષ લાગે, તા ગુણી કોણ ? તથા ગુણ કોણ ? દ્રવ્ય કોણ ? એમ ગુણપર્યાયને કેડ દ્રવ્યનો કયો પર્યાય એમ વેહેંચણ થાય નહીં. ગુણ તથા ગુણી તથા જે ઓલખવા યોગ્ય લક્ષણ તેનું ચિન્હ તથા કારણધર્મ તથા કાર્યધર્મતા એ વે જુદા પડે નહીં. કાર્યધર્મ તથા કારણધર્મનો નાશ થાય માટે વસ્તુમાં ભેદ સ્વભાવ માનવો.

તથા જો વસ્તુમાં અભેદપણો ન માનિયેં તો સ્થાનધ્વંસ થાય છે. તે સ્થાન કોણ ? અને તે સ્થાનકમાં રહે તે કોણ ? इत्यादિકનો અભાવ થાય છે. એમ વિચારતાં સર્વથા એકપણો માનતાં કોણ ગુણી ? અને કોણ ગુણ ? એમ ઓલખાણ ન થાય. એ રીતે ભેદાભેદ સ્વભાવ વસ્તુમાં માનવા.

परिणामिकत्वे उत्तरोत्तरपर्यायपरिणमनरूपो भ-
व्यस्वभावः तथा तत्त्वार्थवृत्तौ इह तु भावे द्रव्यं

भव्य भवनमिति गुणपर्यायाश्च भवनसमवस्थान-
मात्रका एव उथ्यितासीनोत्कुटकजागृतशयि-
तपुरुषवत्तदेवच वृत्त्यन्तरव्यक्तिरूपेणोपदिश्यते,
जायते, अस्ति विपरिणमते, वर्द्धते, अपक्षीयते,
विनश्यतीति'पिण्डातिरिक्त वृत्त्यन्तरावस्थाप्रकाश-
ताया तु जायते इत्युच्यते सव्यापारैश्च भवनवृत्तिः
अस्ति इत्यनेन निर्व्यापारात्मसत्ता ऽऽख्यायते
भवनवृत्तिरुदासीना अस्तिशब्दस्य निपातत्वात्
विपरिणमते इत्यनेन तिरोभूतात्मरूपस्यानुच्छि-
न्नतथावृत्तिकस्य रूपान्तरेण भवन यथा क्षीर
दधिभावेन परिणमते विकारान्तरवृत्त्या भवन-
वृत्तिष्ठते वृत्त्यन्तरव्यक्तिहेतुभाववृत्तिर्वा विपरि-
णामः वर्द्धत इत्यनेन तूपचयरूपः प्रवर्त्तते यथा-
द्वकुरो वर्द्धते उपचयवत् परिणामरूपेण भवन-
वृत्तिर्व्यजते अपक्षीयते इत्यनेन तु तस्यैव परि-
णामस्यापचयवृत्तिराख्यायते दुर्वलीभवत् पुरु-
षवत् पुरुषवदपचयरूप भवनवृत्त्यन्तरव्यक्तिरु-
च्यते विनश्यति इत्यनेनाविर्भूतभवनवृत्तिस्तिरो-
भवनमुच्यते यथा विनष्टो घटः प्रतिविशिष्टस-
मवस्थानात्मिकाभवनवृत्तिस्तिरोभूता नत्वभा-

વસ્યૈવ જાતા કપાલાદ્યુત્તરભવનવૃત્યન્તરક્રમાવિ-
 છિન્નરૂપત્વાદિત્યેવમાદિભિરાકૌરૈર્દ્રવ્યાણ્યેવભ-
 વનલક્ષણાન્યપદિદ્યન્તે, ત્રિકાલમૂલાવસ્થાયા
 અપરિત્યાગરૂપોઽભવ્યસ્વભાવઃ, ભવ્યત્વાભાવવિ-
 શેષગુણાનામપ્રવૃત્તિઃ અભવ્યત્વાભાવે દ્રવ્યાન્ત-
 રાપત્તિઃ

અર્થ ॥ હવે ભવ્ય સ્વભાવ તથા અભવ્ય સ્વભાવ કહે છે. જીવાજીવાદિક દ્રવ્ય છે તે પરિણામિ છે. સમયે સમયે નવા નવા પરિણામે પરિણમે છે. તિહાં પૂર્વપર્યાયને વિનાશ અને ઉત્તરોત્તર નવા નવા પર્યાયને પ્રગટાવે એવી જે દ્રવ્યની પરિણતિ તેનું મૂલ કારણ તે ભવ્ય સ્વભાવ કહિયે. તિહાં તત્ત્વાર્થ ટીકા મધ્યે કહ્યો છે. ઇહાં દ્રવ્યાનુયોગને વિષે ભાવ ધર્મને વિષે એટલે ગુણ પર્યાયને વિષે દ્રવ્ય તે ભવ્ય કે. ભવન થયો, એટલે નવો નિ-
 પજવો તે ભવન ઇતિ કે. એમ વસ્તુના ગુણપર્યાય જે છે તે ભવન કે. નવો થવા રૂપ સમવસ્થાન માત્ર છે, એટલે નવા નવા થવા-
 રૂપ છે. તિહાં દૃષ્ટાંત કહે છે, જે પુરુષ ઉત્થિત કે. ઉઠ્યો આ-
 સીન કે. ફરિ તેહિજ બેઠો, બેસવું તે પદ્યાસન કહિયે, અથવા ઉકડવું તે આસન સહિત સૂવું જેમ ઇત્યાદિક પર્યાયે તે પુરુષ થાય છે તેમ તેહજ વૃત્યંતર કે. પૂર્વ પર્યાયનો વિનાશ અને ઉત્તર પર્યાયનો ઉપજવો તે વૃત્યંતર કહિયે, વૃત્યંતર વ્યક્તિરૂપપણે ઉપદેશે છે તે ભવનધર્મની પ્રવૃત્તિ કહે છે, જાયતે કે. નવો ઉપજે અસ્તિ કે. છતિપણે રહે. વિપરિણમતે કે. વીજાપણે પરિ-

ળમે વલી સામ્ય ધર્મે વયે અને અપક્ષીયતે કે० ઘટે વિતશ્યતિ કે०
વિનાશ પામે પિંડ કે० સમુદાયપણો તેથી અતિરિક્તિ કે० ધીજી
વૃત્તિ જે ગુણની પ્રત્યંતરની અવસ્થાને પ્રકાશ થવે કરીને જે
ભવનપણો થાય એટલે જે ઠેરી જે ભવનવૃત્તિ તે સવ્યાપાર છે
પણ નિર્વ્યાપાર નથી.

અસ્તિ એ વચને નિર્વ્યાપાર આત્મશક્તિ છે તે કહિયે છેયે.
તે પણ ભવનવૃત્તિથી હદાસીન છે એટલે ભવનવૃત્તિને ગ્રહણ કરતી
નથી. અસ્તિ શબ્દને નિપાતપણો છે, વિપરિણમતે એ વચને
તિરોભૂત કે० અણમગટી જે વસ્તુ તેમાં તદ્રૂપપણે અનુચ્છિન્ન કે०
ચિદ્દેહ ગદ્. તથા વૃત્તિકસ્ય કે० તે રીતે વર્તેતિ આત્મશક્તિ
તેનો રૂપાતર થયો તે ભવન કહિયે. તિહાં દૃષ્ટાત-જેમ ક્ષીર તે
દૂધ દધિભાગે પરિણમે, ચિકારાતરે થયો તે રીતે રહે એ ભવનધર્મ
કહિયે. જે જ્ઞાનાદિપર્યાયમાં અનંતજ્ઞેય જાણવાની શક્તિ છે પણ
જે જ્ઞેય જે રીતે પરિણમે તે રીતે જ્ઞાનગુણ પ્રવર્તે એ જ્ઞાનગુણનું
પરત્તન તે પ્રતિસમયે વિપરિણામપણે પરિણમન છે. એ પણ ભવન
ધર્મ છે વલી વૃત્યંતરયતેને અન્યપણે વ્યક્તિને હેતુ કરણે જે
ભગાંતરે વર્તયો તે વિપરિણામ કહિયે. તથા વલી રહેતે કે० વયે
એ વચને ઉપચયરૂપપણે પ્રવર્તે જેમ અંકુર વયે છે તેમ વર્ણાદિક
પુદ્ગલના ગુણ ઉપચયપણે વયે એ ઉપચયરૂપ ભવનતા વૃત્તિ વ્ય-
વ્યતે કે० પ્રગટ કરિયે છેયે

એમ ગુણને કાર્યાંતરપણે પરિણમને દ્રવ્યમાં મગન ધર્મ છે
" અપક્ષીયતે " એ વચને કરીને તુ કે० વલી તેદિજ પરિણા-
મનો ઊણો થયો અથવા ટલવો કહિયે, દુર્બલ થના પુરુષની પરે
જેમ પુરુષ દુર્બલ થાય તેમ પર્યાયને ઘટયે દ્રવ્ય પ્રમાણાદિક તથા
તે સમયે અગુરુલઘુ પર્યાય ઘટયે તે દુર્બલ થતુ તે રૂપ જે ભવન

વૃત્તિને અંતરે વ્યક્તિ કે. પ્રગટતા કહિ છે ' તથા વિનશ્યતિ ' એમ કહેવાથી અવિર્ભૂત કે. પ્રગટ થયો જે ભવન ધર્મનો વર્તવો તેનો તિરોભાવ થયો કહિયે. જેમ વિણસ્યો ઘટ જે મૃત્પિંડને વિષે તે ચક્રાદિ કારણે પ્રગટ થયો, જે ઘટ તેને પ્રધ્વંસે વિનાશ કહિયે. એમ દ્રવ્યને વિષે કાર્ય કરવારૂપ જે પર્યાય તેને તિરો-ભાવે અન્યપણે કાર્યકરણ રીતે સમવસ્થાન જે રહેવું તે સમયે તે ભવનવૃત્તિ કહિયે. તથા તિરોભાવપણાને અભાવે ધાવું જે કપા-લાદિક ઉત્તર ભવન તેપણે વર્તવું એ પણ ભવન ધર્મ છે. એમ અનુક્રમે અવિચ્છિન્ન નિરંતર રૂપેં ઇત્યાદિક અનેક આકારેં દ્રવ્ય તેજ ભવન લક્ષણ કહિયે. એ ભવ્ય સ્વભાવ જાણવો. દ્રવ્યને વિષે જે અસ્તિત્વ, વસ્તુત્વ, પ્રમેયત્વ, અગુરુલઘુત્વાદિક ધર્મ તે ત્રણે કાલમાં મૂલ અવસ્થાને અપરિત્યાગે કે. તજતા નથી. તેહિજ રૂપપણે રહે, એહવા જેટલા ધર્મ તે અભવ્યસ્વભાવ જાણવો, જે અનેક ઉત્પાદ વ્યયને પરિણમને—ફિરવે ફિરે પણ જીવનો જીવપણો પલટાય નહી, તેમજ અજીવનો અજીવપણો પલટાય નહી એ સર્વ અભવ્ય સ્વભાવ જાણવો.

હવે એ બે સ્વભાવ જો દ્રવ્યમાં ન માનિયેં તો શો દોષ થાય ? તે કહે છે. જો દ્રવ્યને વિષે ભવ્યપણો ન માનિયેં તો દ્રવ્યના જે વિશેષ ગુણ ગતિસહકાર, સ્થિતિસહકાર, અવગાહ દાન, જ્ઞાનયકા, વર્ણાદિ જે પંચાસ્તિકાયના વિશેષ ગુણ તેની પ્રવૃત્તિ ન થાય, અને પ્રવૃત્તિ વિના કાર્યનો કરવો ન થાય અને કાર્યને અણકરવે દ્રવ્યનો વ્યર્થપણો થાય, તે માટે ભવ્ય સ્વભાવ છે.

જો દ્રવ્યને વિષે અભવનરૂપ અભવ્યસ્વભાવ ન હોય અને એકલો ભવન સ્વભાવજ હોય તો નવા નવાપણે થવે તે દ્રવ્ય પલ.

दीने अन्य द्रव्य थइ जाय, ते माटे द्रव्यत्व, सत्य, प्रमथेत्वादि धर्म अभव्यपणो छे तेथीज द्रव्य पलटतो नथी, तेमनो तेमज रहे छे ए अभव्यस्वभाव छे.

वचनगोचरा ये धर्मास्ते वक्तव्या, इतरे अव-
क्तव्याः । तत्रोक्षराः संख्येयाः तत्सन्निपाता
असंख्येयाः तद्गोचरा भावाः भावश्रुतगम्याः
अनन्तगुणाः वक्तव्याभावे श्रुताग्रहणत्वापत्तिः
अवक्तव्यभावे अतीतानागतपर्यायाणां कारण-
तायोग्यतारुपाणामभावः सर्वकार्याणां निरा-
धारताऽऽपत्तिश्च सर्वेषां पदार्थानां ये विशेषगु-
णाश्चलनस्थित्यवगाहसहकारपूर्णगलनचेतनाद-
यस्ते परमगुणा ॥ शेषाः साधारणाः, साधार-
णासाधारणगुणास्तेषां तदनुयायीप्रवृत्तिहेतुः पर-
मस्वभाव इत्यादयः सामान्य स्वभावाः ॥

अर्थ ॥ आत्मानो वीर्यनामा गुण तेना अविभाग जे वी-
र्यांतराय कर्म आवर्या छे, तेज वीर्यांतरायने क्षयोपशमं तथा
क्षय यवाधी प्रगट्यो जे वीर्यधर्म तेने भाषापर्याप्ति नामकर्मने
उदर्ये लीवराणाजे भाषावर्गणानां पुद्गल ते अन्दपणे परिणमे ते
शब्द पुद्गल खंध छे, पण श्रोताजनने ज्ञानना हेतु छे एटले
जेमा जे गुण न होय ते गुणनुं कारण पण थाय नही एम जे
कहे छे ते मृषा छे, केमके जे निमित्त कारण होय तेमां गुण

હોય કિવા ન પળ હોય, અને ઉપાદાન કારણમાં તે ગુણના કારણતાપણે તથા યોગ્યતાપણે નિયામક છે તે વચનયાર્ગેજ ગ્રહવાય, એવા જે વસ્તુમાં ધર્મ છે તેને વક્તવ્ય ધર્મ કહિયે. અને તેથી ઇતર કે० જૂદા જે ધર્માસ્તિકાચ દ્રવ્યમાં અનેક ધર્મ છે તે વચનમાં ગ્રહવાતા નથી, તેવા સર્વ ધર્મ અવક્તવ્ય કહિયે. તે વક્તવ્ય ધર્મથી અવક્તવ્ય ધર્મ અનંતગુણા છે. વચનતો સંખ્યાતા, છે પણ તે વચનોમાં એવો સામર્થ્ય છે જે અવક્તવ્ય ધર્મ સર્વનો જ્ઞાનપણો થાય. ઉક્ત ચ 'અભિલપ્પા જે ભાવા, અણંતભાગો ય અણભિલપ્પાણં, અભિલપ્પસાણંતો, ભાગ સુદ નિવદ્ધો અ ॥ ૧ ॥ તત્ર કે० તિહાં અક્ષર સંખ્યાતા છે, તે અક્ષરના સન્નિપાત સંયોગીભાવ અસંખ્યાતા છે, તે અક્ષર સન્નિપાતને ગ્રહવાય એવા જે પદાર્થાદિકના ભાવ તે અનંતગુણા છે, તેથી અવક્તવ્ય ભાવ અનંતગુણા છે, જે મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અભિલાપ્યભાવનો પરોક્ષપ્રમાણે ગ્રાહક છે. અવધિજ્ઞાન તે પુદ્ગલનો પ્રત્યક્ષ પ્રમાણે જાણંગ છે, પણ એક પરમાણુના સર્વ પર્યાયને જાણે નહી. કેટલાક પર્યાયને જાણે તે પણ અસંખ્યાત સમયે જાણે, અને કેવલજ્ઞાન એ છ દ્રવ્યના સર્વ પર્યાયને એક સમયમાં પ્રત્યક્ષ જાણે. માટે જો દ્રવ્યમાં વક્તવ્યપણો ન હોય તો શ્રુતજ્ઞાને ગ્રહણ થાય નહી અને જે ગ્રંથાભ્યાસ, ઉપદેશાદિક સર્વ કામ થાય છે તેતો એમ નથી માટે દ્રવ્યમાં વ્યક્તવ્યપણો છે.

અવક્તવ્યાભાવે કે० અવક્તપણાને ન માનિયે તો અતીત-પર્યાય તે વસ્તુમાં કારણતાની પરંપરામાં રહ્યા છે, તથા અનાગત-પર્યાય સર્વ યોગ્યતામાં રહ્યા છે. તે સર્વનો અભાવ થાય, તે વારે વસ્તુમાં વર્તમાન પર્યાયની છતિ પામિયે તેથી અતીત અનાગતનો જ્ઞાન થાય નહી, માટે અવક્તવ્ય સ્વભાવ અવશ્ય માનવો અને

વર્તમાન સર્વ કાર્ય તે નિરાધાર થઈ જાય, અને દ્રવ્યમાં એક સમયમાં અનંતા કારણ છે, તે અનંતા કારણના અનંતા કાર્ય ધર્મ છે, અને અનંતા કાર્યના અનંતા કારણ પરંપરાનું જ્ઞાન તે કેવળીને છે, અને વર્તમાનકાલે કારણ ધર્મ તથા કાર્ય ધર્મથી અનંતગુણા કારણ કાર્યની યોગ્યરૂપ સત્તા છે તે કોઈના અવિભાગ નથી, પણ અવિભાગી જે જ્ઞાનાદિક ગુણ તેમાં અનંતા કારણધર્મ, અનંતા કાર્યધર્મ ઉપજવાની યોગ્યતારૂપ સત્તા છે તે સર્વ અવક્તવ્યરૂપ છે.

હવે પરમ સ્વભાવનું સ્વરૂપ કહે છે. સર્વ જે ધર્માસ્તિકાયાદિક પદાર્થ તેના વિશેષ ગુણ જે ધર્માસ્તિકાયનો ચલન સહકારીપણો તથા અધર્માસ્તિકાયનો સ્થિતિસહાય, આકાશાસ્તિકાયનો અવગાહક તથા શુદ્ધગલ દ્રવ્યનો પૂરણગલન, જીવ દ્રવ્યનો ચેતના લક્ષણ, એ સર્વ દ્રવ્યના વિશેષ ગુણ કહ્યા. એમ લક્ષણરૂપ તથા દ્રવ્યાતરથી ભિન્ન પાઢવાનું મૂલ કારણ તે પરમ પ્રકૃષ્ટ ગુણ કહિયે. એ પ્રધાન ગુણને અનુયાયી વીજા જે સાધારણ ગુણ તે ગુણ પંચાસ્તિકાયમાં પામિયે. તેના નામ અચિનાશીપણો, અસ્તંભપણો, નિત્યત્વાદિક એ પંચાસ્તિકાયમા સરિલા છે તે માટે સાધારણ ગુણ, તથા પંચાસ્તિકાયમાં કોઈક અસ્તિકાયમાં પામિયે, કોઈકમાં ન પામીયે તે ગુણને સાધારણ અસાધારણ કહિયે, તે સર્વ ગુણને વિષે વિશેષ ગુણને અનુયાયિ પ્રવર્તે છે તે પ્રવર્તતનના કારણ દ્રવ્યમા એક પરમસ્વભાવપણો છે, તે પરમ સ્વભાવને પરિણમને દ્રવ્યના સર્વ ગુણ મુખ્ય ગુણને અનુરાગેજ પ્રવર્તે. તે પરમસ્વભાવ સર્વ દ્રવ્યને વિષે છે. એટલે તેર સામાન્ય સ્વભાવ કહ્યા. વલી અનેકાંતજયપતાકામા કહ્યા છે

તથાસ્તિત્વ, નાસ્તિત્વ, કર્તૃત્વ, ભાવતૃત્વ, અસ-

વર્ગતત્ત્વ, પ્રદેશવત્ત્વાદિભાવાઃ પુનઃ તત્ત્વાર્થટી-
કાયાં પુનરપ્યાદિગ્રહણં કુર્વન્ જ્ઞાપયત્યત્રાનન્ત-
ધર્મવત્ત્વં તત્રાશક્તાઃ પ્રસ્તારયન્તુ સર્વે ધર્માઃ
પ્રતિપદં પ્રવચનત્વેન પુંસા યથાસંભવમાયોજ-
નીયાઃ ક્રિયાવત્ત્વં પર્યાયોપયોગિતા પ્રદેશાષ્ટક-
નિશ્ચલતા એવંપ્રકારાઃ સંતિભૂયાંસઃ અનાદિપરિ-
ણામિકા ભવન્તિ જીવસ્વભાવા ધર્માદિભિસ્તુ
સમાના ઇતિ વિશેષઃ ॥

અર્થ ॥ તેમજ અસ્તિપણો, નાસ્તિપણો, કર્તાપણો,
ભોક્તાપણો, ગુણવંતપણો, અસર્વવ્યાપિપણો, પ્રદેશવંતપણો,
ઇત્યાદિ અનંત સ્વભાવવંત દ્રવ્ય છે. તેમજ તત્ત્વાર્થ ટીકામધ્યે
પરિણામિક ભાવના ભેદ વરખાણતાં કહ્યો છે. પુનરપિ આદિ
શબ્દના ગ્રહણ કરતાં એમ જણાવે છે જે વસ્તુ અનંત ધર્મવંત છે તે
સર્વ વિસ્તારી શકે નહીં તો પણ દ્રવ્ય દ્રવ્યને વિષે પ્રવચનના
જાણ પુરુષે જેમ સંભવે તેમ ધર્મ જોડવા. તથા ક્રિયાવંતપણો જે
જ્ઞાનાદિક ગુણ તે લોકાલોક જાણવાને પ્રતિ સમયે પ્રવર્તે છે.
શ્રી ભાષ્યકારે જ્ઞાનાદિ ગુણ તે કરણ અને તેજ ગુણની પ્રવૃત્તિ
તે ક્રિયા જાણવી. તથા દેશવો તે કાર્ય એમ ધર્માસ્તિકાયાદિકના
સર્વે ગુણ તે ત્રણ પરિણતિયે પરિણામી છે, તે માટે પંચાસ્તિકાય
તે અર્થ ક્રિયા કરે છે, તે ક્રિયાવંતપણો જાણવો. સર્વ પર્યાયનો
ઉપયોગોપણો એ પણ જીવ સ્વભાવ છે તથા પ્રદેશાષ્ટકની નિશ્ચ-
લતા એ પણ જીવનો સ્વભાવ છે. તિહાં ધર્માધર્મ અને આકાશ
એ ત્રણ અસ્તિકાયના પ્રદેશ અનાદિ અનંતકાલ અવસ્થિતપણે

ઠે. પુદ્ગલને ચલપણો સદા સર્વદા છે, પુદ્ગલપરમાણુ તથા પુદ્ગલસ્કંદ તે સંરચાતો કાલ અથવા અસંખ્યાતો કાલ એક ક્ષેત્રે રહે પણ પડે અવશ્ય ચલ થાય. તથા જીવદ્રવ્યને સકર્મ્મા સંસારીપણે ક્ષેત્રથી ક્ષેત્રાંતર ગમન, ભવથી ભવાંતર ગમન-રૂપ ચલતા છે, તે જીવને સમ્યક્દર્શન સમ્યક્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્રને પ્રગટથે સર્વ પરણાવભોગીપણો નિવારથે આત્મ સ્વરૂપ નિરધારણ સ્વરૂપ ભાસન સ્વરૂપ પરિણમને કરવ, સ્વરૂપ એકત્વે, સ્વધર્મકર્તા, સ્વધર્મમોક્તાપણે, સકલ પર ભાવ તજયે, નિરાવરણ, નિઃસગ, નિરામય, નિર્દ્વંદ્વ, નિષ્કલંક, નિર્મલ, સ્વીય અનંતજ્ઞાન, અનંતદર્શન, અનંતચારિત્ર, અરૂપી, અવ્યાવાય, પરમાનંદનથી, સિદ્ધાત્મા, સિદ્ધક્ષેત્રે રહ્યા તે સોદિ અનંતકાલ સ્થિર છે, સકલ પ્રદેશ સ્થિર છે અને સંસારી જીવ તેના આઠ પ્રદેશ સદા સર્વદા સ્થિર છે. તે આઠ પ્રદેશ નિરાવરણે તથા આચારાંગની ટીકા શિલાંગાચાર્યકૃતના લોકવિજયા યયનને પ્રથમોદ્દેશકે તદનેન પચદશવિધેનાપિ યોગેનાત્મા અષ્ટૌ પ્રદેશાન્ વિહાય તત્ત્વભાજનોદકવદુદ્ધર્તમાનૈઃ સર્વેરૈવાત્મપ્રદેશૈરાત્મપ્રદેશાવપ્ટ-વ્યાકાશસ્થં કાર્મણશરીરયોગ્યં કર્મટલિકં ચદ્ વનાતિ તત્ પ્રયોગર્મેત્યુચ્યતે.

એટલે આ અષ્ટ પ્રદેશે કર્મ લાગતાં નથી. આ કોઈ પુણે જે આઠ પ્રદેશ નિરવાણ છે તો લોકાલોક કેમ જાણતા નથી ? તિહાં ઉત્તર જે આત્મ દ્રવ્યની જે ગુણપ્રવૃત્તિ તે સર્વ પ્રદેશ મિલે પ્રવર્તે તો તેમાં એ આઠ પ્રદેશ અલ્પ છે તેથી આઠ પ્રદેશમાં સર્વ ગુણ નિરાવરણ છે પણ કાર્ય કરી શકતા નથી જેમ અગ્નિનું અત્યંત સૂક્ષ્મ કણીયું હોય તેમાં દાહક, પાચક, પ્રકાશક ગુણ છે પણ અલ્પતા માટે દાહકાદિકાર્ય કરી શકતું નથી.

વલી કોઈ પુછે જે એ અષ્ટ પ્રદેશ તે નિરાવરણ કેમ રહી શક્યા ? તેનું ઉત્તર જે ચલ પ્રદેશ હોય તેને કર્મ લાગે પણ અચલ પ્રદેશને કર્મ લાગે નહીં. એમ ભગવતીમૂલ કહ્યું છે. જેઅઈ, વેઅઈ, ચલઈ, ફંદઈ, ઘટ્ટઈ, સેવંધઈ, એ પાઠ છે તે માટે જે ચલ હોય તે વંધાય અને આઠ પ્રદેશ તો અચલ છે તેથી એ આઠ પ્રદેશને વંધ નથી, તથા કાર્યાભ્યાસે પ્રદેશ મેલા ધાય તેથી પ્રદેશના ગુણ પણ તિહાં તે કાર્ય કરવાને પ્રવર્તે છે, તથા જે દ્રવ્યનો જે ગુણ જે પ્રદેશે હોય તે ગુણ તે પ્રદેશ મૂકી અન્ય ક્ષેત્રે જાય નહીં. તથા જીવના આઠ પ્રદેશ સર્વથા નિરાવરણ છે, વીજા પ્રદેશે અક્ષરનો અનંતમો ભાગ ચેતના સર્વદા ઉઘાડી છે એ રીતે સંતિ કે. છે. ઘણા અનાદિ પરિણામિકભાવ તે ભવંતિ કે. હોય. અનાદિ પરિણામિકભાવ છે તે જીવના ભાવ છે અને સપ્રદેશાદિક ધર્માસ્તિકાય પ્રમુખને વિષે સમાન છે એમ જાણવો. ઇત્યાદિક વિશેષઃસ્વભાવ છે.

ભિન્નભિન્નપર્યાયપ્રવર્તનસ્વકાર્યકરણસહકારભૂ-
તાઃ પર્યાયાનુગતપરિણામવિશેષસ્વભાવાઃ તે ચ
કે, ૧ પરિણામિકતા, ૨ કર્તૃતા, ૩ જ્ઞાયકતા,
૪ ગ્રાહકતા, ૫ ભોક્તૃતા, ૬ રક્ષણતા, ૭
વ્યાપ્યાવ્યાપકતા, ૮ આધારાધેયતા, ૯ જન્યજ-
નકતા. ૧૦ અગુરુલઘુતા, ૧૧ વિભૂતકારણતા,
૧૨ કારકતા, ૧૩ પ્રભુતા, ૧૪ ભાવુકતા, ૧૫
અભાવુકતા, ૧૬ સ્વકાર્યતા, ૧૭ સપ્રદેશતા,

૧૮ ગતિસ્વભાવતા, ૧૯ સ્થિતિસ્વભાવતા, ૨૦
અવગાહકસ્વભાવતા, ૨૧ અલ્પજ્ઞતા, ૨૨ અચ-
લતા, ૨૩ અસદ્ગતા, ૨૪ અક્રિયતા, ૨૫ સક્રિ-
યતા इत्यादि स्वीयोपकरणप्रवृत्तिनैमित्तिका.
“ उक्त च सम्मतौ ” आरोपोपचारेण यद्यद-
पेक्षते तन्न वस्तुधर्म उपाधिताभवनात् न
चोपाधिर्वस्तुसत्ता इति ॥

અર્થ ॥ જ્યે વિશેષ સ્વભાવ કહે છે. ભિન્નભિન્ન જે પર્યાય
તેનું કાર્ય કારણપણે જે પ્રવર્તન તેના સહકારભૂત જે જે પર્યા
યાનુગત પરિણામિ પણ જે સ્વભાવ તે વિશેષ સ્વભાવ કહિયે.
તેના અનેક ભેદ છે. તે શ્રોતરિભદ્રમૂરિકૃત શાસ્ત્રગતસમુચ્ચય
ગ્રંથમાં કહ્યા છે તે કહે છે.

૧ સર્વ દ્રવ્યને પોતાના ગુણ સમય સમયમાં કાર્ય કરવે
પ્રવર્તે તે ભિન્ના ભિન્ન પરિણામે પરિણમે તે સર્વ પોતાના ગુણ તેને
કારણિક છે તે પરિણામિકપણે કહિયે, ૨ તત્ત્વ કર્તૃત્વ જીવસ્ય
નાન્યેષાં તિહાં આત્મા કર્તા છે અને કર્તાપણે જાવ દ્રવ્યને
વિષે છે. “ અપ્પારુત્તા વિકૃત્તા ય ” इति उत्तराध्ययनवचनात्,
૩ જ્ઞાયકતા જ્ઞાણપણાની શક્તિ જીવને વિષે છે. જ્ઞાનલક્ષણ જીવ
છે. તે માટે મિન્દર્હ કાર્યપણ इति आवश्यकनिर्णयवचनात्, ૪
ગ્રાહકશક્તિ પણ જીવને છે. શૃણ્ણતીતિ ક્રિયાનો કર્તા જીવ છે,
૫ મોક્તાશક્તિ પણ જીવમાં છે. “ જો કુણદ સો મુજદ યઃ
કર્તા સ ય મોક્તા ” इति उचनात्. ૬ રક્ષણતા, ૭ વ્યાપકતા,

૩ આધારાધેયતા, ૪ જન્યજનકતા તત્ત્વર્થિવૃત્તિ મધ્યે છે. તથા અગુરુલઘુતા, વિમુક્તા, કરણતા, કાર્યતા, કારકતા, એ શક્તિની વ્યાખ્યા શ્રીવિશેષાવગ્યકે છે, ભાવુકતા તથા અભાવુકતા શક્તિ તે શ્રી હરિભદ્રસૂરિકૃત ભાવુક નામે પ્રકરણ મધ્યે કહિ છે.

એમ કેટલીક શક્તિ જૈનના તર્કગ્રન્થો જે અનેકાંતજય-પતાકા સમ્મતિ પ્રમુખમાં છે, તથા ઊર્ધ્વ પ્રચયશક્તિ અને તિર્યક્ પ્રચયશક્તિ, ઓઘશક્તિ, સમુચિતશક્તિ, એ સર્વ સમ્મતિગ્રન્થને વિષે છે. તથા જે દ્વિગુણી આત્મા માને તે સર્વ ધર્મ શક્તિરૂપજ માને છે. તેણે દાનાધિકલઘ્વિ અવ્યાવાધ સુખ પ્રમુખ શક્તિ માની છે. इहां વ્યાખ્યાંતરે જે ગુણકરણ છે તેને કર્તાદિકપણો તે સામર્થ્ય છે, જાણવો દેખવો તે કાર્ય છે, કેટલીક શક્તિ જીવ-માંજ છે, અને કેટલીક પંચાસ્તિકાય મધ્યે છે. તથા દેવસેનકૃત નયચક્રમધ્યે જીવને અચેતન સ્વભાવ, મૂર્ત સ્વભાવ, તથા પુદ્ગલ પરમાણુને ચેતન સ્વભાવ, અમૂર્ત સ્વભાવ કહ્યા તે અસત્ છે, એતો આરોપણપણે કોઈક કહે તે કથનમાત્ર જાણવો. પણ એ વાત છતીમાં નથી. જે ધર્મ આરોપે તથા ઉપચારે ગવેષાય તે વસ્તુનો ધર્મ નથી. ઉપાધિથી થાય છે, તે માટે જે ઉપાધિ તે વસ્તુની સત્તા નથી એમ ધારવું.

ધર્માસ્તિકાયે અમૂર્તાચેતનાક્રિયગતિસહાયાદયો
ગુણાઃ અધર્માસ્તિકાયે અમૂર્તાચેતનાક્રિયસ્થિતિ-
સહકારાદયો ગુણાઃ । આકાશાસ્તિકાયે અમૂર્તા-
ચેતનાક્રિયાવગાહનાદયો ગુણાઃ । પુદ્ગલાસ્તિ-
કાયે મૂર્તાચેતનસક્રિયપૂર્ણગલનાદયો વર્ણગન્ધ-

રસસ્પર્શાદયો ગુણાઃ । જીવાસ્તિકાયે જ્ઞાનદર્શ-
નચારિત્રવીર્યાઽવ્યાવાધામૂર્ત્યાઽગુરુલઘ્વનવગાહા-
દયો ગુણાઃ । एव प्रतिद्रव्यं गुणानामन्तत्त्वं
ज्ञेयम् ॥

અર્થ , ૧ વર્માસ્તિકાશના ગુણ ચાર ૧ અરૂપી, ૨ અચે-
તન, ૩ અક્રિય, ૪ ગતિસહાય ઇત્યાદિ અનંતગુણ છે. અધર્મા-
સ્તિકાયના ગુણ ચાર ૧ અરૂપી, ૨ અચેતન, ૩ અક્રિય ૪
સ્થિતિસહાય, ઇત્યાદિ અનંતગુણ છે. આકાશાસ્તિકાયના ગુણ
ચાર ૧ અરૂપી, ૨ અચેતન, ૩ અક્રિય, ૪ અવગાહનાદિક
અનંતગુણ છે, પુદ્ગલાસ્તિકાયના ગુણ ચાર છે ૧ રૂપી, ૨ અચે-
તન, ૩ સક્રિય, ૪ પૂર્ણગલન. ૧ વર્ણ, ૨ ગંધ, ૩ રસ, ૪ સ્પર્શ
ઇત્યાદિક ગુણ અનંતા છે. જીવાસ્તિકાયને ત્રિષે ૧ જ્ઞાન, ૨
દર્શન, ૩ ચારિત્ર, ૪ વીર્ય, ૫ અવ્યાવાય, ૬ અરૂપી ૭ અગુરુ-
લઘુ, ૮ અનવગાહાદિક અનંતગુણ છે, ૯ રીતે અનંતાગુણ જાણના.

पर्यायाः षोढा द्रव्यपर्याया असख्येयप्रदेशसिद्ध-
त्वादयः । १ द्रव्यव्यञ्जनापर्यायाः द्रव्याणां विशेष-
पगुणाश्चेतनादयश्चलनसहायादयश्च, २ गुणपर्यायाः
गुणा विभागादय ३ गुणव्यञ्जनपर्याया ज्ञाय-
कादयः कार्यरूपा मतिज्ञानादयः ज्ञानस्य, चक्षु-
दर्शनादयो दर्शनस्य, क्षमामार्दवादयः चारि-
त्रस्य, वर्णगन्धरसस्पर्शयो मूर्तस्य इत्यादि ४
स्वभावपर्याया अगुरुलघुविकाराः ते च द्वादश-

પ્રકારાઃ षट्गुणहानિવृद्धિરૂપાઃ અવાગ્ગોચરાઃ
 એતે પञ्चपर्याયાઃ સર્વદ્રવ્યેષુ, વિભાવપર્યાયાઃ
 જીવે નરનારકાદયઃ ॥ પુદ્ગલેઽણુકતોઽનન્તા-
 ણુકપર્યન્તોસ્કન્ધાઃ

અર્થ ॥ હવે નયજ્ઞાન કરવાનો અધિકાર કહે છે. તિહાં દ્રવ્યાસ્તિકાયના મૂલ વે ભેદ છે. ૧ શુદ્ધ દ્રવ્યાસ્તિક, ૨ અશુદ્ધ દ્રવ્યાસ્તિક, અને દેવસેનકૃત પદ્ધતિમાં દ્રવ્યાસ્તિકના દશ ભેદ કર્યા છે તે સર્વ એ વે ભેદ મધ્યે સમાય છે, તથા તે સામાન્ય સ્વભાવમાં સમાણા છે તે માટે ઇહાં ન વચાળ્યા.

હવે પર્યાયના છ ભેદ કહે છે. તિહાં પ્રથમ ૧ જે દ્રવ્યને વિષે એકત્વપણે રહ્યા જે જીવાદિકના અસંખ્યાતા પ્રદેશ તથા આકાશના અનંતા પ્રદેશ એ દ્રવ્ય પર્યાય કહિયે, ૨ સિદ્ધત્વાદિક અસંખડત્વાદિક તથા દ્રવ્યનો વ્યંજક કે ૦ પ્રગટપણો જે માને છે તે દ્રવ્ય વ્યંજન પર્યાય કહિયે.

દ્રવ્યનો વિશેષ ગુણ જે અન્ય દ્રવ્યમાં નથી તેને વિશેષ ગુણ કહિયે. તે જીવને ચેતનાદિક અને ધર્માસ્તિકાયમાં ચલણ સહકાર તથા અધર્માસ્તિકાયમાં સ્થિરસહકાર, આકાશમાં અવગાહદાન, પુદ્ગલમાં પૂરણગલણરૂપ એ સર્વ દ્રવ્યની ભિન્નતાને પ્રગટ કરે છે તે માટે એ ધર્મને વ્યંજન પર્યાય કહિયે.

૩ એક ગુણના અવિભાગ અનંતા છે તેનો પિંડપણો તે ગુણપર્યાય કહિયે ૪ ગુણવ્યંજન પર્યાય તે જ્ઞાનનો જાણંગપણો તથા ચારિત્રનો સ્થિરતાપણો ઇત્યાદિક અથવા જ્ઞાનગુણના ભેદાંતર જ્ઞાનના ભેદ જે મતિજ્ઞાનાદિક પાંચ તથા દર્શનગુણના ચક્ષુર્દર્શનાદિક ભેદ તથા ચારિત્રગુણના ક્ષમાદિક ભેદ, પુદ્ગલનો

અરુપો ગુણના અગ્ને, અગ્ને, અરસે, અફાસે, इत्यादिक ચાર
 ચાર જાણ્યા તે ગુણ વ્યંજન પર્યાય, ૫ સ્વભાવ પર્યાય તે
 વસ્તુનો કોઈક સ્વભાવજ એવો છે જે અગુરુલઘુપણે છ પ્રકારની
 વૃદ્ધિ તથા છ પ્રકારની હાનિ એવી રીતે વારપ્રકારે પરિણમે છે.
 इहां કોઈ પ્રેરકનો યોગ નથી. વસ્તુને મૂલ ધર્મનો હેતુ છે. એનું
 સ્વરૂપ પૂરું વચનગોચર નથી. અનુભવ ગમ્ય નથી. કેમકે શ્રીઠા-
 નાંગસૂત્રની ટીકા મધ્યે શ્રુતજ્ઞાન વૃદ્ધિના સાત અંગ છે. તિહાં
 પ્રથમ સૂત્રઅંગ વીજું નિયુક્તિઅંગ. ૩ ભાષ્ય અંગ, ૪ ચૂર્ણિત્રાલો
 સૂત્રાદિ સર્વના અર્થ કહે છે. ૫ ટીકા વ્યાખ્યા નિરન્તર ૫ પાંચ
 અંગ તો ગ્રંથરૂપ છે. તથા છઠ્ઠો અંગ પરંપરારૂપ છે તથા સાતમું અંગ
 અનુભવ ૫ સાતે કારણે ચિનય સહિત મળતા મુળતાં થતાં, સાચા
 અર્થ પામીને આત્માનું નિર્મલ જ્ઞાનથાય. શ્રી ભગવતીસૂત્રે “ગાથા”
 “સુત્તત્યો સ્વલુ પદમો વીઓ નિયુક્તિમિસિઓ મળીઓ, તદ્યો
 અ નિરવસેસો, એસ વિહિ હોઈ અણુઓગો,” ૫ પાંચ પર્યાય
 કહ્યા તે સર્વ દ્રવ્ય મધ્યે છે.

૬ વિભાવ પર્યાય તે જીવ તથા પુદ્ગલ મધ્યેજ છે, તે વિ-
 ભાવ પર્યાય જીવને નરનારકીપણું પામવું તે તથા પુદ્ગલનો દ્વચ-
 શુક ત્ર્યશુકાદિ સ્વદનો મિલવું, અનંતાગુણ પર્યંત અનંતપુદ્ગલ
 સ્ફંધરૂપ તે વિભાવ પર્યાય કહિયે.

મેર્વાચનાદિનિત્યપર્યાયા ચરમશરીરત્રિભાગ-
 ન્યૂનાવગાહનાદય સાદિનિત્યપર્યાયા સાદિ-
 સાન્તપર્યાયા ભવશરીરાધ્યવસાયાદયઃ અનાદિ-
 સાન્તપર્યાયા ભવ્યત્પાદય. તથા ચ નિક્ષેપાઃ

જે ચારિત્રનો ક્ષયોપશમ પરિણમી જે ચેતનાદિક ગુણ એ સર્વ અગ્યવસાયસ્થાનક તે સાદિ સાંત પર્યાય છે, તથા સિદ્ધિગમન યોગ્યતા ધર્મ તે મવ્યપણો, એ પર્યાય તે અનાદિ સાંત છે, જે સિદ્ધત્વપણો પ્રગટે મવ્યત્વપર્યાયનો વિનાશ છે તે માટે અનાદિ-કાલનો છે પણ અંત થવા સહિત છે, માટે અનાદિ સાંતપર્યાય છે, ઇમ પર્યાય અનેક જાણવા.

તથા વસ્તુમાં સહજના જે ચાર નિર્લેપા છે, તે પણ વસ્તુના સ્વપર્યાય છે, તે શ્રીવિશેષાવશ્યકની માપ્યમખ્યે કહ્યો છે. “ચત્તારો વસ્તુપજ્ઞાયા” એ વચન છે તે માટે સ્વપર્યાય કહિયે. વલી શ્રી અનુયોગદ્વારસૂત્રમાં કહ્યો છે, જિહાં જે વસ્તુના જેટલા નિર્લેપા જાણિયે તિહા તે વસ્તુના તેટલા નિર્લેપા કરિયે. કદા-ચિદ્ વધતા નિર્લેપા માસનમાં ન આવે તોપણ ૧ નામ, ૨ સ્થાપના, ૩ દ્રવ્ય, ૪ ભાવ, એ ચાર નિર્લેપા તો અવશ્ય કરવા. તેમાં નામનિર્લેપાના બે ભેદ છે.

૧ સહજનામ, ૨ સાકૈતિક નામ, તે કોડનો કર્યો નામ, તથા સ્થાપનાના બે ભેદ છે. ૧ સહજસ્થાપના તે વસ્તુની અવગા-હનારૂપ, ૨ આરોપસ્થાપના તે આરોપથી એ માટે કૃત્રિમ કહિયે, આરોપજા કહિયે. હવે દ્રવ્ય નિર્લેપાના બે ભેદ છે તે કહે છે, ૧ આગમથી દ્રવ્ય નિર્લેપો તે જે પુરુષ સ્વરૂપને જાણે પણ હમણાં તે ઉપયોગે નથી તે આગમદ્રવ્યનિર્લેપ. જે વસ્તુ તે ગુણ સહિત છે પણ હમણાં તેપણે વર્તતા નથી. તેને નો આગમ કહિયે તેહના ત્રણ ભેદ છે. ૧ જ્ઞશરીર જેહના હતા પણ મરણ પામ્યા તેથી તેનું શરીર જે રૂપમદેવના શરીરની ભક્તિ શ્રીજંદૂ-દીપ પન્નતીમા છે, ૨ મવ્ય શરીર તે હમણાં તો ગુણમય નથી

પણ ગુણમય ધર્મે, જેમ અયમંતામુનિ, એ મધ્યશરીર જાણવો, તદ્વ્યતિરિક્ત જે તે ગુણે વર્તે છે પણ તે ઉપયોગે હમણ વર્તતા નથી.

ભાવનિક્ષેપાના ત્રે ભેદ ૧ આગમયી ભાવનિક્ષેપો તે આગમના અર્થનો જાણ વલી તે ઉપયોગે વર્તે છે, ૨ નોઆગમયી ભાવનિક્ષેપો તે જેપણે જાણે વર્તે છે તેજ રૂપ છે, ૩ રીતે નિક્ષેપ કહેવા.

એ ચાર નિક્ષેપામાં પહેલા ત્રણ નિક્ષેપો તે કારણરૂપ છે, અને ચોથો ભાવનિક્ષેપો તે કાર્યરૂપ છે, તે ભાવનિક્ષેપાને નિપજાવતાં પહેલા ત્રણ નિક્ષેપો પ્રમાણ છે નહીં તો અપ્રમાણ છે. પહેલા ત્રણ નિક્ષેપો દ્રવ્યનય છે. એક ભાવનિક્ષેપો તે ભાવનય છે. ભાવનિક્ષેપાને અણનિપજાવતાં એકલી દ્રવ્યની પ્રવૃત્તિ તે નિષ્ફળ છે. એમ શ્રી આચારાંગની ટીકામાં લોકવિજય અધ્યયને કહ્યું છે તે લખીએ છીએ. “ ફલમેવ ગુણઃ ફલગુણઃ ફલં ચ ક્રિયા ભવતિ તસ્યાથ ક્રિયાયાઃ સમ્યગ્દર્શનજ્ઞાનચારિત્રરહિતાયા એહિકામુષ્મિકાર્થં પ્રવૃત્તાયાઃ આનાત્યંતિકોડનૈકાન્તિકો ભવેત ફલં ગુણોપ્યગુણો ભવતિ સમ્યગ્દર્શનજ્ઞાનચારિત્રક્રિયા યાસ્ત્વેકાન્તિકાનાવાધસુખાશ્વસિદ્ધિગુણોડવાપ્યતે એતદુક્તં ભવતિ સમ્યગ્દર્શનાદિકૈવ ક્રિયાસિદ્ધિઃ ફલગુણેન ફલવત્યપરા તુ સાંસારિકસુખફલાભ્યાસ એવ ફલાધ્યારોપાન્તિષ્ફલેત્યર્થઃ ”

એટલે રત્નત્રયી પરિણમન વિના જે ક્રિયા કરવી તે થકી

ત્મકે વસ્તુન્યેકધર્મોદ્ભવનં જ્ઞાનનયઃ તથા “ર-
ત્નાકરે” નીયતે યેન તાલ્પ્યપ્રમાણવિષયીકૃત-
સ્યાર્થસ્યાંશસ્તદિતરાસૌદાસીન્યતઃ સ પ્રતિપત્તુર-
ભિપ્રાયવિશેષો નયઃ સ્વાભિપ્રેતાદં શાપલાપૌ
પુનર્નયાભાસઃ, સ વ્યાસસમાસાભ્યા દ્વિપ્રકારઃ
વ્યાસતોઽનેકવિકલ્પઃ સમાસતો દ્વિભેદઃ દ્રવ્યા-
ર્થિકઃ પર્યાયાર્થિકઃ તત્ર દ્રવ્યાર્થિકશ્ચતુર્ધા ૧
નૈગમ, ૨ સદ્ગ્રહ, ૩ વ્યવહાર, ૪ ઋજુસૂત્રભેદાત્
પર્યાયાર્થિકત્રિધા, ૧ શબ્દ, ૨ સમભિરૂઢ,
૩ એવભૂતભેદાત્.

અર્થ ॥ જે નય છે તે પદાર્થના જ્ઞાનને પ્રિયે જ્ઞાનના અણ
છે. નિહાં નયનું લક્ષણ કહે છે. અનંત ધર્માત્મક જે વસ્તુ પડે
જીવાદિક એક પદાર્થમા અનંતા ધર્મ છે તેનો જે એક ધર્મ ગણે-
પ્યો તો પણ અન્ય કે. બીજા અનંતા ધર્મ તેમાં રહ્યા છે તેનો
ઉચ્છેદ નહીં અને ગ્રહણ પણ નહીં. એક ધર્મની મુખ્યતા કરવી
તે નય કહિયે. તે નયના વ્યાસ કે. વિસ્તારથી અનેક ભેદ છે.
અને સમાસ કે. સંલેપથી બે ભેદ છે ૧ દ્રવ્યાર્થિક, ૨ પર્યાયાર્થિક,
તે રત્નાનાસ્ત્રાવનારિનાગ્રન્થથી લખીયે છેવે “દ્રવતિ દ્રોષ્યતિ
અદૃશ્યન્ તામ્નાન્ પર્યાયાનીતિ દ્રવ્ય તદેવાર્થઃ સોઽસ્તિ યસ્ય
પ્રિયત્વેન સ દ્રવ્યાર્થિક”

તે ધર્મમાન પર્યાયને દ્રવ્ય છે અને આગામિસ્થાને દ્રવ્ય
તથા અતિત્થાને દ્રવ્યો દ્રવ્યો તે દ્રવ્ય કહિયે તેજ છે અર્થ મયોજન

વિષયપણે જેને તે દ્રવ્યાર્થિક કહિયે. એટલે પર્યાય તે જન્ય અને દ્રવ્ય તે જનક કહ્યો તથા દ્રવ્ય તે ધ્રુવ અને પર્યાય તે ઉત્પાદ વિનાશરૂપ છે ઉક્ત ચ.

“ પર્યેતિ ઉત્પાદવિનાશૌ પ્રાપ્નોતીતિ પર્યાયઃ સ એવાર્થઃ સોઽસ્તિ યસ્યાસૌ પર્યાયાધિકઃ ” જે ઉપજવા વિણશવાનો પરિ કે૦ નવા નવાપણે એતિ કે૦ પામે તેજ અર્થ પ્રયોજન તેને પર્યાયાર્થિક કહિયે. તે દ્રવ્યાર્થિક પર્યાયાર્થિક એ બે ધર્મને દ્રવ્ય તથા પર્યાય કહિયે.

इहां कोइक पुछे जे त्रीजो गुणार्थिक केम कहेता नथी ? ते वली रत्नाकरावतारिका मध्ये कह्यो छे “ गुणस्य पर्याये एवान्तर्भूतत्वात् तेन पर्यायार्थिकेनैव तत् सङ्ग्रहात्. ”

જે ગુણ તે પર્યાયને વિષે અંતર્ભૂત છે તે પર્યાયાર્થિક મધ્યેજ સંગ્રહો છે. તે પર્યાય બે ભેદે છે, એક સહભાવિ ત્રીજો ક્રમભાવિ. તેમાં સહભાવિ તે ગુણ છે તે પર્યાયને વિષે અન્તર્ભૂત છે, તિહાં દ્રવ્ય પર્યાયથી વ્યતિરિક્ત સામાન્ય વિશેષ એ બે ધર્મ છે માટે સામાન્ય વિશેષ બે નવ વત્તા કેમ કહેતા નથી ? એમ કોઈ પુછે તેને ઉત્તર.

જે “ દ્રવ્યપર્યાયાભ્યાં વ્યતિરિક્તયોઃ સામાન્યવિશેષયોર-પ્રસિદ્ધેઃ તથાહિ દ્વિપ્રકારં સામાન્યમુક્તમૂર્ધ્વતાસામાન્યં તિર્યક્સામાન્યં ચ તત્રોર્ધ્વસામાન્યં દ્રવ્યમેવ તિર્યક્સામાન્યં તુ પ્રતિવ્યક્તિ-સદૃશપરિણામલક્ષણં વ્યજ્ઞનપર્યાય એવ. ” એ પાઠથી ઊર્ધ્વ સામાન્ય તે દ્રવ્યનો ધર્મ છે અને તિર્યક્સામાન્ય તે પર્યાય ધર્મ છે “ વિશેષોઽપિ વૈસાદૃશ્યવિવર્ત્તલક્ષણં પર્યાય એવાન્તર્ભવતિ નૈતાભ્યામધિકનયાવકાશઃ ”

विशेषणने अनेक रीतें वर्तवानो लक्षण छै ते पर्यायने विषे अंतर्भाव छै ते माटे भिन्न नयनो अवकाश नथी. ए बे नय मध्येज अंतर्भाव छै. तेमां वली द्रव्यार्थिकता चार भेद छै १ नैगम, २ संग्रह, ३ व्यवहार ४ ऋजुसूत्र तथा पर्यायार्थिकता त्रण भेद छै १ शब्द, २ समभिरूढ, ३ एवभूत.

विकल्पान्तरे ऋजुसूत्रस्य पर्यायार्थिकताप्यस्ति स नैगमत्रिप्रकारः आरोपांशद्वल्लभभेदाद् विशेषावश्यके तूपचारस्य भिन्न ग्रहणात् चतुर्विधः । न एकेगमा आशयविशेषा यस्य स नैगमः तत्र चतुःप्रकार आरोपः द्रव्यारोपगुणारोपकालारोपकारणाद्यारोपभेदात् तत्र गुणे द्रव्यारोप पञ्चास्तिकायवर्तनागुणस्य कालस्य द्रव्यकथन एतद्गुणे द्रव्यारोपः १ ज्ञानमेवात्मा अत्र द्रव्ये गुणारोपः २ वर्तमानकाले अतीतकालारोप अथ दीपोत्सवे वीरनिर्वाण, वर्तमाने अनागतकालारोप. अथेव पद्मनाभनिर्वाण, एवं पद्व भेदा कारणे कार्यारोप बाह्यक्रियाया धर्मत्व धर्मकारणस्य धर्मत्वेन कथन । सद्गुणो द्विविधः स्वपरिणामरूप कार्यान्तरपरिणामश्च अशोऽपि द्विविधः भिन्नोऽभिन्नश्चेत्यादि शतभेदो नैगमः ।

અર્થ ॥ વલી વિકલ્પાંતરે ક્ષુદ્રમૂત્ર તે પર્યાયાથિકમાં પળ કહ્યો છે. કેમકે એ વિકલ્પરૂપ નય છે તે માટે, તેમાં નૈગમના ત્રણ ભેદ છે. ૧ આરોપ, ૨ અંશ, ૩ સંકલ્પ તથા વિશેષાવશ્ય-કમાં ચોથો ભેદ પણ ઉપચારપણે કહે છે, નથી એક ગમો અભિપ્રાય જેનો તે નૈગમનય કહિયે. એટલે અનેક આશયી છે તે નૈગમનયના ચાર ભેદ છે તે મધ્યે આરોપના ચાર પ્રકાર છે. ૧ દ્રવ્યારોપ, ૨ ગુણારોપ, ૩ કાલારોપ, ૪ કારણાદ્યારોપ.

૧ તિહાં ગુણાદિકને વિષે દ્રવ્યપણો માનવો તે દ્રવ્યારોપ. જેમ વર્તના પરિણામ તે પંચાસ્તિકાયનો પરિણમન ધર્મ છે તેને કાલદ્રવ્ય કહી વોલાવ્યો, એ કાલ તે ભિન્ન પિંડરૂપ દ્રવ્ય નથી પણ આરોપે દ્રવ્ય કહ્યો છે માટે દ્રવ્યારોપ, અને દ્રવ્યને વિષે ગુણનો આરોપ કરવો—જેમ જ્ઞાનગુણ છે પણ જ્ઞાન તેજ આત્મા એમ જ્ઞાનને આત્મા કહ્યો તે ગુણનો આરોપ કર્યો માટે ગુણારોપ. તથા જેમ શ્રીવીરનિર્વાણ થયા તેને તો ઘણો કાલ ગયો છે; પણ આજ દીવાલીના દીવસે વીરનો નિર્વાણ છે એમ કહેવું એ વર્તમાનમાં અતીતનો આરોપ કર્યો, અથવા આજ શ્રીપદ્મનાભ પ્રભુનો નિર્વાણ છે, એમ કહેવું તેમ વર્તમાનને વિષે અનાગત કાલનો આરોપ છે એવી રીતે, વલી અતીતના બે ભેદ છે, તથા એવીજ રીતે અનાગતના બે ભેદ છે, અને વર્તમાનના બે ભેદ ઉપર કહ્યા તે સર્વ મલી કાલારોપના છ ભેદ જાણવા.

વલી કારણ વિષે કાર્યનો આરોપ કરવો તે કારણ ચાર છે. ૧ ઉપાદાન કારણ, ૨ નિમિત્ત કારણ, ૩ અસાધારણ કારણ, ૪ અપેક્ષા કારણ, તેમાં વાહ્યદ્રવ્યક્રિયા તે સાધ્યસાપેક્ષ-વાલાંને 'ધર્મનું' નિમિત્ત કારણ છે, તો પણ એને ધર્મ કહિયે. તેમજ

શ્રીતીર્થંકર મોક્ષનું કારણ છે તેથી તેને તારણાં કહ્યો તે કાર-
ણને વિષે કર્તાપણાનો આરોપ કર્યો, એમ આરોપતા અનેક
પ્રકારે છે તે કારણાચારોપ. વલી સરૂપનૈગમના બે ભેદ છે,
૧ સ્વપરિણામરૂપ જે વીર્યચેતનાનો જે નવો નવો ક્ષયોપશમ તે
તે લેયો. ઘોજો કાર્યોતરે નવે નવે કાર્યે નવો નવો ઉપયોગ થાય
તે, ૨ બે ભેદ થયા. તથા અંશનૈગમના પણ બે ભેદ છે, ૧ ભિન્નાશ
તે જૂદો અંશ સ્કંધાદિકનો, ઘોજો અભિન્નાશ તે જે આત્માના
પ્રવેશ તથા ગુણના અવિભાગ इत्यादિક. ૨ સર્વ નૈગમનયના ભેદ
જાણવા એટલે નૈગમનય કથો.

સામાન્યવસ્તુસત્તાસદ્ગ્રાહકઃ સદ્ગ્રહઃ સ દ્વિ-
વિધઃ સામાન્યસદ્ગ્રહો વિશેષસદ્ગ્રહશ્ચ, સા-
માન્યસદ્ગ્રહો દ્વિવિધઃ મૂલતોત્તરતશ્ચ, મૂલતો-
ઽસ્તિત્વાદિભેદતઃ પદ્ધતિઃ ઉત્તરતો જાતિસમુ-
દાયભેદરૂપઃ જાતિતઃ. ગવિ ગોત્વં, ઘટે ઘટત્વ,
વનસ્પતો વનસ્પતિત્વં, સમુદયતો સહકારાત્મકે
વને સહકારવન, મનુષ્યસમુહે મનુષ્યવૃદ્ધિ, इत्यादि
સમુદાયરૂપ અથવા દ્રવ્યમિત્તિ સામાન્યસ-
દ્ગ્રહઃ જીવ इति વિશેષસદ્ગ્રહઃ. તથા વિશેષા-
વશ્યકે “ સગ્રહણ સગિન્હઈ સંગિન્હતેવતેણ જ
ભેયા તો સગ્રહો સગિહિય પિંડિયત્થ વડજ્ઞા-
સ્સ ” સગ્રહણં સામાન્યરૂપતયા સર્વવસ્તુના-
માકોડન સદ્ગ્રહ અથવા સામાન્યરૂપતયા

सर्वं गृह्णातीति सङ्ग्रहः अथवा सर्वेऽपि भेदाः सामान्यरूपतया सङ्गृह्यन्ते अनेनेति सङ्ग्रहः अथवा संगृहीतं पिण्डितं तदेवाथोऽभिधेयं यस्य तत् सङ्गृहीतपिण्डितार्थं एवंभूतं वचो यस्य सङ्ग्रहस्येति सङ्ग्रहीतपिण्डितं तत् किमुच्यते इत्याह संगृहीय मागृहीयं संपिण्डियमेगजाइमणीयं ॥ संगृहीयमणुगमो वा वइरे गोपिण्डियं भणियं ॥ १ ॥ सामान्याभिमुख्येन ग्रहणं सङ्गृहीतसङ्ग्रह उच्यते, पिण्डितं त्वेकजातिमानितमभिधीयते पिण्डितसङ्ग्रहः अथ सर्वव्यक्तिष्वनुगतस्य सामान्यस्य प्रतिपादनमनुगमसङ्ग्रहोऽभिधीयते व्यतिरेकस्तु तदितरधर्मनिषेधाद् ग्राह्यधर्मसङ्ग्रहकारकं व्यतिरेकसङ्ग्रहो भण्यते यथा जीवोजीव इति निषेधे जीवसङ्ग्रह एव जाताः अतः १ सङ्ग्रह, २ पिण्डितार्थ, ३ अनुगम, ४ व्यतिरेकभेदाच्चतुर्विधः अथवा स्वसत्तारूपं महासामान्यं सं ह्णाति इतरस्तु गौत्वादिकमवान्तरसामान्यं पिण्डितार्थमभिधीयते महासत्तारूपं अवान्तरसत्तारूपं “ एगं निच्चं निरवयवमक्रियं संवगं च

સામન્નં ॥ એતત્ મહાસામાન્ય ગવિ ગોત્વાદિક
મવાંતરસામાન્યમિતિ સગ્રહઃ ॥

અર્થ ॥ હવે સગ્રહનય કહે છે. સામાન્યે મૂલ સર્વ દ્રવ્ય
વ્યાપક નિત્યત્વાદિક સત્તાપણે રહ્યા જે ધર્મ તેનો જે સંગ્રહ કરે
તે સગ્રહ કહિય. તેના બે ભેદ છે ૧ સામાન્ય સગ્રહ. ૨ વિશેષ
સંગ્રહ. વલી સામાન્ય સગ્રહના બે ભેદ છે ૧ મૂલ સામાન્ય સંગ્રહ,
૨ ઉત્તર સામાન્ય સંગ્રહ વલી મૂલ સામાન્ય સગ્રહના અસ્તિત્વા-
દિક છ ભેદ છે તે પૂર્વે કહ્યા છે. તથા ઉત્તરસામાન્યના બે ભેદ છે
૧ જાતિસામાન્ય, ૨ સમુદાયસામાન્ય. તિહાં ગાયના સમુદાયમાં
ગોત્વરૂપ જાતિ છે તથા ઘટસમુદાયમાં ઘટત્વપણો અને વનસ્પતિને
વિષે વનસ્પતિપણો તે જાતિસામાન્ય કયો. અને આંવાના સમૂહને
વિષે ઁંબડન કહે તથા મનુષ્યના સમૂહમાં મનુષ્ય ગ્રહણ થાય તે
સમુદાય સામાન્ય. ૧ ઉત્તર સામાન્ય તે ચક્ષુદર્શન તથા અચક્ષુ-
દર્શનને ગ્રાહીક છે, અને મૂલ સામાન્ય તે અધિદર્શન તથા કેવલ
દર્શનથી ગ્રહવાય છે. અથવા ૧ સામાન્યસગ્રહ, ૨ વિશેષસગ્રહ.
તિહાં છ દ્રવ્યના સમુદાયને દ્રવ્ય કશું ૧ સામાન્ય સંગ્રહ. રહ્યા
સર્વનો ગ્રહણ થયો છે. અને જીવને જીવદ્રવ્ય કહી અજીવ
દ્રવ્યથી જુદો ભેદ પાડ્યો ૧ વિશેષ સંગ્રહ. ૧ વિશેષ સંગ્રહનો
વિસ્તાર ઘણો છે તથા વિશેષાવશ્યકથી સંગ્રહનયના ચાર ભેદ તે
લખિયે છેયે મૂલ પાઠમાં કહેલી ગાયાનો અર્થ છે

એક સામાન્ય સર્વત્ર તસ્યેય ભાષાત્ તથા નિત્ય સામાન્ય
અધિનાશાત્ તથા ત્રિવચન્ય અદેશત્યાત્, અક્રિય વેશાન્તરગમ
નાભાષાત્ સર્વગત ચ સામાન્ય અક્રિયત્યાદિતિ ॥

સંગ્રહણ કે० એકઠો એકવચન મધ્યે એક અધ્યવસાય ઉપયોગમાં સમકાલે ગ્રહેતું સામાન્યરૂપણે સર્વ વસ્તુનો આક્રોડણ ગ્રહણ કરવો તે સંગ્રહ કહિયેં અથવા સામાન્યરૂપણે સર્વ સંગ્રહ કરે તે સંગ્રહ કહિયેં, અથવા જેથકી સર્વ ભેદ સામાન્યરૂપણે ગ્રહિયેં તેને સંગ્રહ કહિયેં, અથવા સંગૃહીતં પિણ્ડિતં કે० જે વચનથી સમુદાય અર્થ ગ્રહવાય તે સંગ્રહ વચન કહિયેં. તેના ચાર ભેદ છે. ૧ સંગૃહીત સંગ્રહ, ૨ પિણ્ડિત સંગ્રહ, ૩ અનુગમ સંગ્રહ, ૪ વ્યતિરેક સંગ્રહ.

૧ સામાન્યરૂપણે વહેંચણ વિના ગ્રહણ થાય એવો જે ઉપયોગ અથવા એવું વચન અથવા એવો ધર્મ કોઈપણ વસ્તુને વિશે હોય તેને સંગૃહીત સંગ્રહ કહિયેં.

૨ અને એકજાતિ માટે એકપણો માનિયે તે એકમધ્યે સર્વનો ગ્રહણ થાય જેમ “એને આયા” “એને પુગલે” इत्यादि વસ્તુ અનંતિ છે પણ જાતિ એક માટે ગ્રહવાય છે તે વીજો પિંડિત સંગ્રહ કહિયેં.

૩ જે અનેક જીવરૂપ અનેક વ્યક્તિ છે તે સર્વમાં પામિયેં, જેમ સત્ચિત્મય આત્મા એટલે સર્વ જીવ તથા સર્વ પ્રદેશ, સર્વ ગુણ તે જીવનાં લક્ષણ છે. એને અનુગમ સંગ્રહ કહિયેં.

૪ તથા જેને ના કહેવે તેથી ઇતરનો સર્વ સંગ્રહણે જ્ઞાન થાય તે જેમ અજીવ છે તેવારેં જે જીવ નહીં તે અજીવ કહિયેં એટલે કોઈક જીવ છે એમ વ્યતિરેક વચને ઠેર્યો તથા ઉપયોગે જીવનો ગ્રહણ થાય છે તે વ્યતિરેક સંગ્રહ કહિયેં.

અથવા સંગ્રહનય બે ભેદે કહેવાય છે ? મહાસત્તારૂપ, ૨ અવાંતરસત્તારૂપ. એ રીતે પણ સંગ્રહનો સ્વરૂપ કહ્યો છે.

“सदिति भणियमि जम्हा, सव्वत्थाणुप्पवत्तए बुद्धी । तो सव्व सत्तामत्त नत्थितदत्त्यतरं किञ्चि ॥१॥ यत्तस्मात् सदित्येवं भणिते सर्वत्र भुवनत्रयातर्गतवस्तुनि बुद्धिरनुप्रवर्तते प्रधावति नहि तत् किमपि वस्तु अस्ति यत् सदित्युक्ते श्रुतिरिति बुद्धौ न प्रतिभासते तस्मात् सर्वं सत्तामात्रं न पुनः अर्थातरं तत् श्रुतसामर्थ्यात् यत् संग्रहेन संगृह्यते तेन परिणामनिरूपत्वादेव संग्रहस्येति” एटले त्रणे भुवनमां एहवी वस्तु कोइ नथी जे संग्रहनयने ग्रहणमा आवती नथी जे जे वस्तु ते ते सर्व संग्रहनयमां ग्रहवाणी ज ते ए संग्रहनय कखो.

संग्रहगृहीतवस्तुभेदान्तरेण विभजन व्यवहरण प्रवर्तनं वा व्यवहारः, स द्विविधः शुद्धोऽशुद्धश्च । शुद्धो द्विविधः वस्तुगतव्यवहारः धर्मास्तिकायादिद्रव्याणां स्वस्वचलनसहकारादिजीवस्य लोकालोकादिज्ञानादिरूपः स्वसंपूर्णपरमात्मभावसाधनरूपो गुणसाधकावस्थारूपः गुणश्रेण्यारोहादिसाधनशुद्धव्यवहारः । अशुद्धोपि द्विविधः सद्भूतासद्भूतभेदात् सद्भूतव्यवहारो ज्ञानादिगुणः परस्पर भिन्नः, असद्भूतव्यवहारः कपायात्मादि मनुष्योऽहं देवोऽह । सोऽपि द्विविधः सश्लेपिताशुद्धव्यवहारः शरीरं मम अहं शरीरी । असश्लेपितासद्भूतव्यवहारः पुत्रकल-

त्रादि; तौ च उपचरितानुपचरितव्यवहारभेदाद्
 द्विविधौ तथा च विशेषावश्यके “ववहरणं वव-
 हरणं स तेण व वहीरणं व सामन्नं । ववहार-
 परो व जओ विसेसओ तेण ववहारो ॥”
 व्यवहरणं व्यवहारः, व्यवहरति स इति वा
 व्यवहारः, विशेषतो व्यवह्रियते निराक्रियते
 सामान्यं तेनेति व्यवहारः लोको व्यवहारपरो
 वा विशेषतो यस्मात्तेन व्यवहारः । न व्यवहा-
 रास्वस्वधर्मप्रवर्तितेन ऋते सामान्यमिति स्व-
 गुणप्रवृत्तिरूपव्यवहारस्यैव वस्तुत्वं तमंतरेण
 तद्भावात् स द्विविधः विभजन, १ प्रवृत्ति, २
 भेदात् । प्रवृत्तिव्यवहारस्त्रिविधः वस्तुप्रवृत्तिः
 १ साधनप्रवृत्तिः लौकिकप्रवृत्तिश्च, ३ साधनप्र-
 वृत्तिस्त्रेधा लोकोत्तर, लोकिका, २ कुप्रावच-
 निक, ३ भेदात् इति व्यवहारनयः श्रीविशेषा-
 वश्यके ॥

अर्थ ॥ हवे व्यवहारनयनी व्याख्या करे छे. संग्रहनयें
 ग्रहित जे वस्तु तेने भेदांतरे विभजन के० वहेचवुं ते व्यवहार-
 नय. जेम द्रव्य एवुं सामान्य नाम कहुं तेमां वली वेहेचण करियें
 जे द्रव्यना वे भेद छे. १ जीव द्रव्य, २ अजीव द्रव्य, वली
 तेमां पण वेहेचण करिये जे जीवना वे भेद १ सिद्ध बीजा

સંસારી એમ વેહંચણ કરવી તે સર્વ વ્યવહારનયનો સ્વભાવ જાણવો, અથવા વ્યવહાર કે.૦ પ્રવર્તન તે વ્યવહારનય તેના બે ભેદ છે. ૧ શુદ્ધ વ્યવહાર, ૨ અશુદ્ધ વ્યવહાર, બીજી શુદ્ધ વ્યવહારના બે ભેદ છે. ૧ સર્વ દ્રવ્યની સ્વરૂપરૂપ શુદ્ધપ્રવૃત્તિ જેમ ધર્માસ્તિકાયની ચલણસહાયતા તથા અધર્માસ્તિકાયની સ્થિર-સહાયતા તથા જીવની જ્ઞાયકતા ઇત્યાદિકને વસ્તુગત શુદ્ધ વ્યવહાર કહિયે, ૨ દ્રવ્યનો ઉત્સર્ગ નિપજવા માટે રત્નત્રયી શુદ્ધતા ગુણસ્થાને શ્રેણીઆરોહણરૂપ તે સાધનશુદ્ધ વ્યવહાર કહિયે.

બીજી અશુદ્ધ વ્યવહારના બે ભેદ છે. ૧ સદ્ભૂત, ૨ અસદ્ભૂત. તેમાં જે ક્ષેત્રે અવસ્થાને અમેદે રહ્યા જે જ્ઞાનાદિ ગુણ તેને પરસ્પર ભેદે કહેવા તે સદ્ભૂતવ્યવહાર

તથા જેમ ક્રોધી હું, માની હું, અથવા દેવતા હું, મનુષ્ય હું, ઇત્યાદિ દેવતાપણો તે હેતુપણે પરિણમતાં ગ્રહ્યા જે દેવગતિવિ-પાકી કર્મ તેને હૃદયરૂપ પરભાવ છે તે પણ યથાર્થ જ્ઞાન વિના ભેદજ્ઞાનશૂન્ય જીવને એક કરી માને છે તે અશુદ્ધ વ્યવહાર કહિયે. તેના બે ભેદ છે. ૧ સંશ્લેષિત અશુદ્ધ વ્યવહાર તે જે શરીર મારું હું શરીરી ઇત્યાદિક સંશ્લેષિત અસદ્ભૂત વ્યવહાર, ૨ અસંશ્લેષિત અશુદ્ધ વ્યવહાર તે આ પુત્ર મારો, ધનાદિક મારા, એમ કહેવું તે અસંશ્લેષિત અસદ્ભૂત વ્યવહાર. તેના ઉપચરિત, અનુપચરિત એ બે ભેદ જાણવા

તથા વિશેષાવશ્યક મહાભાષ્યમાં કહ્યું છે જે વ્યવહારનયના મૂલ બે ભેદ છે. એક વેહંચણરૂપ વ્યવહાર વીજો પ્રવૃત્તિ વ્યવહાર. તે બીજી પ્રવૃત્તિના ત્રણ ભેદ છે, ૧ વસ્તુ પ્રવૃત્તિ, ૨ સાધન પ્રવૃત્તિ, ૩ લૌકિક પ્રવૃત્તિ. તેમાં બીજી સાધન પ્રવૃત્તિના ત્રણ

ભેદ છે, ૧ જે અરિહંતની આજ્ઞાએ શુદ્ધ સાધનમાર્ગે રૂહલોક સંસાર પુદ્ગલભોગ આશંસાદિ દોષ રહિત જે રત્નત્રયીની પરિણતિ પરભાવત્યાગ સહિત તે લોકોત્તર સાધન પ્રવૃત્તિ, ૨ જે સ્યાદ્વાદ વિના મિથ્યાભિનિવેશ સહિત સાધનપ્રવૃત્તિ તે કુપ્રાવચનિક સાધનપ્રવૃત્તિ, ૩ અને જે લોકના સ્વસ્વદેશ કુલની ચાલે પ્રવૃત્તિ તે લોકવ્યવહાર પ્રવૃત્તિ એ ત્રણ પ્રવૃત્તિ કહિયે. એ વ્યવહારનયના ભેદ જાણવા. તિહાં દ્વાદશસાર નયચક્રમાં એકેક નયના સો સો ભેદ કહ્યા છે તે જૈનસાસન રહસ્યનાં જાણ .જીવે તે ગ્રંથમાંથી ધારવા એ વ્યવહારનય કહ્યો.

उज्जं ऋजुं सुयं नाणमुज्जुसुयमस्स सोऽमुज्जु-
 सुओ । सुत्तयइ वा जमुज्जुं वत्थुं तेणुज्जुसुत्तो-
 त्ति ॥ १ ॥ उज्जंतिऋजुश्रुतं सुज्ञानं बोधरूपं
 ततश्च ऋजु अवक्रमश्रुतमस्यसोऽयमृजुश्रुतं वा
 अथवा ऋजु अवक्रमं वस्तु सूत्रयतीति ऋजुसूत्र
 इति कथं पुनरेतदभ्युपगतस्य वस्तुनोऽवक्रत्व-
 मित्याह ॥ पच्चुपन्नं संपयमुप्पन्नं जं च जस्स
 पत्तेयं । तं ऋजु तदेव तस्सत्थि उ वकम्मन्नंति
 जमसंतं ॥ २ ॥ यत्सांप्रतमुत्पन्नं वर्त्तमानकालीनं
 वस्तु, यच्च यस्य प्रत्येकमात्मीयतदेव तदुभय-
 स्वरूपं वस्तु प्रत्युत्पन्नमुच्यते तदेवासौ नयः
 ऋजु प्रतिपाद्यते तदेव च वर्त्तमानकालीनं वस्तु

તસ્યાર્જુસૂત્રસ્યાસ્તિ અન્યત્ર શેયાતીતાનાંગત
પરકાર્યં ચ યદ્યસ્માત્ અસદવિદ્યમાનં તતો અ-
સત્વાદેવ તદ્વક્રમિચ્છત્યસાવિતિ । અત એવ ઉક્તં
નિર્યુક્તિકૃતા “ પચ્ચુપન્નગાહી ડજુસુનયવિહી
મુણેયવ્વોતિ ” યતઃ કાલત્રયે વર્તમાનમતરેણ
વસ્તુત્વ ઉક્ત ચ યતઃ અતીતં અનાગત ભવિ-
ષ્યતિ ન સાપ્રત તદ્ વર્તતે ઇતિ વર્તમાનસ્યૈવ
વસ્તુત્વમિતિ અતીતસ્ય કારણતા અનાગતસ્ય
કાર્યતા જન્યજનકભાવેન પ્રવર્તતે અતઃ ઋજુસૂત્ર
વર્તમાનગ્રાહક તદ્વર્તમાન નામાર્દિચતુઃપ્રકાર
ગ્રાહ્યમ્ ॥

અર્થ ॥ હવે ઋજુસૂત્રનય કહે છે ઋજુ કેં સરલ છે શ્રુત
કેં વોધ તે ઋજુસૂત્ર કહિયે, ઋજુ શબ્દે અવક્ર એટલે સમો છે
શ્રુત જેને તે ઋજુસૂત્ર કહિયે. અથવા ઋજુ અવક્રપણે ઋસ્તુને જાણે
કહે તે ઋજુસૂત્ર કહિય. તે વસ્તુનો વક્રપણો કેમ જાણિયે તે કહે
છે. સાપ્રત કેં વર્તમાનપણે ઉપનો જે વર્તમાનકાલે વસ્તુ તે ઋજુ-
સૂત્ર કહિયે. અન્ય જે અતીત અનાગત તે ઋજુસૂત્રની અપેક્ષાએ
અછતો છે કેમકે અતીત તો વિણસી ગયો છે અને અનાગત
આવ્યો નથી તેવારે અતીત અનાગત એ બે અસ્તુ છે, અને જે
વર્તમાન પર્યાયે વર્તે તે ઋસ્તુપણો છે જે પૂર્વકાલ પશ્ચાત્કાલ લડ
વસ્તુ રહેવી તે નૈગમનય છે. આરોપરૂપ છે. તિહાં કોઈ પૂઠે જે
સસારીકર્મા જીવને સિદ્ધસમાન કહો છે તે તો અનાગતકાલે
સિદ્ધ થશે તો તમે અનાગતને અવસ્તુ કેમ કહો છો તેનો ઉત્તર

જે હે ભવ્ય ! એ અનાગત ભાવિ માટે કહેતા નથી એ તો વર્તમાન સર્વ ગુણની છતિ આત્મપ્રદેશે છે તે આવરણ દોષે પ્રવર્તતી નથી તેથી તિરોભાવીપણા માટે સંગ્રહનયે કહિયે પળ વસ્તુમાં સર્વ કેવલજ્ઞાનાદિ ગુણ છતા વર્તે છે તે માટે સિદ્ધ કહિયે છેયે.

અને જે વસ્તુ તે નામાદિક પર્યાય સહિત વર્તે છે માટે નામાદિ નિક્ષેપા તે સર્વ ઋજુસૂત્રનયના ભેદ છે, તથા નામાદિક ત્રણ નિક્ષેપા તો દ્રવ્ય છે અને ભાવ તે ભાવ છે. એ વ્યાખ્યાકારણ કાર્યભાવની વેંચણ કરીયે તે માટે છે પળ વસ્તુમાં સહજ ચાર નિક્ષેપા તે ભાવ ધર્મજ છે, તથા એ સ્વસ્વકાર્યના કર્તાજ છે. એ ઋજુસૂત્રના બે ભેદ દિગંવર કહે છે, ૧ સૂક્ષ્મઋજુસૂત્ર, ૨ સ્થૂલ-ઋજુસૂત્ર. જે વર્તમાનકાલનો એક સમય તેને સૂક્ષ્મઋજુસૂત્ર કહિયે, અને જે વહુકાલિ તે સ્થૂલઋજુસૂત્ર એ પળ કાલાપેક્ષી ભાવ છે. તથા એ ભાવનય છે અને યોગાવલંબીપણો તે વાહ્ય છે તે પળ દ્રવ્ય માટે એક દ્રવ્ય મધ્યે ગણે છે. એ ઋજુસૂત્રનય કહ્યો.

‘ શપ આક્રોશે ’ શપનમાહ્વાનમિતિ શબ્દઃ, શપતીતિ વા આહ્વાનયતિ શબ્દઃ, શપ્યતે આહૂ-યતે વસ્તુ અનેનેતિ શબ્દઃ, તસ્યશબ્દસ્યયો વા-ચ્યોઽર્થસ્તત્પરિગ્રહાન્તત્પ્રધાનત્વાન્નયશબ્દઃ યથા કૃતકત્વાદિત્યાદિકઃ પંચમ્યંતઃ શબ્દોઽપિ હેતુઃ । અર્થરૂપં કૃતકત્વમનિત્યત્વગમકત્વાન્મુખ્યતયા હેતુરુચ્યતે ઉપચારવસ્તુ તદ્વાચકઃ કૃતકત્વશ-બ્દો હેતુરભિધીયતે એવામિહાપિ શબ્દ્વાચ્યાર્થ-

परिग्रहादुपचारेण नयोऽपि शब्दो व्यपदिश्यते
 इति भावः । यथा ऋजुसूत्रनयस्याभीष्टं प्रत्यु-
 त्पन्न वर्त्तमानं तथैव इच्छत्यसौ शब्दनयः ।
 यद्यस्मात्पृथुबुध्नोदरकलितमृन्मय जलाहरणा-
 दिक्रियाक्षम प्रसिद्धघटरूपं भावघटमेवेच्छत्य-
 सौ न तु शेषान् नामस्थापनाद्रव्यरूपान् त्रीन्
 घटानिति । शब्दार्थप्रधानो ह्येष नयः, चेष्टाल-
 क्षणश्च घटशब्दार्थो 'घट चेष्टाया' घटते इति
 घटः अतो जलाहरणादिचेष्टां कुर्वन् घटः ।
 अतश्चतुरोऽपि नामादिघटानिच्छत ऋजुसूत्रा-
 द्दिशेषिततर वस्तु इच्छति असौ । शब्दार्थोपप-
 तेर्भावघटस्यैवानेनाभ्युपगमादिति अथवा ऋ-
 जुसूत्रात् शब्दनयः विशेषिततर. ऋजुसूत्रे
 सामान्येन घटोऽभिप्रेतः, शब्देन तु सन्नावा-
 दिभिरनेकधर्मैरभिप्रेत इति ते च सप्तभङ्गाः
 पूर्वं उक्ता इति ॥

अर्थ ॥ हवे शब्दनयुं स्वरूप कहिये छैये शपति के०
 बोलाये तेने शब्द कहिये, अथवा शपिये—बोलाविये वस्तुपणे ते
 शब्द कहिये, ते शब्दे जे वाच्य अर्थ तेने ग्रहे एहवो छे
 प्रधानपणो जे नयमां तेपण शब्दनय कहिये, जेम् कृतरु ते जे

કર્યો તેનો હેતુ જે ધર્મ તે જે વસ્તુમાં હોય તે બોલાય એટલે શબ્દનું કારણ તો વસ્તુનો ધર્મ થયો. જેમ જલાહરણ ધર્મ જેમાં છે તેને ઘટ કહિયેંછેયેં એમ इहां પણ શબ્દે વાચ્યઅર્થ ગ્રહે તે માટે તે નયનો નામ પણ શબ્દ કહેવાય. જેમ ઋજુસૂત્રનયને વર્તમાન-કાલના ધર્મ ઇષ્ટ છે તેમ શબ્દાદિકનયને પણ વર્તમાનતાના ધર્મ જ ઇષ્ટ છે.

કેમકે પેટે પૃથુ કે૦ પહેલો બુદ્ધન કે૦ બોલ સંકોચિત ઉદરકલિતયુક્ત જલાહરણક્રિયાને સમર્થ પ્રસિદ્ધ ઘટરૂપ ભાવઘટ તેનેજ ઘટ ઇચ્છે છે પણ શેષ નામ સ્થાપના અને દ્રવ્યરૂપ ત્રણ ઘટને એ શબ્દનય ઘટ માને નહીં. ઘટ શબ્દના અર્થને તે સંકેતનેજ ઘટ કહે. ઘટ ધાતુ તે ચેષ્ટાવાચી છે અતઃકરણાત્ કે૦ એ કારણ-પણા માટે એ શબ્દનય તે ચેષ્ટાકર્તાનેજ ઘટ કહે એટલે. ઋજુસૂત્ર-નય ચાર નિક્ષેપા સંયુક્તને ઘટ માને અને શબ્દનય તે ભાવઘટને જ ઘટ માને એટલો વિશેષપણો છે. શબ્દના અર્થની જિહાં ઉપ-પત્તિ હોય તેનેજ તે વસ્તુપણે કહે એટલે ઋજુસૂત્રનયે સામાન્ય ઘટ ગવેષ્યો અને શબ્દનયે સદ્ભાવ જે અસ્તિધર્મ તથા અસદ્ભાવ જે નાસ્તિધર્મ તે સર્વ સંયુક્ત વસ્તુને વસ્તુપણે કહે.

એટલે વસ્તુને શબ્દે બોલાવતાં સાતભાંગે બોલાવવો માટે એ સપ્તભંગી જેટલાજ શબ્દનયના ભેદ જાણવા. તે સપ્તભંગીનું સ્વરૂપ પૂર્વે કહ્યું છે. એ શબ્દાદિકનય વસ્તુના પર્યાયને અવલંબીને વસ્તુના ભાવધર્મના ગ્રાહક છે, તે માટે વસ્તુના ભાવ નિક્ષેપા એ નયેં મુખ્ય છે. ધુરના ચાર નયમાં નામાદિક ત્રણ નિક્ષેપા મુખ્ય છે એ શબ્દનયનું સ્વરૂપ કહ્યું.

ગાથા ॥ જં જં સળ્લં ભાસહ ॥ તં ત ચિય સમ-
ભિરોહહ જમ્હા ॥ સળ્લંતરત્યવિમુહો, તઓ નઓ
સમભિરૂહોત્ત ॥ ૧ ॥ યાં યા સજ્ઞાં ઘટાદિલ-
ક્ષણાં ભાપતે વદતિ તા તામેવ યસ્માત્સજ્ઞાન્તરા-
ર્થવિમુખઃ સમભિરૂહો નય· નાનાર્થનામા એવ
ભાપતે યદિ એકપર્યાયમપેક્ષ્ય સર્વપર્યાયવાચકત્વં
તથા એકપર્યાયાણા સદ્ધરઃ પર્યાયસદ્ધરે ચ
વસ્તુસદ્ધરો ભવત્યેવેતિ મા ભૂત્સકરદાપ ; અત·
પર્યાયાન્તરાનપેક્ષ એવ સમભિરૂહનય ઇતિ ॥

અર્થ ॥ હવે સમભિરૂહનયની વ્યાખ્યા કહિયેં દૈયે. જે
શબ્દનય તે ઈંદ્ર, શક્ર, પુરંદર इत्यादિક સર્વ ઇન્દ્રના નામમેદ છે,
પણ એક ઇન્દ્ર પર્યાયવન્ત ઇન્દ્ર દેહી તેના સર્વ નામ કહે, “ ઉક્તં
ચ વિશેષાશ્ચકે “એકસ્મિન્નપિ ઇન્દ્રાદિકે વસ્તુનિ યાવત્ ઇન્દ્ર ન
શક્ર ન-પુરંદરનાદયોઽર્થા ઘટન્તે તદ્વશેનેન્દ્રશક્રાદિષદ્ધુપર્યાયમપિ
તદ્વસ્તુ શબ્દનયો મન્યતે સમભિરૂહસ્તુ નૈવ મસ્યતે इत्यनयोर्મેદ ”

જે એક પર્યાય પ્રગટપણે અને શેષપર્યાયને અણપ્રગટયે શ્વ-
બ્દનય તેટલા સર્વનામ બોલાવે પણ સમભિરૂહનય તે ન બોલાવે
પટલો શબ્દનય તથા સમભિરૂહનયમાં મેદ ઝે માટે હવે સમભિ-
રૂહનય કહે ઝે

ઘટકુંભાદિકમા જે સંજ્ઞાનો વાચ્ય અર્થ દેલાય તેજ સંજ્ઞા
કહે જેમા સજ્ઞાંતર અર્થને ત્રિમુખ ઝે તેને સમભિરૂહનય કહિયેં
જો એક સંજ્ઞામયે સર્વ નામાતર માનિયેં તો સર્વનો સંકર થાય

તેવારેં પર્યાયનો ભેદપણો રહે નહીં અને જે પર્યાયાંતર હોય તેતો ભેદપણેજ હોય તેથી પર્યાયાંતરનો ભેદપણેજ રહ્યો તે માટે લિંગાદિભેદને સાપેક્ષપણે વસ્તુનો ભેદપણેજ માનવો. એ સમભિરૂઢનય વચ્ચાણ્યો. એ નયમાં પણ ભેદજ્ઞાનની મુખ્યતા છે.

एवं जह सद्वत्थो संतो भूओ तदन्नहाभूओ ॥
 तेणेवं भूयनओ, सद्वत्थपरो विसेसेणं ॥ १ ॥ एवं
 यथा घटचेष्टायामित्यादिरूपेण शब्दार्थो व्यव-
 स्थितः तद्वत्ति तथैव यो वर्तते घटादिकोऽर्थः स
 एवं सन् भूतो विद्यमानः ‘तदन्नहाभूओत्ति’
 वस्तु तदन्यथा शब्दार्थोल्लंघनेन वर्तते स तत्त्वतो
 घटाद्यर्थोऽपि न भवति किंभूतो विद्यमानः येनैवं
 मन्यते तेन कारणेन शब्दनयसमभिरूढनयाभ्यां
 सकाशादेवंभूतनयो विशेषेण शब्दार्थनयतत्परः ।
 अयं हि योषिन्मस्तकारूढं जलाहरणादिक्रियानि-
 मित्तं घटमानमेव चेष्टमानमेव घटं मन्यते न तु
 गृहकोणादिव्यवस्थितं । विशेषतः शब्दार्थतत्परो-
 यमिति । वंजणमत्थेणत्थं च वंजणेणोभयं विसेसेइ ।
 जह घडसદ્દં ચેષ્ટાવયાં તહા તંપિ તેણેવ ॥૧॥ વ્યં-
 જ્યતે અર્થોઽનેનેતિ વ્યજ્ઞનં વાચકશબ્દો ઘટાદિસ્તં
 ચેષ્ટાવતા એતદ્વાચ્યેનાર્થેન વિશિનષ્ટિ સ એવ ઘટશ-
 બ્દો યચ્ચેષ્ટાવન્તમર્થં પ્રતિપાદયતિ, નાન્યમ્ હત્યેવં

शब्दमर्थेन नेयत्ये व्यवस्थापयतीत्यर्थः । तथार्थ-
मप्युक्तलक्षणमभिहितरूपेण व्यञ्जनेन विशेषयति
चेष्टापि सैव या घटशब्देन वाच्यत्वेन प्रसिद्धा
योपिन्मस्तकारूढस्य जलाहरणादिक्रियारूपा,
न तु स्थानतरणक्रियात्मिका, इत्येवमर्थं शब्देन
नेयत्ये स्थापयतीत्यर्थः इत्येवमुभयं विशेषयति
शब्दार्थो नार्थः शब्देन नेयत्ये स्थापयतीत्यर्थः ।
एतदेवाह यदा योपिन्मस्तकारूढश्चेष्टावानर्थो
घटशब्दो नोच्यते स घटलक्षणोऽर्थः स च तद्वा-
चको घटशब्द अन्यदा तु वस्त्वतरस्येव तच्चे-
ष्टाभावादघटत्व, घटध्वनेश्चावाचकत्वमित्येवमु-
भयविशेषक एवंभूतनय इति ॥

अर्थ ॥ ह्ये एवंभूतनयनो स्वरूप कहिये छयें, एवं के०
जेम घटचेष्टायाची इत्यादिक रूपे शब्दनयनो अर्थ काहो छे ए
रीते जे घटादिक अर्थ वर्तें ते एव के० एमज जे मिश्रमानपणे
शब्दना अर्थने ओलंघीने उर्तें ते ते शब्दनो वाच्य नथी अने
शब्दार्थपणो जेमा न पामियें ते वस्तु ते रूपे नही माटे जो श-
ब्दार्थमाथी एक पर्याय पण ओछो होय तो एवभूतनय तेने ते
पणो कहे नही. ते माटे शब्दनयनी तथा समभिरूढनयनी
एवं भूतनय ते विशेषातर छे.

ए एवभूतनय ते स्त्रीने मस्तके चढयो, पाणी आणरानी
क्रियानो निमित्त मार्गे आवतापणानी चेष्टा करतो होय तेने

ઘટ માને, પણ ઘરને ઝૂંખે રહ્યો જે ઘટ તેને ઘટ કરી માને નહીં. કેમકે તે ચેષ્ટાને અણકરતો છે તે માટે. જે થકી અર્થને વ્યંજીયે કે० પ્રગટ કરીયે તેને વ્યંજન કહિયે. વ્યંજન તે વાચક શબ્દ છે તે અર્થને કહે તે ક્રિયાવંત થકો તેનેજ તે વસ્તુ કહે વીજાને ન કહે, અને તેહિજ અર્થ કહ્યું જે લક્ષણ તે કહ્યાને રૂપે વિશેષ થાય જેમ ચેષ્ટા ઘટ શબ્દ વાચે પ્રસિદ્ધ છે. યોપિત્ કે० સ્ત્રીને માયે પાણી લાવતો તે ઘટ તથા સ્થાનકે રહ્યો અથવા તરણ ક્રિયા કરતાને એવંભૂતનય ઘટ કહે નહીં. એ શબ્દે અર્થ તથા અર્થ શબ્દને થાપે છે, એનું એ રહસ્ય છે જે સ્ત્રીને મસ્તકે ચઢ્યો ચેષ્ટાવંત અર્થ તે ઘટ શબ્દે વોલાવે તેથી અન્યથા તેને તેપણે વોલાવે નહીં, જેમ સામાન્ય કેવલી જે જ્ઞાનાદિક ગુણે સમાન છે તેને સમભિરૂઢનય અરિહંત કહે પણ એવંભૂતનય તો સમવસરણાદિ અતિશય સંપદા સહિત તથા કેવલી તે ઇંદ્રાદિકે પૂજતાં યુક્ત હોય તેનેજ અરિહંત કહે તે વિના ન કહે. વાચ્ય વાચકની પૂર્ણતાને કહે, એ સ્વરૂપે એવંભૂતનય જાણવો.

એ સાતે નયના ભેદ તે વિશેષાવશ્યકને અનુસારે કહ્યા. તેમાં નૈગમના દશ ભેદ, સંગ્રહના છ ભેદ અથવા વાર કહ્યા. વ્યવહારના ભેદ આઠ અથવા ચણદ કહ્યા. ઋજૂસૂત્રના ચાર અથવા છ કહ્યા. શબ્દના સાત ભેદ કહ્યા. સમભિરૂઢના બે ભેદ અને એવંભૂતનો એક ભેદ કહ્યો. એ રીતે સર્વના ભેદ કહ્યા. વલી નવચક્રમાં નયના ભેદ સાતસો કહ્યા છે તે પણ જાણવા.

एवमेव स्याद्वादरत्नाकरात् पुनर्लक्षणत उच्यते
नीयते येन श्रुताख्यप्रामाण्यविषयीकृतस्यार्थस्य
शस्तादितरांशौदासीन्यतः सम्प्रतिपत्तुरभिप्राय-

विशेषोनयः। स्वाभिप्रेतादेशादपरांशापलापी पुन-
र्नयाभासः। स समासतः द्विभेदः द्रव्यार्थिकः पर्या-
यार्थिकः आद्यो नैगमसग्रह व्यवहार ऋजूसूत्र-
भेदाच्चतुर्द्धा केचित्ऋजुसूत्रं पर्यायार्थिक वदन्ति
ते चेतनाशत्वेन विकल्पस्य ऋजुसूत्रे ग्रहणात्
श्रीवीरशासने मुख्यतः परिणतिचक्रस्यैव भाव-
धर्मत्वेनांगीकारात् तेषां ऋजुसूत्रः द्रव्यनये एव
धर्मयोर्धर्मिणोर्धर्मधर्मिणोश्च प्रधानोपसर्जन आ-
रोपसङ्कल्पा शादिभावेनानेकगमग्रहणात्मको नै-
गमः सत्त्वैतन्यमात्मनीतिधर्मयोः गुणपर्यायवत्
द्रव्यमिति धर्मधर्मिणोः क्षणमेको सुखी विपया-
सक्तो जीव इति धर्मधर्मिणोः सूक्ष्मनिगोटीजी-
वसिद्धसमानसत्ताकः अयोगीनो ससारीति अश-
ग्राही नैगमः धर्माधर्मादीनामेकान्तिकपार्थ-
क्याभिसन्धिनेगमाभ्यासः

अर्थ ॥ हरे स्याद्वाद रत्नाकरयो नयस्वरूप लखियें छैयें,
नोयते के० प्रमादीयें जे यकी श्रुतज्ञान स्वरूप प्रमाणे त्रिपये
फीधो जे पदार्थनो अश ते अंशयो इतर के० बीजो जे अंश ते
यकी उदासीपणो तेने पडिगर्जवा वालानो जे अभिप्राय
विशेष तेने नय कहिये, एटले वस्तुना अशने ग्रहे अने अन्यधी
उदासीनपणो ते नय कहिये, एक अंशने मुख्य कराने बीजा

અંશને ઉત્થાપે તે નયાભાસ કહિયે. તે નયના બે ભેદ છે એક દ્રવ્યાર્થિક વીજો પર્યાયાર્થિક તેમાં દ્રવ્યાર્થિકના ૧ નૈગમ ૨ સંગ્રહ, ૩ વ્યવહાર, ૪ ઋજુમૂત્ર એ ચાર ભેદ છે. કેટલાક આચાર્ય ઋજુમૂત્રને વિકલ્પરૂપ માટે ભાવનય ગણે છે તે રીતે દ્રવ્યાર્થિકના ત્રણ ભેદ છે.

હવે નૈગમનયનું સ્વરૂપ કહે છે. જે ધર્મને પ્રધાનપણે અથવા ગૌણપણે અથવા ધર્મીને પ્રધાનપણે અથવા ગૌણપણે તથા ધર્મ ધર્મી એ બેઉને પ્રધાનપણે તથા ગૌણપણે જે ગણેશ્વો ઇટલે ધર્મોની પ્રાધાન્યતા તે વારે પર્યાયોની પ્રધાનતા થઈ અને જિહાં ધર્મીનો પ્રધાનપણો તિહાં દ્રવ્યનો પ્રધાનપણો તેમજ ગૌણપણો તથા ધર્મ ધર્મીનો પ્રધાન ગૌણપણો એ રીતે જે દ્રવ્ય પર્યાયનો ગૌણ પ્રધાનપણાની ગણેશ્વના રૂપ જ્ઞાનોપયોગ તે નૈગમનય જાણવો તેના બોધને નૈગમ બોધ કહિયે. તેના ઉદાહરણ કહે છે.

સત્ કેં છતાપણે ચૈતન્ય કેં જાણવણો એ બે ધર્મ મધ્યે એક ધર્મ પક્ષ મુખ્યપણે ગણે અને વીજાને ગૌણપણે ન ગણે એ રીતે નૈગમનય જાણવો. ઇહાં ચૈતન્ય નામે જે વ્યંજન પર્યાય તેને પ્રધાનપણે ગણે કેમકે ચૈતન્યપણો તે વિશેષ ગુણ છે અને સત્ત્વનામા વ્યંજન પર્યાય છે તે સકલ દ્રવ્ય સાધારણ છે તે માટે તેને ગૌણપણે લેખવે એ નૈગમનો પ્રથમ ભેદ કહ્યો.

તથા વલી “વસ્તુ પર્યાયવદ્ દ્રવ્યં” એમ બોલવું તે ધર્મીનો નૈગમ છે ઇહાં “પર્યાયવત્ દ્રવ્યં” એમ વસ્તુ છે. ઇહાં દ્રવ્યનો મુખ્યપણો વલી વસ્તુને પર્યાયવત્ કહેવું તે વસ્તુનો ગૌણપણો અને પર્યાયનો મુખ્યપણો ઇહાં ઉભયંગીચરણા માટે. એ નૈગમનો વીજો ભેદ કહ્યો.

“ક્ષણમેકઃ સુખી વિમયાસક્તો જીવ ઇતિ ધર્મધર્મિણોરિતિ”
 હાં વિપયાસક્ત જીવારય જે ધર્મિના મુખ્યતાના વિશેષણથી
 મુખ્યલક્ષણ ધર્મની પ્રધાનતા તે વિશેષણે કરીને ધર્મધર્મિને આલં-
 વને એ જીજો નૈગમ. જેવારે ધર્મ તથા ધર્મિ એ બેને અવલંબે-
 ગ્રહણ કરે તેવારે સંપૂર્ણ વસ્તુનો ગ્રહણ થયો, તેવારે એ જ્ઞાનને પ્રમાણ
 કયો. તિહાં ઉત્તર દ્રવ્ય પર્યાય તે બેહુને પ્રધાનણે અનુભવતાં તે
 જ્ઞાન પ્રમાણ થાય. હા બે પક્ષને વિષે એકની ગૌણતા બીજાની
 મુખ્યતા લડેને જ્ઞાન થાય છે તે માટે નય કહિયે. તથા બલી
 સૂક્ષ્મનિગોદિ જીવ તે સમાન સત્તાવત છે અથવા અયોગી કેવલી
 જિન તેને સંસારી કહેવું તે અશનૈગમ.

હવે નૈગમાભાસ કહે છે. વસ્તુમાં ધર્મ અનેક છે તે એકાંત માને
 પળ એકબીજાને સાપેક્ષણે ન માને એટલે એક ધર્મને માને અને
 બીજા ધર્મને ન માને તે નૈગમાભાસ કહિયે. એ દુર્નય જાણવો.
 કેમકે અન્ય નવને ગણે નહીં માટે. જેમ આત્માને વિષે સત્ત્વ તથા
 ચૈતન્ય એ ધર્મ ભિન્નભિન્ન છે તેમા ચૈતન્યપણો ન માને તે નૈગમાભાસ
 કહિયે એટલે નૈગમનય કયો.

યથાઽઽત્મનિ સત્ત્વચૈતન્યે પરસ્પર ભિન્ને સામા-
 ન્યમાત્રગ્રાહી સત્તાપરામર્શરૂપસદ્ગ્રહઃ સ પરા-
 પરભેદાદ્ દ્વિવિધઃ તત્ર શુદ્ધદ્રવ્ય સન્માત્ર ગ્રાહકઃ
 પરસદ્ગ્રહઃ ચેતનાલક્ષણો જીવ ઇત્યપરસદ્ગ્રહઃ
 સત્તાદ્વેત સ્વીકુર્વાણ. સકલવિશેષાન્ નિરાચક્ષાણઃ
 સદ્ગ્રહાભાસ. સદ્ગ્રહસ્યેકત્વેન ‘એગે આયા’
 ઇત્યભિજ્ઞાનાત્ સત્તાદ્વેત એવ આત્મા તતઃ સર્વ-

વિશેષાણાં તદિતરાણાં જીવાજીવાદિદ્રવ્યાણામ-
 દર્શનાત્ દ્રવ્યત્વાદિનાવાન્તરસામાન્યાનિ મન્વા-
 નસ્તદભેદેષુ ગજનિમિલિકામવલસ્વમાનઃ પરા-
 પરસઙ્ગ્રહઃ ધર્માધર્માકાશપુદ્ગલજીવદ્રવ્યાણા-
 મૈક્યં દ્રવ્યાત્વાદિભેદાદિત્યાદિદ્રવ્યત્વાદિકં પ્ર-
 તિજાનાનસ્તદ્વિશેષાન્ નિન્હુવાનસ્તદાભાસઃ
 યથા દ્રવ્યમેવ તત્ત્વં તત્ત્વપર્યાયાણામગ્રહણાદ્વિ-
 પર્યાસ ઇતિ સઙ્ગ્રહઃ

અર્થ ॥ હવે સંગ્રહનય કહે છે. સામાન્ય માત્ર સમસ્તવિશેષ રહિત સત્યદ્રવ્યાદિકને ગ્રહવાનો છે સ્વભાવ જેનો તે સં કે. પિંડપણે વિશેષરાશીને ગ્રહે પણ વ્યક્તપણે ન ગ્રહે સ્વજાતિના દીઠા જે ઇષ્ટ અર્થ તેને અવિરોધે કરીને વિશેષ ધર્મેને એકરૂપપણે જે ગ્રહણ કરવો તે સંગ્રહનય કહિયે એ ભાવના છે. તેના બે ભેદ છે ૧ પર-સંગ્રહ. ૨ અપરસંગ્રહ તેમાં “ અશેષવિશેષોદાસીનં ભજમાનં શુદ્ધ-દ્રવ્યં સન્માત્રમભિમન્યમાનઃ પરસઙ્ગ્રહ ઇતિ ” જે સમસ્ત વિશેષ ધર્મ સ્થાપનાની ભજના કરતો એટલે વિશેષપણાને અણગ્રહતો થકો શુદ્ધદ્રવ્ય સત્તામાત્રપ્રતે માને જેમ દ્રવ્ય એ પરસંગ્રહ વિશ્વ એક સત્પણા માટે એમ કહ્યાથી છતાપણાના એકપણાનું જ્ઞાન થાય છે એટલે સર્વ પદાર્થનો એકપણે ગ્રહણ છે તે પરસંગ્રહ કહિયે.

તથા જે સત્તાનો અદ્વૈત સ્વીકારે અને દ્રવ્યાંતરભેદ ન માને સમસ્ત વિશેષપણાને ના કહેતા થકો જે ગ્રહણ કરે તે અદ્વૈતવાદિ વેદાંત તથા સાંખ્યદર્શન એ પરસંગ્રહાભાસ છે, કેમકે જે ભેદ ધર્મ છતાં દેખાય છે તથા દ્રવ્યાંતરપણો તેને ન માને માટે પરસંગ્રહા-ભાસ કહિયે. અને જૈન તો વિશેષ સહિત સામાન્યને ગ્રહે છે માટે સંગ્રહનય કહિયે.

“દ્રવ્યત્વાદિનયાતરસામાન્યાનિ મત્યા તદ્વેદેષુ ગજનિમીલિ-
કામવલંબમાનઃ અપરસંગ્રહઃ” દ્રવ્ય જે જીવ અજીવાદિક જે
અવાંતર સામાન્યને માનતો અને જીવને વિષે પ્રતિ જીવનો વિશેષ
ભેદ ભવ્ય, અભવ્ય, સમ્યક્ત્વી, મિથ્યાત્વી, નરનારકાદિ જે ભેદ
તેને ગજનિમીલિકા કે० મસ્તાદ્યેં ન ગવેષવો તે અપરસંગ્રહ
કહિયેં. અને દ્રવ્યને સામાન્યપણે માને પણ સ્વદ્રવ્યની પરિણામિ-
કતાદિક ધર્મને માને તે અપરસંગ્રહાભાસ કહિયેં એ સંગ્રહનયનું
સ્વરૂપ કહું.

સદ્ગ્રહેણ ચ ગોચરીકૃતાનામર્થાનાં વિધિપૂર્વ-
કમવહરણ યેનાભિસન્ધિના ક્રિયતે સ વ્યવહારઃ,
યથા યત્ સત્ તત્ દ્રવ્યં પર્યાયશ્ચત્યાદિ, યઃ
પુનરપરમાર્થિકં દ્રવ્યપર્યાયપ્રવિભાગમભિપ્રેતિ સ
વ્યવહારાભાસઃ ચાર્વાકદર્શનમિતિ વ્યવહાર-
રદુર્નય. ।

અર્થ ॥ હવે વ્યવહારનય કહે છે. સંગ્રહનય ગ્રહા જે વસ્તુના
સત્યાદિક ધર્મ તેનેજ ગુણભેદેં વેહેંચે, ભિન્નભિન્ન ગવેષે, તથા પદા-
ર્થની ગુણપ્રવૃત્તિ તેનેજ મુરચપણે ગવેષે તે વ્યવહારનય કહિયેં.
જેમ દ્રવ્ય છે તેના જીવ પુદ્ગલાદિક પર્યાયના ક્રમભાવી તથા
સદ્ભાવી એ રીતેં વે મેંદ છે, તેમા વલી જીવ વે મકારેં ૧ સિદ્ધના,
૨ સસારી. તેમજ પુદ્ગલના વે મેંદ પરમાણુ તથા સ્વષ્ઠ. ઇત્યાદિક
કાર્યભેદેં ભિન્ન માને તથા ક્રમભાવી પર્યાયના વે મેંદ એક ક્રિયા-
રૂપ ઘીજો અક્રિયારૂપ. હમ વેહેંચણ જે સામર્થ્યાદિક ગુણભેદેં
મેંદ પડે તે સર્વ વ્યવહારનય જાણયો અને જે પરમાર્થ વિના દ્રવ્ય-
પર્યાયનો વિભાગ કરે તે વ્યવહારાભાસ જાણયો.

જે કલ્પના કરી મેદેં વહેંચે તે ચાર્વાકમત એ વ્યવહાર પ્રમુખનયનો દુર્નય છે. જેમ ચાર્વાક પ્રમાણપણે છતો જીવપણો લોકપ્રત્યક્ષમાં દૃષ્ટિગોચર નથી આવતો તે માટે જીવ નથી એમ કહે, અને જગતમાં પંચભૂતાદિક વસ્તુ નથી એમ કલ્પના કરી સ્થૂલલોકને કુમાર્ગે પ્રવર્તાવે તે વ્યવહારદુર્નય કહિયેં. એ વ્યવહારનું સ્વરૂપ કહું.

ઋજુ વર્તમાનક્ષણસ્થાયિપર્યાયમાત્રપ્રાધાન્યતઃ
સૂત્રયતિ અભિપ્રાયઃ ઋજુસૂત્રઃ । જ્ઞાનોપયુક્તઃ
 જ્ઞાની, દર્શનોપયુક્તઃ દર્શની, કષાયોપયુક્તઃ
 કષાયી, સમતોપયુક્તઃ સામાયિકી । વર્તમાના-
 પલાપી તદાભાસઃ યથા તથાગતમત ઇતિ ॥

અર્થ ॥ હવે ઋજુસૂત્રનય કહે છે ઋજુ કે ૦ સરલપણે અતીત અનાગતને અણગવેષતો અને વર્તમાનસમય વર્તતા જે પદાર્થના પર્યાયમાત્ર તેને પ્રધાનપણે સૂત્ર કે ૦ ગવેષે તે ઋજુસૂત્ર કહિયેં । તે જ્ઞાનને ઉપયોગે વર્તતાને જ્ઞાની કહે, દર્શનોપયોગે વર્તતાને દર્શની કહે, કષાયપણે વર્તતા જીવને કષાયી કહે, સમતાને ઉપયોગે વર્તતા જીવને સામાયિકવંત કહે. इहां કોઈ પુછે જે ઉપર કહ્યા મુજબ તો ઋજુસૂત્ર તથા શબ્દનય એ બે એકજ થાય છે તેને ઉત્તર કહે છે જે વિશેષાવશ્યકનાં કહું છે “ કારણં યાવત્ ઋજુ-સૂત્રઃ ” એટલે જ્ઞાનને કારણપણે વર્તતો તે ઋજુસૂત્ર ગ્રહે છે અને જે જાણપણારૂપ કાર્યપણે થાય તે શબ્દનય કહિયેં એ ફેર છે.

વર્તમાનકાલને પણ ગ્રહણ કરે તે ઋજુસૂત્રાભાસ કહિયેં, જે છતાં ભાવને અછતા કહે અથવા વિપરીત કહે જેમ જીવને અજીવ કહે, અજીવને જીવ કહે इत्यादિક. તે તથા ગત કે ૦ વૌદ્ધનો મત છે જે છતો સર્વદા વર્તતો જીવાદિ દ્રવ્ય તેના પર્યાયને પલટવે

सर्वथा द्रव्यने विनाशि माने तेने ऋजुसूत्रनयाभासाभिप्राय जाणसो,
ए ऋजुसूत्रनय कळो.

एकपर्यायप्राग्भावेन तिरोभाविपर्यायग्राहकः श-
ब्दनयः, कालादिभेदेन ध्वनेरर्थभेद प्रतिपाद्य-
मानः शब्दः, जलाहरणादिक्रियासमर्थ एव घटः,
न मृत्पिंडादौ; तत्त्वार्थवृत्तौ शब्दवशादर्थप्रति-
पत्तिः तत्कार्यधर्मे वर्तमानवस्तु तथा मन्वानः
शब्दनयः । शब्दानुरूप अर्थपरिणत द्रव्यमि-
च्छति त्रिकालत्रिलिगत्रिवचनप्रत्ययप्रकृतिभिः
समन्वितमर्थमिच्छति तद्भेदे तस्य तमेव सम-
र्थमाणस्तदाभासः ।

अर्थ ॥ हवे शब्दनय कहे छे. जे वस्तुना एक पर्यायने प्रगट
देखावे बीजा शब्द वाचकपर्यायने तिरोभावे अणप्रकटने पण ते
पर्यायने ग्रहे अथवा काल त्रण, वचन त्रण, लिग त्रण तेने भेदे
शब्दनो भेद पडे ते भेदेज अर्थने कहे अथवा जलाहरणादि सम-
र्थने घट कहे तथा कुंभादिक चिन्ह पर्याय जेटला छे तेटलानो
अर्थ वर्ततो न देखाय तो पण तेने नाम कटी बोलावे एम जेमां
कार्यनो सामर्थ्यतपणो छे तेने ग्रहे पण माटीना पिंडने घट कहे
नही ते शब्दनय कहिये. अने जे संग्रह तथा नैगमनयवालो कहे
ते सत्ता-योग्यता अंशना ग्राहक छे तथा तत्त्वार्थटीका मध्ये शब्द-
वशयी अर्थ पडिवर्ज्यो ते शब्दे बोलातो होय जे अर्थ ते वस्तुमां
धर्मपणे प्रगट देखाय तेनेज ते वस्तु माने. ए नयने शब्दानुयायी
अर्थे परिणमति जे वस्तु तेने वस्तु कहे छे काललिंगादिभेदे

અર્થનો ભેદ છે તે ભેદ તેમ તે ધર્મે વસ્તુ માને તે શબ્દનય કહિયેં. અને તે અર્થ વિના તે વસ્તુમધ્યે તેપણો વર્તતો દેખાતો નથી તેને તે વસ્તુપણે સમર્થન કરે તે શબ્દાભાસ કહિજે. એટલે શબ્દનય કહ્યો.

एकाथीवलंविपर्यायिशब्देषु निरुक्तिभेदेन भिन्न-
मर्थं समभिरोहन् समभिरूढः। यथा इंद्रनादिंद्रः,
शकनाच्छक्रः, पुरदारणात् पुरंदरः इत्यादिषु ।
यथा पर्यायध्वनिनामाभिधेयनानात्वमेव कक्षी-
कुर्वाणस्तदाभासः; यथा इंद्रः शक्रः पुरंदर
इत्यादि भिन्नाभिधेये.

અર્થ ॥ હવે સમભિરૂઢનય કહે છે. જે એક પદાર્થને અવિ-
લંબી જેટલા સરિલા નામ તેટલા પર્યાય નામ થયા, તે પર્યાય નામ
જેટલા હોય તેટલા નિરુક્તિ-વ્યુત્પત્તિ ભિન્ન હોય તે અર્થનો પણ
ભેદ હોય તે અર્થને સં૦ કે૦ સમ્યક્ પ્રકાર આરોહતો એટલે
એટલા સર્વ અર્થ સંયુક્ત જે હોય તે સમભિરૂઢનય કહિયેં. જેમ
ઇદ ઘાતુ પરમૈશ્વર્યને અર્થ છે તે પરમ એશ્વર્યવંતને ઇંદ્ર કહિયેં,
તથા શકન કહેતાં નવિ નવિ શક્તિયુક્તને શક્ર કહિયેં, પુર કે૦
દૈત્યને દરે કે૦ વિદારે તે પુરંદર, અને શચિ જે ઇંદ્રાણી તેનો
પતિ સ્વામી તે શચિપતિ કહિયેં. એટલા સર્વ ધર્મ તે ઇંદ્રમાં છે તે
માટે જે દેવલોકનો ધણી છે તેને ઇંદ્ર એવે નામે વોલાવે છે વીજા
નામાદિક ઇંદ્રને એ નામે ન વોલાવે. જેટલા પર્યાય નામ છે તેના
જે અર્થ થાય તે સર્વને ભિન્ન ભિન્ન અર્થ કહે છે પણ એકાર્થ ન
જાણે તે સમભિરૂઢાભાસ કહિયેં. એટલે સમભિરૂઢનય કહ્યો.

एवं भिन्नशब्दवाच्यत्वाच्छब्दानां स्वप्रवृत्तिनि-

મિત્તભૂતક્રિયાવિશિષ્ટમર્થ વાચ્યત્વેનામ્યુપગચ્છ-
ન્નેવભૂતઃ । યથા ઇંદનમનુભવન્નિદ્રઃ, શકના-
ચ્છક્રઃ, શબ્દવાચ્યતયા પ્રત્યક્ષસ્તદાભાસઃ । તથા
વિશિષ્ટચેષ્ટાશૂન્ય ઘટારૂપવસ્તુનઃ ઘટશબ્દવાચ્યં
ઘટશબ્દદ્રવ્યવૃત્તિભૂતાર્થશૂન્યત્વાત્ પટવદિત્યાદિ.

અર્થ ॥ હવે એવંભૂતનય કહે છે. શબ્દની પ્રવૃત્તિનો નિમિ-
ત્તભૂત જે ક્રિયા તે વિશિષ્ટ સંયુક્ત જે અર્થ તેને વાચ્ય જે ધર્મ તેને
જે પહોંચતો હોય એટલે તે કારણ કાર્ય ધર્મ સહિત તેને એવંભૂત-
નય કહિયે તથા એશ્વર્ય સહિત તે ઇંદ્ર, શકરૂપ સિંહાસને વેશે
તે શક્ર, શચિ કે. ઇદ્રાણીને સાથે બેઠો તે વારે શચીપતિ કહે,
એટલે જે શબ્દના જેટલા પર્યાય તે સર્વ તેમા પહોંચતા માગને તે
નામ કહિ ઘોલાવે અને જે પર્યાય પહોંચતો દેરે નહી તે પર્યાયની
ના કહે, જિહા છુધી એક પર્યાય ઝળો છે તિહાં છુધી સમભિ-
રૂદનય કહિયે, અને સર્વ રૂચન પર્યાયને પહોંચે તે વારે એવંભૂત-
નય કહિયે. જે પદાર્થનો નામભેદનો ભેદ દેખીને પદાર્થની
ભિન્નતા કહે તે એવંભૂતનયાભાસ કહિજે, નામભેદ તે રૂસ્તુજ ભિન્ન
જેમ હાથી, ઘોડા, હિરણ્ય ભિન્ન છે તેમ ભિન્નપણો માને જેમ
અર્થ ભિન્નપણા માટે રૂટથી પટ ભિન્ન છે તેમ રૂદ્રપણાથી પુરં-
દરપણો ભિન્ન માને તે એવંભૂતનયનો દુર્નય જાણવો, એટલે એ-
વંભૂતનય કહ્યો, એ રીતે સાતનયની વ્યારણા કહી.

અત્ર આદ્યનયચતુષ્ટયમવિગુહ્યં પદાર્થપ્રરૂપણાપ્ર-
વણત્વાત્, અર્થનયા નામદ્રવ્યત્વસામાન્યરૂપા-
નયાઃ । શબ્દાદયો વિગુહ્યનયાઃ શબ્દાવલંબાર્થ-

मुख्यत्वादायस्ते तत्त्वभेदद्वारेण वचनमिच्छन्ति
 शब्दनयास्तावत् समानलिङ्गानांसमानवचनानां
 शब्दानां इंद्रशक्रपुरंदरादीनां वाच्यं भावार्थ-
 मेवाभिन्नमभ्युपैति न जातुचित् भिन्नवचनं
 वा शब्दं स्त्री दाराः तथा आपो जलमिति सम-
 भिरूढवस्तुप्रत्यर्थं शब्दनिवेशादिंद्रशक्रादीनां
 पर्यायशब्दत्वं न प्रतिजानीते अत्यंतभिन्नप्रवृत्ति-
 निमित्तत्वादभिन्नार्थत्वमेवानुमन्यते घटशक्रादि-
 शब्दानामिवेति एवंभूतः पुनर्यथा सद्भाववस्तु-
 वचनगोचरं आपृच्छतीति चेष्टाविशिष्ट एवार्थो
 घटशब्दवाच्यः चित्रालेख्यतोपयोगपरिणतश्च
 चित्रकारः । चेष्टारहितस्तिष्ठन् घटो न घटः,
 तच्छब्दार्थरहितत्वात् कूटशब्दवाच्यार्थवन्नापि
 भुंजानः शयानो वा चित्रकाराभिधानाभिधेयश्चि-
 त्रज्ञानोपयोगपरिणति शून्यत्वाद्गोपालवदेवमभे-
 दार्थवाचिना नैकैकशब्दवाच्यार्थावलंबिनश्च
 शब्दप्रधानार्थोपसर्जनाच्छब्दनया इति तत्त्वार्थ-
 वृत्तौ । एतेषु नैगमः सामान्यविशेषोभयग्राहकः,
 व्यवहारः विशेषग्राहकः द्रव्यार्थावलंबिः कजुसूत्र
 विशेषग्राहक एव एते चत्वारो द्रव्यनयाः शब्दा-
 दयः पर्यायार्थिकविशेषावलंबि भावनयाश्चेति

શબ્દાદયો નામસ્થાપનાદ્રવ્યનિક્ષેપાનવસ્તુતયા
જાનન્તિ પરસ્પરસાપેક્ષાઃ સમ્યક્દશનિપ્રતિનયં
ભેદાનાં શત તેન સસ્રશતં નયનામિતિ અનુયો-
ગદ્વારોક્તત્વાત્ જ્ઞેય.

અર્થ ॥ એ સાત નયમા આગ્રના ચાર નય જે છે તે અવિ-
શુદ્ધ છે શા માટે કે જે પદાર્થ કે ૦ દ્રવ્ય તેને સામાન્યપણે કહે-
વાના અધિકારી છે. એ નયનું કિહા એક અર્થનય એ પણ નામ
છે તે અર્થ શબ્દે દ્રવ્ય લેયું. તથા શબ્દાદિક ત્રણ નય તે શુદ્ધ નય
છે કેમકે શબ્દના અર્થની અને મુરચતા છે. પેહેલા નય તે ભેદપણે
વચનને વાંછે છે અને શબ્દાદિક નય તે લિંગાદિકે અભેદ વચને
અભેદ કહે તથા ભિન્ન વચને ભિન્નાર્થ રૂઢી માને અને સમભિ-
રુદ્ધ તે ભિન્ન શબ્દ તેને વસ્તુ પર્યાય ન માને તથા એવમ્ભૂત તે
ભિન્નગોચર પર્યાયને ભિન્ન માને. જે ચેષ્ટા કરતો હોય તેને ઘટ
કહે પણ યુગ્મે પડયો ઘટ કહે નહી, ચિત્રામ કરતો હોય તથા
તેજ ઉપયોગે વર્તતો હોય તેને ચિત્રકાર કહે પણ તેજ ચિત્રકાર
મુતો હોય અથવા સ્વામા બેઠો હોય તેને ચિત્રકાર ન રૂઢે કેમકે
તે ઉપયોગે રહિત છે માટે. એ નય તે શબ્દ તથા અર્થને ભેદ-
પણો માને છે અને અર્થથી શૂન્ય શબ્દ તે પ્રમાણ નથી અને
શબ્દ પ્રધાન અર્થ તે દ્રવ્યને ગોણપણે વર્તતા શબ્દાદિક ત્રણ નય
છે એમ તત્ત્વાર્થ ટીકા મ'યે રૂઢો છે.

એ સાત નયને વિષે પહેલો નેગમનય તે સામાન્ય વિશેષ
વેદ્યને માને છે, સગ્રહનય તે સામાન્યને માને છે, વ્યવહારનય વિશે
પણે માને છે અને દ્રવ્યાર્થાચિન્તી છે, તથા રૂઢમૂલ તો વિશેષ
ગ્રાહક છે. એ ચાર તે દ્રવ્યનય છે, અને પાછલા શબ્દાદિક ત્રણ

નય તે પર્યાયાર્થિક વિશેષાવલંબી भावनय છે, તથા શબ્દાદિક
 નય તે નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય એ પેહેલા ત્રણ નિષ્કેપાને અવસ્તુ માને
 છે “તિષ્ઠં સદ્નયાણં અવત્યુ” એ અનુયોગદ્વાર સૂત્રનું વચન છે,
 એ સાતે નય પરસ્પર સાપેક્ષપણે ગ્રહે તે સમકિતિ જાણવા, અને
 જો એ નય પરસ્પર વિરોધી હોય તો મિથ્યાત્વી જાણવા, તથા
 એકેકા નયના સો સો ભેદ થાય છે, એમ સાતે નયના મલી સા-
 તસો ભેદ થાય છે, એ અધિકાર શ્રીઅનુયોગદ્વાર સૂત્રથી કહ્યો છે.

पूर्वपूर्वनयः प्रचुरगोचरः । परास्तु परिमित-
 विषयाः । सन्मात्रगोचरात् संग्रहात् नैगमो भा-
 वाभावभूमित्वाद् भुरिविषयः, वर्त्तमानविषयाद्
 ऋजुसूत्राव्यवहारल्लिकालविषयत्वात् बहुविषय-
 कालादिभेदेन भिन्नार्थोपदर्शनात् भिन्नऋजुसूत्र-
 विपरीतत्वान्महार्थः । प्रतिपर्यायमशब्दमर्थभे-
 दमभीप्सितः समभिरूढाच्छब्दः प्रभुतविषयः ।
 प्रतिक्रियां भिन्नमर्थं प्रतिजानानात् एवंभूतात्
 समभिरूढः महान् गोचरः । नयवाक्यमपि स्व-
 विषये प्रवर्त्तमानं विधिप्रतिषेधाभ्यां सप्तभंगी-
 मनुव्रजति । अंशग्राही नैगमः, सत्ताग्रही संग्रहः,
 गुणप्रवृत्तिलोकप्रवृत्तिग्राही व्यवहारः, कारणपरि-
 णामग्राही ऋजुसूत्रः, व्यक्तकार्यग्राहीशब्दः, पर्या-
 यांतरभिन्नकार्यग्राही समभिरूढः तत्परिणम-
 नमुख्यकार्यग्राही एवंभूत इत्याद्यनेकरूपो नय-

પ્રચારઃ । “જાવંતિયા વયણપહા ॥ તાવંતિયા
ચેવ હુંતિ નયવાયા” ॥ ઇતિ વચનાત્ ઉક્તો ન-
યાધિકારઃ ॥

અર્થ ॥ એ પ્રકારે પૂર્વ કે ૦ પૂર્વલો જે નૈગમ નય તેનો
વિસ્તાર ઘણો જાણવા અને તેથી ઝપલો નય તેનો પરિમિત
વિષય છે એટલે થોડો વિષય છે કેમકે સત્તામાનનો ગ્રાહક સંગ્ર-
હનય છે છતિ સત્તાને સંગ્રહનય ગ્રહે અને નૈગમ તે છતા ભાવ
અથવા સંકલ્પપણે અછતા ભાવ સર્વને ગ્રહે અથવા સામાન્ય વિશેષ
વે ધર્મને ગ્રહે તે માટે નૈગમનો વિષય ઘણો છે. તથા સંગ્રહનય તે
સત્તાગત સામાન્ય વિશેષ વેહુને ગ્રાહે છે, અને વ્યવહાર તે સત્
એક વિશેષનેજ ગ્રહે છે માટે સંગ્રહનયથી વ્યવહારનયનો વિષય
થોડો છે અને વ્યવહારનયથી સંગ્રહનય તે વહુવિષયી છે. તથા
ઋજુમૂત્રનય તે વર્તમાન વિશેષ ધર્મનો ગ્રાહક છે, અને વ્યવહારથી
ઋજુમૂત્રનય તે કાલવિષયનો ગ્રાહક છે, તે માટે વ્યવહાર વહુ-
વિષયી છે અને વ્યવહારથી ઋજુમૂત્ર અલ્પવિષયી છે. ઋજુમૂત્ર
તે વર્તમાનકાલ ગ્રહે, અને શબ્દનય કાલાદિ વચન લિંગથી યેર્હે-
ચતા અર્થને ગ્રહે, અને ઋજુમૂત્રનય તે વચન લિંગને ભિન્ન પાડતો
નથી, તે માટે ઋજુમૂત્રથી શબ્દનય અલ્પવિષયી છે, ઋજુમૂત્ર
વહુવિષયી છે અને શબ્દનય સર્વ પર્યાયનો એક પર્યાયને ગ્રહતા
ગ્રહે, અને સમભિરુદ્ધ તે જે ધર્મ વ્યક્ત તે વાચક પર્યાયને ગ્રહે, તે
માટે શબ્દનયથી સમભિરુદ્ધનય તે અલ્પવિષયી છે. કેમકે સમભિ-
રુદ્ધ તે પર્યાયનો સર્વકાલ ગવેષ્યો છે, અને એવંભૂતનય તે પ્રતિ-
સમર્પે ત્રિપામેદે ભિન્નાર્થપણો માનતો અલ્પવિષયી છે, તે માટે
એવંભૂતથી સમભિરુદ્ધ વહુવિષયી જાણવો અને એવંભૂત અલ્પ-
વિષયી જાણવો.

જે નય વચન છે તે પોતાના નયને સ્વરૂપે અસ્તિ છે, અને પરનયના સ્વરૂપની તેમાં નાસ્તિ છે; એમ સર્વ નયની વિધિપ્રતિ-
ષેધે કરીને સપ્તભંગી ઝપજે, પણ નયની જે સપ્તભંગી તે વિકલા-
દેશી જ હોય અને જે સકલાદેશી સપ્તભંગી તે પ્રમાણ છે પણ
નયની સપ્તભંગી ન ઝપજે.

उक्तं च रत्नाकरावतारिकायां “विकलादेशस्वभावा हिनय
सप्तभंगी वस्त्वंशमात्रपरूपकत्वात्, सकलादेशस्वभावास्तु प्रमाण-
सप्तभंगी संपूर्णवस्तुस्वरूपप्ररूपकत्वात् ” ए वचन છે. એટલે યથા-
યોગ્યપણે નયનો અધિકાર કહ્યો.

સકલનયગ્રાહકં પ્રમાણં, પ્રમાત્તા આત્મા પ્રત્ય-
ક્ષાદિપ્રમાણસિદ્ધઃ ચૈતન્યસ્વરૂપપરિણામી કર્તા
સાક્ષાદ્ ભોક્તા સ્વદેહપરિમાણઃ પ્રતિક્ષેત્રભિન્ન-
ત્વેનૈવ પञ्चकारणसामग्रीतः सम्यग्दर्शनज्ञान-
चारित्रसाधनात् साधयते सिद्धिः । स्वपरव्यव-
सायिज्ञानं प्रमाणं तद् द्विविधं प्रत्यक्षपरोक्षभे-
दात्स्पष्टं प्रत्यक्षं परोक्षमन्यत् अथवा आत्मो-
पयोगत इन्द्रियद्वारा प्रवर्तते न यज्ज्ञानं तत्प्र-
त्यक्षं, अवधिमनपर्यायौ देशप्रत्यक्षौ, केवलज्ञानं
तु सकलप्रत्यक्षं, मतिश्रुते परोक्षे; तच्चतुर्विधं
अनुमानोपमानागमार्थापत्तिभेदात्, लिङ्गपरा-
मर्शोऽनुमानं लिङ्गं चाविनाभुतवस्तुकं नियतं

જ્ઞેયં યથાગિરિગુહિરાદૌ વ્યોમાવલમ્બિધૂમ્મલેખાં
 દૃષ્ટ્વા અનુમાનં કરોતિ, પર્વતો વહ્નિમાન્ ધૂમ-
 વત્ત્વાત્, યત્ર ધૂમસ્તન્નાગ્નિઃ યથા મહાનસઃ; એવં
 પશ્ચાવયશુદ્ધ અનુમાન યથાર્થજ્ઞાનકારણ. સદ-
 શ્યાવલવનેનાજ્ઞાતવસ્તુનાં યજ્ઞજ્ઞાન ઉપમાન-
 જ્ઞાનં, યથા ગૌસ્તથા ગવયઃ. ગોસાદૃશ્યેન અદ્રષ્ટ-
 ગવયાકારજ્ઞાનં ઉપમાનજ્ઞાનં. યથાર્થોપદેષા
 પુરુષ આસતઃ સ ઉત્કૃષ્ટતો વીતરાગઃ સર્વજ્ઞ એવ ।
 આસોક્ત વાક્ય આગમ., રાગદ્વેષાજ્ઞાનભયાદિ
 દોષરહિતત્ત્વાત્ અર્હતઃ વાક્ય આગમઃ, તદનુ-
 યાયિપૂર્વાપરાવિરુદ્ધં મિથ્યાત્વાસંયમકપાયભ્રા-
 ન્તિરહિત સ્પાદાદોષેતં વાક્ય અન્યેષા શિષ્ટા-
 નામપિ વાક્ય આગમઃ । લિङ્ગપ્રહણાદ્ જ્ઞેયજ્ઞા-
 નોપકારક અર્થાપત્તિપ્રમાણ, યથા પીતો દેવદત્તો
 દિવાન ભુંક્તે તદા અર્થાદ્રાત્રો ભુક્તે એવ,
 इत्यादि प्रमाणपरिपाटी एहीतजीवाजीवस्वरूप.
 सम्यक्ज्ञानी उच्यते.

અર્થ ॥ દયે પ્રમાણનું સ્વરૂપ કહે છે. મર્મ નયના સ્વરૂપને
 પ્રશ્ન પતનારો તથા સર્વ ધર્મનો જાળંગપણો છે જેમા પર્યુ જે
 જ્ઞાન તેને પ્રમાણ કહિયે. જે પ્રમાણ તે માપણું નામ છે ઘણ
 જગન્ના મર્મ પ્રમેયને માપણું પ્રમાણ તે જ્ઞાન છે, અને તે પ્રમા-

ળનો કર્તા આત્મા તે પ્રમાતા છે. ને પ્રત્યક્ષાદિ પ્રમાણે સિદ્ધ કે० ઠહેર્યો છે, ચૈતન્ય સ્વરૂપ પરિણામી છે, વલી ભવન ધર્મથી ઉત્પાદ વ્યવપણે પરિણમે છે, તે માટે પરિણામિક છે, તથા કર્તા છે તથા ભોક્તા છે, જે કર્તા હોય તેજ ભોક્તા હોય. ભોક્તાપણા વિના સુખમયી કહેવાય નહિ તે ચૈતન્ય સંસારીપણે સ્વદેહ પરિમાણ છે. પ્રતિક્ષેત્ર કે० પ્રત્યેકે શરીર ભિન્નપણા માટે ભિન્ન જીવ છે, તે જીવ પાંચ કારણની સામગ્રી પામને સમ્યગ્દર્શન, સમ્યક્જ્ઞાન, સમ્યક્ચારિત્રને સાધવાથી સંપૂર્ણ, અવિનાશો, નિર્મલ, નિઃકલંક, અસહાય, અપ્રયાસ, સ્વગુણ નિરાવરણ, સ્વકાર્ય પ્રવૃત્તિ, અક્ષર, અવ્યાવાદ, સુખમયી, એવી સિદ્ધતા નિષ્પન્નતા નીપજે એજ સાધન માર્ગ છે.

સ્વ શબ્દે કરી આત્મા, પરશબ્દે પરદ્રવ્ય. સ્વ આત્માથી ભિન્ન અનંતા પર જીવ ધર્માદિક તેના વ્યવસાયી વ્યવચ્છેદક જે જ્ઞાન તેને પ્રમાણ કહિયે. તેના મૂલ વે ભેદ છે, એક પ્રત્યક્ષ વીજો પરોક્ષ. તિહાં સ્પષ્ટ જ્ઞાન ને પ્રત્યક્ષ કહિયે તેથી ઇતર કે० વીજો જે અસ્પષ્ટ જ્ઞાન તે પરોક્ષ કહિયે. અથવા આત્માના ઉપયોગથી ઇન્દ્રિયની પ્રવૃત્તિ વિના જે જ્ઞાન તે પ્રત્યક્ષ કહિયે. તેના વે ભેદ છે. એક દેશપ્રત્યક્ષ વીજો સર્વપ્રત્યક્ષ. તેમાં અવધિજ્ઞાન તથા મનઃપર્યવજ્ઞાન તે દેશપ્રત્યક્ષ છે. કેમકે અવધિજ્ઞાન એક પુદ્ગલ પરમાણુને દ્રવ્યે તથા ક્ષેત્રે અને કાલે તથા ભાવે કેટલાક પર્યાયને દેલે. તથા મનઃપર્યવજ્ઞાની મનના પર્યાયને પ્રત્યક્ષ જાણે પણ વોજા દ્રવ્યને ન જાણે માટે વેહુ જ્ઞાનને દેશપ્રત્યક્ષ કહિયે. કારણ કે દેશથી વસ્તુને જાણે પણ સર્વથી ન જાણે માટે, અને કેવલજ્ઞાન તે જીવ તથા અજીવ રૂપી તથા અરૂપી સર્વ લોકાલોકના ત્રણ કાલના ભાવને પ્રત્યક્ષપણે જાણે માટે સર્વ પ્રત્યક્ષ કહિયે.

તથા મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન એ બે અસ્પષ્ટ જ્ઞાન છે માટે પરીક્ષા છે, તે પરીક્ષા પ્રમાણના ચાર મેદ છે. ૧ અનુમાન પ્રમાણ, ૨ ઉપમાન પ્રમાણ, ૩ આગમ પ્રમાણ, ૪ અર્થાપત્તિ પ્રમાણ. તિહાં ચિન્હે કરીને જે પદાર્થને ઓલખવું તેને લિંગ કહિયે. તે પરામર્શ કે. સંભાલવાથી જે જ્ઞાન થાય તેને અનુમાનજ્ઞાન કહિયે. લિંગ તે જે વિના તે વસ્તુ હોયજ નહી તે વસ્તુનું લિંગ જાણવું તે લિંગને દેખવાથી વસ્તુનો નિર્ધાર કરવો તે અનુમાન પ્રમાણ જાણવો.

જેમ ગિરિ શુદ્ધિરને ત્રિપે આકાશાલંબી ધૂમની રેલા દેત્રીને અનુમાન કરે જે એ પર્વત અગ્નિ સહિત છે એ પક્ષ તથા સાધ્ય કહ્યો. જે પક્ષ તે પર્વત, અને સા ય તે અગ્નિમન્તપનો, સાધવો તે હેતુ જે ધૂમ્રધંતપણા માટે ઇટલે જિહા ધૂમ્ર હોય તિહાં અગ્નિ અવશ્ય હોયજ. આકાશને પહોંચતી જે ધૂમ્ર રેલા તે અગ્નિ વિના હોય નહી તિહા દૃષ્ટાત કહે છે.

જેમ મહાનસે કે. રસોઢાને વિપે રસોડ્યાએ ધૂમ્ર તથા અગ્નિને મેલા દોઢા તે રહ્યાં આ અમુક પર્વતને ત્રિપે ધૂમ્ર છે તો તિહા નિશ્ચેથી અગ્નિ ટેજ રહ્યી વ્યાપ્તિ નિર્ધારીને જ્ઞાન કરયો તે પંચાવયર્થે શુદ્ધ અનુમાન પ્રમાણ કહિયે. તે અનુમાન પ્રમાણ મતિજ્ઞાન તથા શ્રુત જ્ઞાનનું કારણ છે તે અનુમાને જે યથાર્થ જ્ઞાન થાય તેને માન કે. પ્રમાણ કહિયે અને જે અયથાર્થ જ્ઞાન થાય તે પ્રમાણ નહી.

તથા સરિખાપંત્રીપણે અજાણી વસ્તુનો જે જાણવણો થાય જેમ ગો કે. ચલદ તેમ ગચય કે. ગયો એ ગો સરિસો ગચયનું જ્ઞાન થયું તે ઉપમાન પ્રમાણ કહિયે.

યથાર્થ જ્ઞાનનો ઉપદેશક જે પુરુષ તે આત્મ કહિયે તે

ઉત્કૃષ્ટ આત્મ વ્રીતરાગ રાગદ્વેષરહિત સર્વજ્ઞ કેવલજ્ઞાની તે આત્મનો કહ્યો જે વચન તેને આગમ કહિયે. જે રાગ દ્વેષ તથા અજ્ઞાન એ દોષે આવ્યો પાછો, અધિકો ઓછો વોલાય છે તે આગમ નહીં અને રાગ, દ્વેષ, મય, અજ્ઞાન રહિત જે અરિહંત તેનું વચન તે આગમ પ્રમાણ જાણવો.

તથા વલી અરિહંતના વચનને અનુયાયી પૂર્વાપર અવિ-
રોધિ મિથ્યાત્વ, અસંયમ, કપાયથી રહિત તે ભ્રાંતિ વિનાસ્યાદ્વાદ્વં
યુક્ત તથા જે સાધક તે સાધક, વાધક તે વાધક, હેય તે હેય,
ઉપાદેય તે ઉપાદેય, ઇત્યાદિક વહેચણ સહિત જે હોય તેનો કહ્યો
તે આગમપ્રમાણ જાણવો. ઉક્તં ચ “ સુતં ગણહરરઙ્ગં, તહેવ
પત્તેયબુદ્ધરઙ્ગં ચ ॥ સુઅકેવલિણા રઙ્ગં અભિન્નદશપુષ્પિણા
રઙ્ગં ॥ ૧ ॥ ” ઇત્યાદિક સદુપયોગી ભવભીરુ જગત્ જીવોના
ઉપકારી એવા શ્રુત આન્માયધર જે શ્રુતને અનુસારે કહે તેનો વચન
પણ પ્રમાણ માનવું.

તથા કોઈક ફલરૂપ લિંગે કરીને જે અજાણ્યા પદાર્થનો
નિર્ધાર કરિયે તે અર્થાપત્તિ પ્રમાણ કહિયે. જેમ દેવદત્તનો પીન
કે० પુષ્પ શરીર છે પણ તે દેવદત્ત દિવસનો જમતો નથી તેવારે
અર્થાપત્તિથી જાણીયે જે રાત્રે જમતો હશે માટે પુષ્પ શરીર છે.
એમ અર્થાપત્તિ પ્રમાણ જાણવો. એ પ્રમાણ તે જાતે અનુમાનનો
અંશ છે તે માટે શ્રીઅનુયોગદ્વારમાં પ્રથમ કહ્યો નથી.

ઈહાં દર્શનાંતરીયો જે પ્રમાણ માને છે તે સત્ય નથી, જેમ
છ પ્રકારના ઈન્દ્રિય સન્નિકર્ષથી ઝૂપનો જે જ્ઞાન તેને નૈયાયિક
પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ કહે છે, અને પરબ્રહ્મને ઈન્દ્રિય રહિત માને છે જ્ઞાના-
નંદમયી માને છે તેવારં ઈન્દ્રિય રહિત જ્ઞાન તે અપ્રમાણ થાય છે.
ઇત્યાદિક અનેક યુક્તિ છે તે માટે તે પ્રમાણ નહીં. તથા ચાર્વાક

मतवाला मात्र एक इन्द्रियप्रत्यक्षनेज प्रमाण माने ठे. एम दर्शनां-
तरीयना अनेक विकल्प टालीने सर्व नय निक्षेप सप्तभंगी स्या-
द्वादयुक्त जे वस्तु जीव तथा अजीवनो सम्यक् ज्ञान जेनामां
होय तेने सम्यक् ज्ञानी कहियें. ए ज्ञाननु स्वरूप कह्युं.

तत्त्वार्थश्चद्धान सम्यग्दर्शन । यथार्थहेयोपादे-
यपरीक्षायुक्तज्ञानं सम्यग्ज्ञान । स्वरूपरमणपर-
परित्यागरूप चारित्र । एतद्वत्तत्रयीरूपमोक्ष-
मार्गसाधनात्साध्यसिद्धिः । इत्यनेनान्मनः
ज्ञानदर्शनोपयोगलक्षण एवात्मा छद्मस्थाना च
प्रथम दर्शनोपयोगः केवलिना प्रथम ज्ञानोप-
योगः पश्चाद्दर्शनोपयोगः सहकारीकर्तृत्वप्रयो-
गात् उपयोगसहकारेणैव शेषगुणानां प्रवृत्त्यभ्यु-
पगमात् इत्येवं स्वतत्त्वज्ञानकरणे स्वरूपोपादान
तथा स्वरूपरमणध्यानैकत्वेनैव सिद्धिः ॥

अर्थ ॥ हवे श्रीवीतरागना आगमयी जाण्यो जे वस्तु
स्वरूप तेने हेयोपादेयपणे निर्धार करवो ते सम्यक् दर्शन कहियें.
तिहां तत्त्वार्थने त्रिपे कळो छे के जे तत्त्वार्थश्चद्धान सम्यक्
दर्शनम् । ऊक्तं च उत्तराध्ययने जीवा “जीवा य वधो ॥ पुनः
पावासवो तदा ॥ संवरो निज्झरा मुखो ॥ संति एतिहिया
नव ॥ १ ॥ तिहियाण तु भावाणं सद्भावे ऊरएसण ॥ भावेण
सद्वत्तम् ॥ समत्वं तिहियाहियं ॥ २ ॥ इत्यादिक दशरुचिथी

સર્વ જાણવું જે તત્વાર્થ જીવાદિ પદાર્થનો શ્રદ્ધાન નિર્ધાર ને સમ્યક્ દર્શન કહિયે, અને જે સમ્યક્ દર્શન ને ધર્મનું મૂલ છે. તથા જે હેય તે તજવા યોગ્ય, અને ઉપાદેય તે ગ્રહણ કરવા યોગ્ય, એટલી પરીક્ષા સહિત જે જાણપણો તે સમ્યક્ જ્ઞાન છે. જેમાં હેયોપયોગ સંકોચ અકરણ બુદ્ધી નથી; પણ ઉપાદેયને ઉપયોગે એટલી ચિત્ત-વળા થાય જે હવે કિવારે કરું ? એ વિના કેમ ચાલે ? એટલી જો બુદ્ધી નથી તો તે સંવેદન જ્ઞાન છે તેથી સંવર કાર્ય થાય એવો નિર્ધાર નથી.

તથા સ્વરૂપ રમણ પરમાવ રાગ દ્વેષ વિભાવાદિકનો ત્યાગ ને ચારિત્ર કહિયે, એ રત્નત્રયીરૂપ પરિણામ તે મોક્ષમાર્ગ છે. એ માર્ગને સાધવાથી સાધ્ય જે પરમ અવ્યાવાધપદ તેની સિદ્ધિ નિષ્પત્તિ થાય. જે આત્માનો પોતાનું રૂપ તે યથાર્થ જ્ઞાન છે. તથા ચેતના લક્ષણ તેજ જીવણો છે, અને જ્ઞાનનો પ્રકર્ય વહુ-લણો તે આત્માને લાભ છે; જ્ઞાન તથા દર્શનનો ઉપયોગ લક્ષણ આત્મા છે. તિહાં છદ્મસ્થને પ્રથમ દર્શનોપયોગ પછે જ્ઞાનોપયોગ છે, અને કેવલીને પ્રથમ જ્ઞાનોપયોગ પછે દર્શનોપયોગ છે; જે સર્વ જીવ નવો ગુણ પામે તેનો કેવલીને જ્ઞાનોપયોગ તે કાલે થાય તે માટે પ્રથમ જ્ઞાનોપયોગ વર્તે,

અને સહકારી જે કર્તૃતાશક્તિ તે જેમ હતો તેમજ છે. એક ગુણને સાહ્ય કરે અને વીજા ગુણનો ઉપયોગ સહકારે વર્તે છે. સહકાર તે જ્ઞાનોપયોગ વિશેષ ધર્મને જાણે તે જાણતાં વિશેષ તે સામાન્યને આધારે વર્તે છે તે સહિત જાણે એટલે વિશેષ તે મેલા સામાન્ય ગ્રહવાળા અને સામાન્ય ગ્રહતાં સામાન્ય તે વિશેષતા-જન કહેતાં સહિત જાણે તે માટે સર્વજ્ઞ સર્વદર્શીપણો જાણવો એ

રીતે સ્વતચ્ચરું જ્ઞાન કરવું, તેથી સ્વધર્મનો અપાદાન, કે. લેવા-
પણું થાય, પછે સ્વરૂપને પામવે સ્વરૂપમાં રમણ થાય, તે રમણ થકી
ધ્યાનની એકત્વતા થાય, એટલે નિર્થે જ્ઞાન, નિર્થે ચારિત્ર, તથા
નિર્થે તપપણો થાય જે થકી સિદ્ધિ કે. મોક્ષ નિપજે એ
સિદ્ધાંત જાણવો.

તત્ર પ્રથમતઃ ગ્રન્થિભેદ કૃત્વા શુદ્ધશ્રદ્ધાજ્ઞા-
ની દ્વોદશકપાયોપશમઃ, સ્વરૂપેકત્વધ્યાનપરિ-
ણતેન ક્ષપકશ્રેણીપરિપાટીકૃતઘાતિકર્મક્ષયઃ,
અવાપ્તકેવલજ્ઞાનદર્શનઃ, યોગનિરોધાત્ અયો-
ગીભાવમાપન્નઃ, અઘાતિકર્મક્ષયાનતરં સમય
એવાસ્પર્શવદ્ગત્યા એકાતિકાત્યંતિકાનાંવાધ-
નિરૂપાધિનિરૂપચરિત્રાનયાસાવિનાશિસપૂર્ણા -
ત્મશક્તિપ્રાગ્ભાવલક્ષણ સુખમનુભવન્ સિધ્ધ્યતિ
સાધ્યનંતકાલ તિષ્ઠતિ પરમાત્મા ઇતિ । એતત્ર
કાર્યં સર્વં ભવ્યાના ॥

અર્થ ॥ તે પ્રથમ ગ્રંથિભેદ કરાને શુદ્ધશ્રદ્ધાવાન તથા શુદ્ધ
જ્ઞાની જે જીવ તે પ્રથમ ત્રણ ચોરુઢીનો સયોપશમ કરીને
પામ્યો જે ચારિત્ર તે ધ્યાને એકત્વ થઈને ક્ષપકશ્રેણિ માઢી
અનુરૂપે ઘાતિકર્મ ક્ષય કરીને કેવલજ્ઞાન કેવલદર્શન પામે. પછે
એ સયોગી ગુણરાણે જગન્નયી અતર્મુહર્ત અને અત્કૃષ્ટો આઠ વરણ
ત્રણાપૂર્વકોઢી રહીને કોઈક કેવલી સમુદ્ગાત કરે, કોઈક
કેવલી સમુદ્ગાત ન કરે, પણ આવર્જિનકરણ સર્વ કેવલી કરે.
તે આવર્જિનકરણનું સ્વરૂપ કહે છે-ઈદા આત્મપ્રદેસો રદ્યા જે

કર્મદલ તે પહેલા ચલે છે, પછે હરીરણા થાય છે, પછે ભોગવી નિર્જરે છે. તિહાં કેવલીને જિવારે તેરમે ગુણઠાળે અલ્પાયુ રહે તિવારે આવર્જિકરણ કરે છે. તે આત્મપ્રદેશગત કર્મદલને પ્રતિ સમયે અસંખ્યાતગુણ નિર્જરા કરવી છે તેટલા દલને આત્મવીર્યે કરીને સર્વ ચલાયમાન કરી મૂકે એવું જે વીર્યનું પ્રવર્તન તે આવર્જિકરણ કહિયે. એમ કરતાં ત્રણ કર્મદલ વધતાં રહ્યા તો સમુદ્ધાત કરે નહીતો ન કરે, તે માટે આવર્જિકરણ સર્વકેવલી કરે. પછે તેરમા ગુણઠાળાને અંતે યોગનો રોધ કરીને અયોગી અશરીરી, અનાહારી અપ્રકંપ ઘનીકૃત આત્મપ્રદેશી થકો, પાંચ લઘુ અક્ષર જેટલો કાલ અયોગીગુણઠાળે રહીને શેષસત્તાગત પ્રકૃતિ વેદ્યમાન તથા અવેદ્યમાનસ્તિબુદ્ધ સંક્રમે સત્તાથી સ્વપાવી, સકલ પુદ્ગલ સંગપણાથી રહિત થયી, તેહિજ સમયે આકાશ પ્રદેશની વીજી શ્રેણિને અણફરસતો થકો લોકાંતે સિદ્ધ કૃત-કૃત્ય સંપૂર્ણ ગુણ પ્રાગ્ભાવી પૂર્ણ પરમાત્મા પરમાનંદી અનંત કેવલજ્ઞાનમયી, અનંત દર્શનમયી, અરૂપી સિદ્ધ થાય. ઉક્તં ચ ઉત્તરાધ્યયને “કહિ પડિહયા સિદ્ધા, કહિં સિદ્ધા પયઠિયા ॥ કહિ વૉંદિ ચઈત્તાણં ॥ કત્થ ગંતૂળ સિજ્ઝઈ ॥ અલોએ પડિહયા સિદ્ધા, લોયગે ય પડિઠિયા ॥ ઇહ વૉંદિ ચઈત્તાણં તત્થ ગંતૂળ સિજ્ઝઈ ॥” ઇત્યાદિ તે સિદ્ધેકાંતિક, આત્યંતિક, અનાવાધ, નિરુપાધિ, નિરુપચરિત, અનાયાસ, અવિનાશી, સંપૂર્ણ આત્મશક્તિ પ્રકટરૂપ સુખપ્રતે અનુભવે. અવ્યાવાધ સુખ તે પ્રદેશે પ્રદેશે અનંતો છે. ઉક્તં ચ ઉવ્વવાહસૂત્રે “સિદ્ધસ્સ સુહોરાસિ ॥ સવ્વદ્ધા પિણ્ડિયં જહ વજ્જા ॥ સોણંતવગ્ગોભણ્ણો ॥ સવ્વાગાસે ન માહજ્જા ॥ ૧ ॥” ઇતિ વચનાત્ એ રીતે પરમાનંદ સુખ ભોગવતા રહે છે. સાદિ અનંતકાલ પર્યંત પરમાત્માપણે રહે છે. તો એહિજ કાર્ય સર્વ ભવ્યને કરવો, તે કાર્યનો પુષ્ટ કારણ

श्रुताभ्यास ते ते श्रुताभ्यास करवा माटे ए द्रव्यानुयोग नय
स्वरूप लेशथी कह्यो. ते जाणपणो जे गुरुनी परंपराथी हुं
पाम्यो ते गुर्वादिकनी परपराने सभावं छुं.

काव्य

गच्छे श्रीकोटिकाख्ये विशदखरतरे ज्ञानपात्रा
महान्तः, सूरिश्रीजैनचंद्रा गुरुतरगणभृतशिष्य-
मुख्या विनीताः ॥ श्रीमत्पुण्यात्प्रधानाः सुम-
तिजलनिधिपाठका. साधुरगा, तच्छिष्याः
पाठकेंद्रा. श्रुतरसरसिका राजसारा मुनीद्रा ।१।

तच्चरणांजुजसेगालीनाः श्रीज्ञानधर्मधराः ॥ तत्शिष्यपाठ-
कोत्तमदीपचद्राः श्रुतरसज्ञाः ॥२॥ नयचक्रलेशमेतरोपां शिष्येण
देवचंद्रेण ॥ स्वपरावगोधनार्थं कृत सद्गतासद्वदर्थ ॥ ३ ॥
शोधयन्तु मुधियः कृपापराः शुद्धतत्परसिकाश्च पठन्तु ॥ साधनेन
कृतसिद्धिसत्सुखाः परममगलभाजमश्नुते ॥ ४ ॥ इति श्रानय-
चक्र विवरणं समाप्तम् ॥

दोहा

सुक्ष्मबोध विणु भविकने । न होये तत्त्व प्रतीत ॥
तत्त्वालचन ज्ञान विण । न टले भवभ्रमभीत ॥१॥
तत्त्वते आत्मस्वरूप छे । शुद्धधर्म पण तेह ॥
परभावानुग चेतना । कर्मगेह छे ओह ॥ २ ॥
तजी परपरिणतिरमणता । भज निजभाव विशुद्ध ॥

आत्मभावधी एकता । परमानन्द प्रसिद्ध ॥ ३ ॥
 स्याद्वाद गुणपरिणमन । रमता रमतासंग ॥
 साधे शुद्धानन्दता । निर्विकल्प रसरंग ॥ ४ ॥
 मोक्षसाधन तणु मूल ते । सम्यग्दर्शनज्ञान ॥
 वस्तुधर्म अवबोध विणु । तुलखंडन समान ॥ ५ ॥
 आत्मबोध विणु जे क्रिया । ते तो बालकचाल ॥
 तत्त्वार्थनी वृत्तिमें । लेजो वचन संभाल ॥ ६ ॥
 रत्नत्रयी विणु साधना । निष्फल कहा सदीव ॥
 लोकविजय अध्ययनमें । धारो उत्तमजीव ॥ ७ ॥
 इंद्रिविषय आसंसना । करता जे मुनिलिंग ॥
 खूता ते भवपंकमें । भाखे आचारांग ॥ ८ ॥
 इम जाणी नाणी गुणी । न करे पुद्गल आस ॥
 शुद्धात्मगुणमें रमे । ते पामे सिद्धिविलास ॥ ९ ॥
 सत्यार्थ नयज्ञान विनु । न होये सम्यग्ज्ञान ॥
 सत्यज्ञान विणु देशना । न कहे श्रीजिनभाण ॥ १० ॥
 स्याद्वादवादी गुरु । तसु रस रसिया शीष्य ॥
 योग मिले तो निपजे । पुरण सिद्ध जगीस ॥ ११ ॥
 वक्ता श्रोता योगधी । श्रुतअनुभव रस पीन ॥
 ध्यानध्येयनी एकता । करता शिवसुखे लीन ॥ १२ ॥

इम जाणी शासनरुचि । करजो श्रुतअभ्यास ॥
 पामी चारित्रसंपदा । लेहेसो लीलविलास ॥१३॥
 दीपचन्द्र गुरुराजने । सुपसार्ये उल्लास ॥
 देवचन्द्र भवीहितभणी । कीधो ग्रन्थप्रकाश ॥१४॥
 सुणसे भणसे जे भविक । एह ग्रन्थ मनरंग ॥
 ज्ञानक्रिया अभ्यासतां । लहेशे तत्त्वतरंग ॥ १५ ॥
 द्वादससार नयचक्र छे । मल्लवादिकृत वृद्ध ॥
 सप्तशक्ति नय वाचना । कीधी तिहां प्रसिद्ध ॥१६॥
 अल्पमतिना चित्तमें । नावे ते विस्तार ॥
 मुख्यथूलनयभेदनो । भाष्यो अल्प विचार ॥१७॥
 खरतर मुनिपति गच्छपति ॥ श्रीजिनचन्द्रसूरीश ॥
 तास शीष्य पाठकप्रवर । पुन्यप्रधान मुनीश ॥१८॥
 तसु विनयी पाठकप्रवर । सुमतिसागर सुसहाय ॥
 साधुरंग गुणरत्ननिधि । राजसार उवडझाय ॥१९॥
 पाठक ज्ञानधर्म गुणी । पाठक श्रीदीपचद ॥
 तास शीष्य देवचंद्रकृत ॥ भणतां परमानंद ॥२०॥

इति श्रीनयचक्रविवरण समाप्तं ॥

॥ ॐ नमः सिद्धये ॥

श्रीमद्देवचन्द्रकृतः

गुरुगुणषट्त्रिंशत्षट्त्रिंशिकाबालावबाधः ॥

आर्यवृत्तम्.

वीरस्स पए पणमिअ, सिरिगोयमपमुहगणहराण च ।
गुरुगुणछत्तीसीओ, छत्तीस कित्तइस्सामि ॥ १ ॥

टवार्थकारनु मङ्गल-अभिधेयादि-

प्रणम्य परमात्मान, शुद्धस्याद्वाददेशकम् ।
श्रीवीरं शासनाधीशं, विश्वेश प्रणमाम्यहम् ॥१॥
श्रीमदाचार्यवर्याणां, गुणाना षट्त्रिंशिका ।
टवार्थ. शिष्यबोधाय, देवचन्द्रेण प्रोच्यते ॥२॥

श्रीवीर चोवीसमा परमेश्वर त्रिशलानंदन मोहमल्लजीपवाने
महावीर अभयं परीसहोवसगाण तेण कए महावीरे,
एहया श्रीमहावीर स्वामी तेहना 'पए' चरणारविंद प्रणमी-नम-
स्कार करीने तेहना प्रथम गणघर श्रीगौतम जेहना दीक्षित
पचास हजार ५०००० मुनि मोक्षानंदने पाय्पा ते प्रमुख अग्नि
भूति आदिक जे गणघर ते सर्वने प्रणाम करीने आत्माने

પરમાનંદતત્ત્વ નિર્ણાત્તનો મૂળ શુદ્ધ શ્રદ્ધાન છે, તે શુદ્ધ શ્રદ્ધાન દેવતત્ત્વ, ગુરુતત્ત્વ, ધર્મતત્ત્વ, એહની શુદ્ધ ઓઝલાણ પ્રતીત કરે થાય, તિહાં દેવ જે શ્રીઅરિહંત સિદ્ધસ્વરૂપભોગી સ્વગુણપર્યાય પ્રાગ્ભાવ કરવે નિર્મલીકૃત સ્વસત્તાવંત સ્વરૂપકર્તા, સ્વરૂપ-ભોક્તા, જેહને અવલંબી અનંતાજીવ શુદ્ધસત્તા કરે પિણ પોતાના, પરના સત્તાના કર્તા નથી, તે દેવતત્ત્વ. ને એહવો શુદ્ધાનંદ પૂર્ણ-પ્રાગ્ભાવતાના રુચિ તેહના જ્ઞાયક તે સ્વરૂપરમણી, સર્વ આશ્રવના ત્યાગી, વિષયકષાયથી વિરક્ત, તે ગુરુતત્ત્વથી આચાર્ય તેહ છત્તીસ ગુણે વિરાજમાન છે, તે છત્તીસ છત્તીસી ભિન્નભિન્નપણે છે તેહનો સ્વરૂપ ‘કિત્તિહસામિ’ કહીશ્યું, ભવ્યોને ગુરુતત્ત્વ યથાર્થ ઓઝલાવા માટે. [૧]

તિહાં હવે પ્રથમ છત્તીસી કહે છે—

× × × × ×
 ચઉદેસણકહકુસલો, ચઉભાવણધમ્મસારણાઈરઓ ।
 ચઉવિહચઉજ્ઞાણવિઠ, છત્તીસગુણો ગુરૂ જયઉ ॥૨॥

ટ્વાર્થ—ઈહાં આચાર્ય તે જે રત્નત્રયી પરિણમ્યા અને આત્માર્થી જીવને શુદ્ધ ધર્મની પ્રરૂપવાને માટે જે છત્તીસી કહેવો તે સર્વ રત્નત્રયીમયીજ કહેવો, તે માટે પ્રથમ ગુણ જે ઉપદેશક તે માટે પ્રથમ છત્તીસીમાં ચ્યાર ૪ દેશના કહેવા મધ્યે કુશલ માહીયાર (હોંશીયાર). આક્ષેપિણી ૧. વિક્ષેપિણી ૨. સંવેદની ૩. નિર્વેદની ૪. આક્ષેપ કહેતાં જે આત્મા મોહનીય ઉદયવશ પડ્યો તેહને આક્ષેપ કરી કહેવો જે રે જીવ ! તુને અનંતકાલ પરભાવરંગીપણે વર્તતાં ગયો કર્મ કરી રહવડતાં અનંત-કાલ ગયો તે હવે તું એ પરભાવ તજી પરધર્મ સંગી ન થા,

×પાઠાંતરમ્—ચઉવિહદેસણકહ, ધમ્મભાવણાસારણાઈકુસલમહ ॥

आत्मधर्मरगी था, जेहथी ताहरो स्वरूपानंद ते तु भोगवे ते
 आक्षेपिणी कहीये. १. तथा-विक्षेपिणी-ते जे विषय, कषाय,
 आश्रय, अविधि आशातनानां फल पादुआं (खराव) छे. ते
 उपर विषयवर्षे रावण, ब्रह्मदत्त, कीचकादिक कुगते गया, कषा-
 यवर्षे दुर्योधन, तदुली मत्स्य, प्रमुखना दृष्टात कहे, आश्रय
 सेवतां दुःखविपाकी वसुराजा प्रमुख दुर्गते गया, अविधि आशा-
 तनाए अनेक जीव भम्या ते माटे अविधि न करवी इम उपदेश
 देइने जे आत्माने दोषधी अरुची उपजाववी ते विक्षेपिणी देशना
 कहेवी. २. संवेदनी जे मोक्ष निःकर्मपद अरूपी, अवाय,
 आत्मानंदनी रुचि उपजाववानी जे देशना देवी ते संवेदनी
 देशना जाणवी. ३. निर्वेदनी-जे देशना देव मनुष्यना सुख ते
 औदयिक भाव आवरण रूप छे ते माटे ते सुखधी जे उदासीन-
 पणो ते निर्वेद कहीये. ४. ए देशनामें कुशल. । कथा ४. अर्थ-
 कथा-उन उपजाववानी कथा. १. कामकथा-इन्द्रिय विषयनी
 कथा २. धर्मकथा-जे दान, शील, तप, भावनानो स्वरूप कहेवो
 ते धर्मकथा. ३. अने ए सर्व भेलो कहेवो ते संकीर्णकथा. ए ४
 कथामये अर्थकथा, कामकथा ते तजवा योग्य, धर्मकथा ते कहेवा
 योग्य, संकीर्णकथा ते जाणवा योग्य. । भावना ४-ज्ञानभावना,
 १. जे आत्माने ज्ञानी यवा माटे भणवो, सांभळवो, विचारवो,
 वाचनादि पांच सज्जायनो करवो, ते ज्ञानभावना, २, बीजी
 दर्शन भावना, ३, त्रीजी चारित्र भावना, ४, चौथी वैराग्य
 भावना. ए चार भावना, वली मैत्री भावना, १. प्रमोद २,
 करुणा, ३ मध्यस्थ भावना ४ ए चार । चार धर्म-दान, शील,
 तप, भावस्व. । सारणा १, प्रारणा २, चोयणा ३, पढिचोयणा,
 ४, ना जाण । चार ध्यान-आर्चध्यान १, राट्रध्यान २,
 धर्मध्यान ३, शुद्धध्यान ४, ए चार ध्यान, प्रथम जे ध्यान

(आर्त्त रौद्र) त्यजवां अने धर्मध्यान, शुक्लध्यान करवा योग्य तेहना पाया १६ ए छत्तीस गुणे विराजमान ते गुरु जाणवा ॥२॥
 पणविहसम्मचरणवयं-ववहारायारसमिइसज्झाए ।
 इगसंवेगे अ रओ, छत्तीसगुणो गुरु जयउ ॥३॥

टवार्थ-‘पणविहसम्म’ पांच प्रकारे समकीत-उपशम १ क्षयोपशम २, क्षायिक ३, सास्वादन ४, वेदक ५, एहना परिणामना जाण । पांच चारित्र-सामायिक १, छेदोपस्थानीय, २ परिहारविशुद्धि ३, सूक्ष्मसंपराय ४, यथाख्यात ५, ए पांच चारित्र. स्वरूपरमण, पररूप त्याग, व्रत-महाव्रत पांच-प्राणातिपातविरमणादिक । पांच व्यवहार-आगम व्यवहार, चाद पूर्वधी मांडी अधिक ज्ञानीने श्रुतव्यवहार, बहु श्रुतने आज्ञाव्यवहार, शेषमुनिने धारणा व्यवहार, आलोयण प्रमुखे, जीतव्यवहार भद्रक संघने छे. । पांच आचार-ज्ञानाचारादिक. । पांच समिति इर्यासमित्यादिक. । पांच सज्झाय-वायणा, पुच्छणा, परियट्टणा, अणुप्पेहा, धम्मकहादिक, एटला कार्यमां रक्त पिण संवेग-मोक्षाभिलाप सहित, एटलें ए छत्रीस बोलमें मग्न छे पिण ए निर्विकल्प परमानंदमयी जे मोक्ष तेहने अभिसंवेग कहिये ते मध्ये रक्त छे. एटले वीजी छत्रीसीऐं करी विराजमानने जाणीने एहवा गुणवंत ते आचार्य गुरुत्व करी सदहवा. ए वीजी छत्रीसी. ॥ ३ ॥

इंदियविसंयपमायासवनिदकुभावणापणगच्छको ।
 छेज्जीवेसु सजयणो, छत्तीसगुणो गुरु जयउ ॥४॥

ટવાર્થ-ઇન્દ્રિય પાંચ । તથા પાંચ ઇન્દ્રિયના વિષય જે વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, શબ્દ, એ પાંચ મૂળ વિષય । પ્રમાદ પાંચ-પ્રમાદકતા અહંકારની, વિષય ઇન્દ્રિયના કપાય ક્રોધાદિ, નિદ્રા આલસ્યરૂપ, પિકૃથા રાજકૃથાદિક એ પાંચ મૂળ પ્રમાદ. । આશ્રવ પાંચ-પ્રાણાતિપાત ૧, મૃપાવાદ ૨, અદત્તાદાન ૩, મૈંયુન, ૪, પરિગ્રહ, ૫, એ આશ્રવ પાંચ. । નિદ્રા ૧ નિદ્રાનિદ્રા ૨, પ્રચલા ૩, પ્રચલાપ્રચલા ૪, યીળહી ૫, । ક્રુભાવના પાંચ-રુદ-પ્રભાવના ૧, કિલ્ચીપી ભાવના ૨, અભિયોગી ભાવના ૩, આસુરો ભાવના ૪, સંમોહી ભાવના ૫, । એ છ પાંચ ત્રીસ ૩૦ ચોલથી જે વિરમ્યા અને છ કાષના જીવની જયનાવંત છે પદ્મવી ત્રીજી છત્રીસોળ કરી વિરાજમાન માહરા ગુરુ તત્ત્વ જાણવા. ૩ ॥૪॥

છઘ્વયણદોસલેસાવસ્સયસદ્ધવત્તર્કભાસાળ ।

પરમત્થજાળણેણ, છત્તીસગુણો ગુરુ જયત ॥૫॥

ટવાર્થ.-હવે ચોથી છત્રીસી કહે છે-તિહાં છ દોષ વચનના તેહથી વિરમ્યા હોય, અલીક જે જૂઠું વોલતા નથી ૧, હોલના થાય તે વોલતા નથી, ૨, સ્વિસિત-જે વોલ્યે લોક સ્વિહાહિસા કરે (સ્વિસા) તે વોલતા નથી. ૩, કર્કસ-કઠોર જે વોલગ્રાથી દુઃખ ઉપજે તે વોલતા નથી. ૪, ગર્હણીય, જે લોકર્મે ગર્હા થાયે તે વોલતા નથી. ૫, શમિતો ધિક્કરણોટીરણા રૂપ જે શમ્યો ઉપશમ્યો જે અધિક્કરણ-કપાય તે વઢી ઉટીરે તે. ૬, એ છ વચનથી નિરર્ચ્યા છે. । તથા લેશ્યા ૬. કુણ્ણ ૧, નીલ ૨, કપોત ૩, એ ત્રણ અપશસ્તલેશ્યાથી નિરર્ચ્યા છે, તેજો ૪, પદ્મ ૫, શુરુ ૬ એ ત્રીણ પ્રશસ્ત જાણી પ્રવર્તે છે ।

તથા છ ૬ આવશ્યક-સામાયિક ૧, ચોવિસત્થય ૨, વંદન ૩
પઢિક્કમણ ૪, કાઉસગ્ગ ૫, પચ્ચક્ખાણ ૬, તેહના કારણ કાર્ય-
પણે પરિણમવાવંત છે તથા દ્રવ્ય ૬ છ ધર્માસ્તિકાય ૧. અધ-
ર્માસ્તિકાય ૨, આકાશાસ્તિકાય ૩, પુદ્ગલાસ્તિકાય ૪.
કાલ ૫, એ પાંચ અજીવ, છટ્ટો જીવ । તથા તર્ક ૬ (દર્શન)
જૈન ૧, મીમાંસક ૨, બૌદ્ધ ૩, નૈયાયિક ૪, વૈશેષિક ૫,
સાંખ્ય ૬ । તથા ભાષા ૬ છ-સંસ્કૃત ૧. પ્રાકૃત ૨, અપભ્રંશ-૩,
સૌરસેની ૪, માગધી ૫, પિશાચી ૬ એ છ-છ છત્તીસ
વોલના પરમાર્થના જાણ તે માહરા ગુરુ તત્ત્વજાણવા. ૪. ॥ ૫ ॥

સગંભયરહિઓ સગપિંડેપાંણણસણસુહેહીં સંજુત્તો ।

અટ્ટર્મયટ્ટાણરહિઓ, છત્તીસગુણો ગુરૂ જયઉ ॥૬॥

ટવાર્થ—હવે પાંચમી છત્રીસી કહે છે । સાતભય-ઇહ-
લોકભય ૧, પરલોકભય ૨, અસરણભય ૩, મરણભય, ૪
ચોરભય ૫, અકસ્માત્ભય ૬, આદાનભય ૭, એ સાત ભય
રહિત છે । તથા પિંડેસણા ૭ તથા પાણેસણા ૭-સંસદ્ધા ૧ મસં-
સદ્ધા ૨ ઉદ્ધિય ૩ તદ્ અપ્પલેણિયા ૪ ચેવ । ઉગ્ગહિયા ૫ પગ્ગ-
હિયા ૬ ઉજ્જિય ધમ્માય ૭ સત્તમિદ્ધા. ૧-પ્રથમ પિંડેષણા-સં-
સદ્ધા સ્વરહેલા હાથ તથા પાત્રાદિ અસંસદ્ધા હસ્ત અસંસદ્ધા પાત્ર
એટલે દહી અસ્વરહિત એવો પિંડ ગ્રહતા અભિગ્રહ ધારીને પ્રથમ
પિંડેષણા ૧, સંસદ્ધા વીજી ૨, ગાથામાં વ્યત્યયે આણ્યું છે તે સુખો-
ચારણ માત્ર માટે અસંસદ્ધા હાથ સંસદ્ધાપાત્ર વા અસંસદ્ધા પાત્ર,
સંસદ્ધા હાથ એવી ભીક્ષા ગ્રહતાને ત્રીજી પિંડેષણા ૩, અલ્પલેષા
તે શ્યું ? અલ્પ તે અભાવવાદી નિર્લેપ પૃથક્કયાદિ ગ્રહતાને ચતુર્થી
પિંડેષણા ૪, અવગ્રાહીતા નામ ભોજનકાતિ શરાવલાદિકને

विषे थाप्युं जे भोजन जाति तेहवी भिक्षा लेवी ते पाचमी
 पिडेपणा ५, गृहीता नाम-भोजनवनाइ देताने उजमाल थाते
 करादिकयी पढ्यु ते भोजन जात (च) ते, भोगववाने काजें
 करादिके जे ग्रंथ ते छठी पिडेपणा ६, उजझीतमतिशु छाढवा
 योग्य भोजन जात द्विपदादिकं पण नवां छे ते वळी अर्द्धत्यक्ता-
 वशेषमात्र रेहताने सातमी पिडेपणा ७ । पाणेपणा पिण इमज
 सात प्रकारें ते मध्ये चोथी पिडेपणा अप्पलेवा मांहे नानापणुं
 आयाम सोवीरकादि निर्लेप जाणतु. इम १४ मेदना जाण. ।
 तथा सात प्रकारना मुखे सयुक्त-१-संतोष, २, करण-इंद्रिय
 तेहनो जीपवो ते मुख बीजुं, ३-प्रसन्नचित्तता, ४-टयाळपणो,
 ५-सत्यपणो, ६-पवित्रपणो ७-दुर्जनयी वेगळो रहेवो ते मुख
 सातमु ऐ २८. तथा आठ मदना स्थानकयी रहित जातिमद
 १, कुलमद २, लाभमद ३, बलमद ४, ऐश्वर्यमद ५, रूपमद
 ६ विग्रामद ७ अने तपमद ८ ए आठ मदयी रहित, ए पांचमी
 छत्रीसी ए गुणतत्व रीते विराजमान ते माहरा गुरु जाणवा.॥६॥

अष्टविहर्नाणदर्सण चारिर्त्ताचारवाङ्गुणकलिओ ।
 चउविहर्द्वुद्धिसमेओ, छत्तीसगुणो गुरू जयउ ॥७॥

टवार्थ--अष्टविह-आठ जातिना ज्ञानादिक आचार-
 काले १ विणए २ बहुमाणे ३ उग्रहाणे ४ तह, अनिन्दवणे ५
 वजण ६ अत्य ७ तदुभये ८ अष्टविहो नाणामायारो ॥ १ ॥
 तथादर्शनाचार ८-निम्मक्रिय १ निर्वंखिय २ निविस्तीगिञ्ज-३
 अमृद्वीठि अ ४ । उग्रह ५ धिरीकरणे ६ वञ्जल ७ प्प-
 भावणे ८ अष्ट ॥ ७ ॥ ए सोळ तथा चारित्राचारना ८ मेद ते
 पांच समिति, ण गुप्ति, ए २८ बोल थया, वळी आचार-

वंत १, आहारवंत २, व्यवहारवंत ३ विहारवंत ४ अपरिश्वा-
विवंत ५, निर्जरावंत ६ अपायदृशी ७ एषणावंत ८ ए आठ
गुणवंत गुरु. वली च्यारबुद्धि ४ औत्पातिकी १ वैनयिकी-
२ कार्मिणिकी ३ पारिणामिकी ४ ए सर्व मली ३६ छत्रीस
गुणे विराजमान म्हारा गुरु जाणवा. ए छट्टी छत्रीसी.
गाथा ॥ ७ ॥

अष्टविहकम्म, अष्टंग जोगमहसिद्धिजोगदिट्ठिविउ ।
चउविहअनुओगनिउणो, छत्तीसगुणो गुरु जयउ ॥८॥

ट्वार्थ--हवे सातमी छत्रीसी कहे छे-आठ कर्म ज्ञाना-
वर्णादिक तेहना सूक्ष्म भावना जाण. ८ । वली अष्टांगयोग-
यम १, नियम २, आसन ३, प्राणायाम ४, प्रत्याहार ५,
धारणा ६, ध्यान ७, समाधि ८ ए अष्टांगयोग कहीये-तेमां
यम ते प्राणातिपातविरमणादि महाव्रत १. नियम-शौच, संतो-
पादि २, आसन-पद्मांसनादि ३, प्राणायाम श्वासनिरोधादिक
चार अंग स्थिरता वधारवा माटे अभ्यास करवो ४, पछी प्र-
त्याहार जे आत्माने विषयथी खेंचीने स्वरूप सन्मुख करवो ते. ५,
धारणा जे ध्येय अरिहंतादिक शुद्ध निमित्त अथवा आत्म-
स्वरूप ते ध्येय छेतेहने विषे पोताना उपयोगनी एकाग्रता
करवी ते धारणा ६, ते धारणायें अंतर्मुखत्त सीम स्थिरता रहेवी
ते ७, ध्यानप्रतें ध्यानना सुख मध्ये लीन ते समाधि ८, ए आठ
योगना अभ्यासी. ८ । वली आठ महासिद्धि अणिमादिक ।
तथा आठ योगद्रष्टि-मित्रा १ तारा २ वला ३ दीप्ता ४ स्थिरा
५ कान्ता ६ प्रभा ७ परा ८. इहां पेहेली ४ च्यार द्रष्टि मध्ये
मार्गानुसारीथी मांडीने ग्रंथी भेदी सीम पुहचे संवेदन ज्ञानथी.

यद्यपि वेद्य संवेद्य पदने पुहचे नही, स्थिरादिमें आव्यो समकित
पामे, पछी ते स्पर्शना ज्ञानी थको अनुभव ज्ञान थकोते भेद रत्न-
त्रयी परिणामी अभेद रत्नत्रयीने बलें घनघाती खपावीने केवली
थाये, तिवारे आठमी द्रष्टि पहोत्यो कहीये. ए गुणें युक्त। तथा चार
४ अनुयोगमां निपुण-द्रव्यानुयोग १, गणितानुयोग २, चरण
करणानुयोग ३, धर्मक्यानुयोग ४ ए सर्व मल्ली ३६। ए
सातमी छत्रीसी जाणरी। अथवा भूळ अनुयोग, उपक्रम जे ते
पणे थवानो उद्यम (उद्योग) १. वस्तुने विषे समकालीद्योतरु
गुण ते निक्षेप २, वस्तुनो स्वरूपार्थ-फलार्थ प्रमुख अर्थनो
कहीयो ते अनुगम ३. वस्तुना अवस्थांतरीभाव कथरु ते नय
४ ए पिण च्यार अनुयोग बीजा जाणवा. ७ ॥ ८ ॥

नवतत्त्वणू नववंभगुत्तीगुत्तो नियाणँनवरहिओ।
नवकँप्पकयविहारो, छत्तीसगुणो गुरू जयउ ॥९॥

ट्यार्थ—ह्ये आठमी छत्रीसी कहे टे-नयतत्त्वना जाण।
नववाढ ब्रह्मचर्यनी तेना पालरु. एकली स्त्री संघातें एकला
ब्रह्मचारीय एक वसतिमें रात्रे बसवो नहीं १ स्त्रीनां शृंगार
विलास विलापनी कथा न कहेवी २, जे पाट, वाजोठे स्त्री
बेठीं होय ते धानके वे घढी मांहे पुरुषे बेसवो नहीं, पुरुषने
आसने स्त्रीये ने तथा ४ घढी सीम बेसवो नहीं ३, स्त्रीनो
पनोहर गुण इन्द्री जीवो नहीं ४, ज्या स्त्री पुरुष भोगवता हुवे
ते कालना शब्दविज्ञास सांभज्या नहीं ५, ब्रह्मचारी पेहेलां
भोग भोगव्या सभारया नहीं ६. ब्रह्मचारीयें चोरुणा आहार
करवा नहीं ७, ब्रह्मचारीयें अतिमात्रां आहार करवो नहीं
८ ब्रह्मचारीयें शरीरनी शोभा न करवी ९ ए नववाढी पाळे,

१८। नव निआंणा ९ रहित. २७, अने नव कल्पी विहारना करणहार-चोमासानो एक विहार, शेष कालना ८ महिनाना आठ विहार ए नव विहारे वसति गोचरी स्थंडिल, सर्व पालटवी; क्षीण जंघावल गीतार्थने विहारनो नियम निर्ही “ वाससयं-मि वसंता, मुणिणो आराहगा भणिया ” इत्युपदेशमाला वचनात् । ए आठमी छत्रीसीना धरणहार ते माहारा गुरु जाणवा. ॥ ९ ॥

दसभेय अ संवरं, संकिलेसंडवर्धायविरहिओनिच्चं ।
हासाईछकरहिओ, छत्तासगुणो गुरु जयउ ॥१०॥

ट्वार्थ—हवे नवमी छत्रीसी कहे छे-दस १० प्रकारना संवर संयुक्त-पांच इंद्रि वश ए पांच संवर, तीन योग रोकवा ए ३, औधिक, उपग्राहिक, उपधिनो मान ए दश संवर । दस १० प्रकारनो संक्लेश-१ उपधि संक्लेश, २ वसति संक्लेश, ३ कषाय संक्लेश, ४ आहार संक्लेश, ५ ६-७- तीन योगनी चपलता ते संक्लेश, ८ अज्ञान संक्लेश, ९ अदर्शन संक्लेश, १० अचारित्रक्रियानो संक्लेश. ए १० दश संक्लेशथी रहित । तथा संजमना १० दश उपघातथी रहित. “ दस संजमो-वघाया, उग्गम १ उप्पायणे २ स ३ परिकम्मे ४ । परिहरण ५ नाण ६ दंसण ७ चरित्त ८ अचिअत्त ९ संरक्खे १० ॥१॥ ” वळी हास्य, रति, अरति, शोक, भय, दुर्गंछा, ए छ थी रहित । ए नवमी ३६ सी गुणे युक्त म्हारा गुरु जाणवा. ॥ १० ॥

दसविहसामायारी, दसचिस्समाहिठाणलीणमणो।
सोलसकसार्यचाई, छत्तीसगुणो गुरु जयउ ॥११॥

टवार्थ—दशमी छत्रीसी कहे ठे. दस समाचारी—इच्छा-
कार १ मिच्छाकार २ तहकार ३ छंदणा ४ निमतणा ५ पुच्छणा
६ आपुच्छणा ७ आवस्सही ८ निस्सीही ९ उपसपदा १० ए
दस सामाचारी साधुनी नित्यनी । चित्तनी समाधिना स्थानक,
नव वाडि ९ दशमो परिचय । ए २० । अनंतानुवधी आदि १६
सोळ कपायना त्यागी एटले दश समाधि लीन, सोळ
कपायत्यागना छत्रीमी ते गुण ३६ सी विराजमान भूरा गुरु
जाणवा । ए दशमी छत्रीसी जाणगी. ॥११॥

पडिसेवँसोहिंदोसे, दसदसविणयाइचउसमाहीओ ।
चउभेयाउँ मुणतो, छत्तीसगुणो गुरु जयउ ॥१२॥

टवार्थ—दश प्रकारनी प्रतिसेवा—दर्प १, प्रमादे २, अणा-
भोगे ३, आतुरतायें ४, आपदायें ५, संक्रिष्ट ६, सहसात्कारे
७, भयें ८, प्रदोषें ९, विचारणायें १० ए दशे कारणे दोष्
लागे १०. ते लगाडता नवी. । दश शोधि दोष— “आकप-
इत्ता १, अनुमाणइत्ता २, ज दिट्ठं ३ वायरं ४ च
५ सुहुम ६ वा । छन्न ७ सदाउल्लय ८ बहुजण
९ अव्वत्त १० तस्सेवी ॥१॥ ” ए दस एव २० ।
विनय समाधिना भेद ४ तप समाधिना भेद ४, श्रुत समाधिना
भेद ४, आचार समाधिना भेद ४ ए १६ मिज्या ३६ ना जाण
ते माहरा गुरु जाणवा ए ११ मी छत्रीसी. ॥१२॥

दसविहवेआवच्चं, विणयं धम्मं च पडु पयासंतो ।
वज्जियअकप्पेच्छको, छत्तीसगुणा गुरू जयउ ॥१३॥

टवार्थ--दश प्रकारनो वेयावच्च--“ आयरिय १ उव-
ज्जाए २, तवस्सि ३ सेहे ४ गिलाण ५ साहुस्सु
६ । समणुन्न ७ संघ ८ कुल ९ गण १०--वेया-
वच्चं हवइ दसहो ॥१॥” तथा दश प्रकारनो विनय-
अरिहंत १ सिद्ध २ चेइय ३, सुए ४ य धम्मो
५ य साहुवग्गे ६ य । आयरिय ७ उवज्जाए ८,
पवेयणे ९ दंसणे १० विणओ ॥१॥ ” एवं २० ।
तथा दशविध यतिधर्मेने विषे सदा उद्यमी छे.-खंती १ म-
दव २ अज्जव ३, मुत्ती ४ तव ५ संजमे ६ य
बोधव्वे । सच्चं ७ सोयं ८ अकिंचणं च ९ वंभं
१० च जइधम्मो ॥ ” एवं ३० पडु प्रकाशक । तथा दश-
वैकालिके कह्यो जे अकल्प्य छक तेना वर्जवावाळा । ए ३६ गुणे
युक्त म्हारा गुरु जाणवा. ए वारमी छत्रीसी. ॥१३॥

दसभेयाइ रूईएँ, दुवालसंगेसुं बारउवंगेसुं ।
दुविहसिक्खवाइ निउणो, छत्तीसगुणो गुरू जयउ ॥१४॥

टवार्थ--दश १० रुचिवंत--“ निसग्गुवएसरुई,
आणरुईसुत्तवीयरुइमेव । अभिगमवित्थाररुई कि-
रिया संखेवधम्मरुइ ॥१॥ ” १० । अंग वार--“आ-

यारो १ सूयगडो २ ठाण ३ समवायो ४ वि-
वाहपन्नत्ती ५ णायाधम्मकहाओ ६ उवासगद-
साओ ७ अतगडदसाओ ८ अणुत्तराववाइय-
दसाओ ९ पण्हावागरण १० विवागसुअ ११
दिट्ठिवाओ १२ ” इति १२ वार अण । तथा वार उपांग-उव-
वाइ १, रायपसेणी २, जीवाभिगम ३, पन्नवणा ४, जंबूद्वीपप-
न्नत्ती ५, चंदपन्नत्ती ६, सूरपन्नत्ती ७, (निरयावलिय) पुप्फीय
८, पुप्फचूलिया ९, रुप्पीआ १०, रुप्पवडसीया ११, वण्ही-
दसा १२ ए पांच सूत्र मिली एक निरयावळी कहेयाय ठे, एम
१२ उपागना जाण । तथा वे शिक्षा-ग्रहणाशिक्षा जे शुभज्ञाननो
भणवो १, आसेयना शिक्षा जे सर्वक्रियानो शीखवो २. ए
छत्तीस गुणे करी शोभित ते आचार्य गुणवंत जाणवा, एतेरमी
छत्तीसी युक्त म्हारा गुरु जाणवा. ॥१४॥

एगारसडढपेडिमा, वारसवर्ये तेरकिरियट्ठैणिय ।
सम्म उवऐसतो, छत्तीसगुणो गुरु जजउ ॥१५॥

टवार्थ--अगीयार प्रतीमा श्रावकनी--“दंसण १ वय
२ सामाइय ३, पासह ४ पडिमा ५ अवभ ६
सच्चित्ते ७ । आरभ ८ पेस ९ उट्ठिद्वज्जए, १०
समणभूए ११ अ ॥१॥ ” श्रावकनां त्रत वार १२-स्थु-
ल प्राणातिपातविरमणादि पांच अणुत्रत ५, त्रण गुणत्रत ३,
४ च्यार शिक्षात्रत, एवं वार । तथा तेर किगिया स्थानक सूय-
गडागे कथा ते--“अट्ठा १ ऽणट्ठा २ हिंसा ३ ऽकम्हा ४

दिष्टि ५ य मोस ६ दिन्ने ७ अ । अज्जत्थ
 ८ माण ९ मित्ते १० माया ११ लोहे १२ रि-
 यावहिया १३ ॥१॥ ” सम्यग् प्रकारे उपदेश देता ते
 छत्रीसगुणे विराजमान म्हारा गुरु जाणवा । १४ ए चौदमी
 छत्रीसी जाणवी. ॥१५॥

बारसउं^३वओगविऊ, दसविहं^१पच्छित्तदाणनिउणमइ।
 चउदसउं^{१४}वगरणधरो, छत्तीसगुणो गुरू जयउ ॥१६॥

टवार्थ—बार उपयोगना जाण. पांच ज्ञान, तीन अज्ञान,
 च्यार दर्शन ए बार उपयोग । दश प्रायश्चित्त “तं दसवि-
 हमालोयण १ पडिक्कमणो २ भय ३ विवेगे ४
 तहेव उस्सग्गे ५ । तव ६ छेय ७ मूल ८ अण-
 वट्ठिए ९ अपारंचिए १० चेव ॥१॥ ए दश १० प्राय-
 श्चित्तना दातार निपुण बुद्धिमंत. । तथा १४ चौद उपकरणना
 धरणहार तेमां ७ पात्रनां उपकरण—“पत्तं १ पत्ता-
 बंधो २, पायट्ठवणं ३ च पायकेसरिया ४ । पड-
 लाइं ५, रयत्ताणं ६, गुच्छओ पायनिज्जोगो ॥१॥
 ए ७ पात्रना उपकरण, अने सात ७ शरीरना—“मुहणंत १
 रयोहरणं २, कंबले ३ कप्पग ४ चोलपट्टो य ५
 उत्तरपट्टो छट्टो ६, सत्तमो पायपूंछणयो ॥ १ ॥”
 ए १४ उपकरण सूजता मानोपेत धरे, वधता न राखे, कारणें

पाहेरु राखे, औपग्रहिक जगरणनो मान नथी । एहवा गुणयत
ते माहुरा गुरु जाणवा. ॥१६॥

वारसभेयंमि तेवे, भिक्खू पैडिमासु भावणासु च ।
निच्च च उज्जमतो, छत्तीसगूणो गुरु जयउ ॥१७॥

टवार्थ—हवे सोळमी छत्रीसी कहे छे—वारयेदे तप—छ
बाद तप—“ अणसण १ मूणोयरिया २, विच्छीस-
खेवण ३ रसच्चाओ ४ । कायकिलेसो ५, सली-
यणा ६ य वज्झो तवो होइ, ॥ १ ॥ ” तथा छ ६
अभ्यतरतप—“ पायच्छित्त १ विणओ २, वेयावच्च
३ तहेव सज्झाओ ४ । झाण ५ उस्सग्गोवि य
६, अविभतरओ तवो होइ ॥ २ ॥ ” ७ वार तप ।
तथा भिक्षुनी—साधुनी प्रतिमा वार—पेहेलो १ मासनी, बीजी
वे मासनी, त्रीजी त्रण मासनी, इम पाय् सातमी सात मासनी,
जघन्य एकांतरोपयास, उत्तुष्ट यथाशक्ति दीठे दडागनादिक
आमने आतापना रात्रे काउम्सग, ए रीते ररयानी आठमी
सत्तमसत्तमिया, नवमी नयमनयमीया, दममी दममीया, इग्या-
रमी एकअट्टमनी—तीनरात्रिनी, वारमी एर अहोरात्रिनी ।
अने वार १० भावना—“ पढममणिच्च १ मसरण २,
ससारो ३, एगयाय ४, अन्नत्त ५ । असुडत्त ६
आसव ७ सवरा य ८ तह निज्जरा नवमी ९ ॥१॥
लोगसहायो १० वोही ११ दुल्लहा धम्मस्स सा-

हगा अरिहा १२ । एआओ भावणाओ, भायेय-
व्वा पयत्तेणं ॥ २ ॥ ” ए सर्व मळी ३६ छत्रीस वोळना
ज्यमी ते माहरा गुरु जाणवा । ए सोळमी छत्रीसी जां-
णवी. ॥ १७ ॥

चउदसगुणंठाणनिउणो; चउदसपडिरूवपमुहगुणक-
लिओ ।

अट्ठसुहुमोवएसी, छत्तीसगुणो गुरू जयउ ॥१८॥

टवार्थ—चौद १४ गुणठांणाना जाण, ते गुणठांणानां
नाम—मिच्छे १ सासण २ मीसे ३, अविरय ४,
देसे ५, पमत्त ६, अपमत्ते ७, नियट्ठि ८, अनि-
यट्ठि ९, सुहुम १०, उवसम ११, खीण १२, सयोगि
१३, अयोगि १४ गुणा ॥ १ ॥ ” ए १४ । तथा प्रतिरू-
पादिक चौद गुण सहित—“ पडिरुवो १, तेयस्सी २,
जुगप्पहाणागमो ३, महुरवक्को ४ । गंभीरो ५,
धामंतो ६, उवएसपरो य ७ आयरिओ ॥ १ ॥
अपरिस्सावी ८, सोमो ९, संगहसीलो १०, अभि-
ग्गहमई अ ११ । अविकत्थणो १२, अचवलो १३
पसंतहियओ गुरू होइ १४ ॥ २ ॥ ए १४ मळी २८ ।
तथा अष्टांग निमित्त—दिव्य १, उत्पात २, आंतरिक्ष ३, भोमं
४, अंग ५, स्वर ६, लक्षणं ७, व्यंजनं ८, ए आठ अंग निमि-
त्तना जाण पण निमित्तने प्रकाशे नही. ८ । ए सर्व मळी ३६

छत्रीसीना धरणहार ते माहरा गुरुतत्त्व जाणवा. । ए सत्तरमी
छत्रीसी जाणवी. ॥ १८ ॥

पंचदेसजोगसत्रौ-कहणेण तिगारवाण चाएण ।
सल्लतिगैवज्जणेण; छत्तीसगुणो गुरू जयउ ॥१९॥

टवार्थ-पन्नर योग “ सच्चैयरमोसअसच्चमी-
समण ४ वय ४ विउव्व २, आहार २, उरल
२, मीस कम्मण १ इय योगा पन्नरभेएण ॥१॥ ”

१५ । तथा सङ्गा पन्नर १५-आहारसङ्गा १, भयभङ्गा २, मैधुन-
सङ्गा ३, परिग्रहसङ्गा ४, क्रोधसङ्गा ५, मानसङ्गा ६, मायासङ्गा
७, लोभसङ्गा ८, लोभसङ्गा ९, ओयसङ्गा १०, सुखसङ्गा ११,
दुखसङ्गा १२, मोहसङ्गा १३, दुगंछासङ्गा १४, ओकसङ्गा १५,
ए सर्व मळी १५ पन्नर संगाएं धर्मने धर्ममें गिणता नथी.
एहवा मरूपणाना धणी छे । गारव तीन ३-सातागारव १, रिद्धि-
गारव २, रसगारव ३ ए ३ ना त्यागी छे. ३३ । तथा सल्ल
तीन ते मायासल्ल १, निपाणसल्ल २, मिव्यात्वसल्ल ३ ए
तीन सल्ल रहित. । एह ३६ गुणे युक्त ते माहरा गुरुतत्त्व जा-
णवा. । १८ ए अठारपी छत्रीसी जाणवी. ॥१९॥

सोलससोलसउग्गेम-उप्पार्येणदोसविरहिवाआहारे ।
चंडहाभिग्गेहनिरओ; छत्तीसगुणो गुरू जयउ ॥२०॥

टवार्थ-सोल उद्गम दोष-१६-सोलस उद्गम-
दोसा आहाकम्मु १ देसीय २ पूडयकम्मे ३ य

मीसजाए ४ अ । ठवणा ५ पाहुडिआए ६ पा-
 ओयर ७ कीय ८ पामिच्चे ९ ॥ १ ॥ परिअट्टिए १०
 अभिहड्ड ११--विभन्ने १२ मालोहडे १३ य अछिज्जे
 १४ अणिसिद्ध १५ ज्झोयरए १६ सोलस पिंडुग्गमे
 दोसा ॥ २ ॥ ” १६ । तथा सोल उत्पादना दोष १६-
 “ धाई १ दूइ २, निमित्ते ३, आजीव ४, वणी-
 गमे ५; तिगिच्छा य ६ । कोहे ७ माणे ८ माया
 ९, लोभे १० अ हवन्ति दस एए ॥ १ ॥ पुर्वि
 पच्छा ११ संथव १२, विज्जा १३ मंतेय १४ चुण्ण
 १५ जोगे अ, उप्पायणाइदोसा १६; सोलसमे
 मूलकम्मे य ॥ २ ॥ ” ए दोष रहित आहारना लेणहार,
 एम ३२ । तथा द्रव्य, १ क्षेत्र २, काल ३, भाव ४ रूप च्यार
 भेदें अभिग्रहना धरणहार ए ३६ गुणना धणी ते माहरा गुरुत्त्व
 जाणवा । ए आगणीसमी छत्रीसी जाणवी. ॥२०॥

सोलसवर्यणविहिन्नू; सत्तरसविहसंजंममि उज्जुत्तो ।
 तिविराहणाविरहिओ, छत्तीसगुणो गुरू जयउ ॥२१॥

टवार्थ---सोल वचन विधिना जाण, १६-कालति-
 अं ३ लिंगतिअं ३ वयणतिअं ३ तहपरुक्ख १०
 पच्चक्खं ११ । उक्कयणाइचउकं १५, अज्झत्थं १६
 चेवसोलसमं ॥ १ ॥ तथा सत्तरविधसंजम-१७-पंचाश्रवथी
 विरमण ए पांच, पंचेन्द्रियनिग्रह ए १०, कषाय ४ अने दंड ३

नी विरतिरूप ए १७, अयवा-पुढवि-दग-अगणि-मा-
रुअ-वणस्सई विति चउ पणिदि अजीवे १०
पेहापेह पमज्जण, परिठवण मणो वएकाए ॥ १॥”
ए पण १७ एम ३३ । तथा तीन विराधना ते ज्ञान विराजना
१, दर्शन विराजना २, चारित्र विराजना ३ रहित. । ए छत्रीस
गुणे विराजमान ते माहरा गुरुत्व जाणवा ए वीसमी छत्रीसी
जाणवी. ॥ २१ ॥

नरद्विर्खेदोस अट्टारसेव अट्टार पौवठाणाई ।
दूरेण परिहरंतो, छत्तीसगुणो गुरू जयउ ॥ २२ ॥

ट्पार्थ--नर जे पुरुषना दीक्षाना दोष अट्टार १८ तेहना
जाण-^{*}बुड्ढो १ जडो २ कीवो ३ हठजुत्तो ४ त-
हय गहिलो ५ अविणीओ ६ अभीरु ७ इत्यादिक
आवश्यक निर्युक्तिथी जाणजो अट्टार ए १८ । अने अट्टार
पापस्थानक-प्राणातिपात १ मृषावाद २, अदत्तादान ३, मैथुन
४, परिग्रह ५, क्रोध ६, मान ७, माया ८, लोभ ९, राग
१०, द्वेष ११, कलह १२ अभ्याख्यान १३, पैरुन्य १४, रति
अरति १५, परपरिवाद १६, माया मृषावाद १७, मिथ्यात्व-
शल्य १८ ए अट्टार पापस्थान दूरें परिहरता ए छत्रीस गुणे
विराजमान ते आचार्य गुणवंत जाणया. ॥२०॥

* घाले १ बुड्ढे २ नपुसे ३ य, कीये ४ जडे ५ य घाहिय
६ । तेणे ७ रायाघगारी ८ य, उम्त ९ य अदस्तणे १० ॥ १ ॥
घाले ११ बुड्ढे १२ य मूढे १३ य, अणते १४ जुगिय १५ इय ।
उघट्टिय १६ य मइय १७, सेहनिप्पेदिया १८ इय ॥ २ ॥

सीलंगसहस्राणं, धारंतो तह य वंभभेआणं ।

अट्टारसगमुर्यारं; छत्तीसगुणो गुरू जयउ ॥ २३ ॥

टवार्थ—अट्टार हज्जार सीलंगरथना धरणहार-ब्रह्म-
चर्यना भेद १८—“ओरालियं च दिव्वं; मणवयण-
काएण करणयोएणं; अणुमोयण कारवणे करणे
भेयट्टारस्स ॥ १ ॥ ए अट्टार अब्रह्मथी निवृत्त्या छे-एथी
अट्टार वंभचेर उदार कहीये ते ३६ ना धारणहार ते माहरा
गुरु जाणवा. २२-॥२३॥

उस्सगँदोसगुणवीस=वज्जओसत्तरभेअँमरणविहिं ।

अवियजणे पयडंतो, छत्तीसगुणो गुरू जयउ ॥२४॥

टवार्थ—काउस्सगना १९ ओगणीस दोष रहित-घोड-
ग १ लय २ खंभाई ३ मालू; इत्यादि भाष्यथी जाणी
लेवा. १९ । तथा मरण समाधिना सत्तर भेद १७ भगवतीथी
जाणज्यो इत्यादिक अर्थ भव्य जनने उपदेशें प्रगट करवा ए
तेवीस २३ मी छत्रीसी गुणे विराजमान ते गुरु जाणवा. ॥२४॥

वीसमसमाहिट्टाँणे, दसेसँणा पच गासँदोसे य ।

मिच्छंतं च चयंतो, छत्तीसगुणो गुरू जयउ ॥२५॥

टवार्थ—वीस असमाधि स्थानकना निवारक—“द्वद्व-
चारि १ पमज्जिय २, दुपमज्जियं ३ रित्तसिज्ज ४ आ-
सणि ५ । रायणियपरिभासी ६, थेर ७ भूओघाई

८ य ॥ १ ॥ संजलण ९ कोहणे १० पिठ्ठमंसिये
 ११ भिक्खभिक्खमाहारी १२ । अहिगरणकरोदी-
 रण १३, अकालसज्झायकारी ४ य ॥ २ ॥ सस-
 रस्खपाणिपाए १५, सदकरे १६ कलह १७ झझ-
 कारी १८ । य । सूरूपमाणभोई १९, वीस इमे
 एसणासमिए २० ॥ ३ ॥ ” तथा दश एषणा दाप-“सं-
 कीय १ मक्खिय २ निखित्त ३ पिहिय ४ साहरिय
 ५ ढायगु ६ म्मीसे ७ । अपरिणय ८ लित्त ९
 छड्डिअ १०, एसणदोसा दस हवति ॥ १ ॥ ”
 तथा आसदोष पांच-धूमांगारक प्रमुख, एरुयिध मिथ्यात्वं तेनो
 त्याग, ए छत्तीसगुणे सहित ते गुरु जाणवा, ए चोवीस उग्रीसी
 थइ. ॥ २५ ॥

इगवीससवल्लंकाया, सिक्खासील्लंस्स पनरठाणाणि।
 अंगीकरणेण सया, छत्तीसगुणो गुरु जयउ ॥ २६ ॥

टवार्थ-एरुवीस समलना त्यागी ते गाथा-“ त ज-
 हओ हत्थकम्म कुवते मेहणुं च सेवते रीइ भुज-
 माणो आहाकम्म च भुजते ॥ १ ॥ तत्तो य
 रायपिंडकीयं पामिच्चय, अभिहणं छिज्ज भुजते,
 सवलेउपच्चक्खिय ॥ २ ॥ छम्मासट्ठिभतरओ,
 गणागणे सकम करेमाणे, मासट्ठिभतरतिज्जिज-

दग लेवाइ करेमाणे. ॥३॥ गिहंते अ अदिक्खं,
 आउट्टि तहा अणंतवहीयाए; पुढवीयठाण सि-
 ज्जं, निसहायं वा वि चेयंते ॥ ४ ॥ मासविंभ-
 तर ओस्सायट्ठाणाइतिन्निकूकंतो पाणायवाउट्ठीं
 कुव्वंते, मुसावयं तेय. ॥५॥ एवं सस्सिणद्धाए
 ससरक्खाचित्तमंतगसिलले लूकोलावासपइट्ठा-
 कोलधुणा ते सीया वासो. ॥ ६ ॥ सडंसपाणस
 बीअे जीवउवसंताणउ भवे तहयठाणाइ; वेय-
 माणे सवले आऊट्टिआए अ ॥ ७ ॥ आऊट्टि मूल-
 कंदे; पुप्फेय फले अ वीयहरिये य; भुंजंते सव-
 लेऊ, तहेव संवच्छरस्संतो ॥ ८ ॥ दस दगदग
 लेवे कुव्वमाइट्ठाणाइ दसयवरिसतेचऊदियसी-
 ऊदगवग्धारीयहत्थमत्तेणं. ॥ ९ ॥

दव्वाइ भाययणेणं, वंदिज्जत्तभत्तपाणधित्तूणं
 भुंजइ सवलो एसो, इगवीसमो होइ नायव्वो
 ॥ १० ॥ ” ए २१ तथा शिक्षाशीलनां पन्नर स्थानक-
 *अह पन्न रसठाणेहिं-सुविणीएत्ती, वुच्चइ नि-
 यावित्ती अचवले अमाइ अकुतुहले. ॥१॥ अप्पं
 चाहिक्खिवई पवंधं च न कुव्वई, मित्तिज्जमाणो

* अह पन्नरसठाणेहिं, सिक्खासिलुत्ति वुच्चइ ।

नीयावित्ती अचवले, अमाई अकुतुहले ॥ इति पाठांतरम्.

भयई, सुअ लहुं न मज्जई ॥ २ ॥ न य पाव-
परिक्खेवी, न य मित्तेसु कुप्पइ १० । अपिप्प्य-
स्साविमित्तस्स, रहे कल्लाणभासई ॥ ३ ॥ क-
लहडमरवज्जअ, बुद्धेअभिजाइअ । हरिमं १४
पडिसलीणे १५ सुविणीऊत्ति बुच्चइ. ॥ ४ ॥ ”
ए छत्तीसगुणे विराजमान गुरु जाणया. ए पचरीसमी छत्रीसी
जाणवी. ॥ २६ ॥

वावीसपरीसहहियासणेण, चाएण चउदसहं च ।
अविंभतरेंगं थाणं, छत्तीसगुणो गुरु जयऊ ॥२७॥

टवार्थ—वावीस परीपह सहेवाने समर्थ तेना नाम-
खुहा १ पिवासा २ सी ३ ऊहं ४, दसा ५ ऽचेला
६ रंईत्थिओ ८ । चरिया ९ निसीहिया १०
सिज्जा ११, अकोस १२ वह १३ जायणा १४
॥ १ ॥ अलाभ १५ रोग १६ तणप्फासा १७,
मल १८ सक्कार १९ परीसहा । पन्ना २० अ-
न्नाण २१ सम्मत्त २२, इअ वावीस परीसहा
॥ २ ॥ ” तथा चौद अभ्यन्तर ग्रथिना त्यागी तेनां नाम-
“ रागो दोसो य मिच्छन्त ७ कसाया ४ हास-
छक्रं ६ । अगो वेउत्तिमे गथा, अंतरगा चउ-
दस ॥ १ ॥ ” ए चौद प्रकारनी ग्रथीना त्यागी ए छत्री-
समी छत्रीसी गुणे विराजमान वेमाहरा गुरुत्त्व जाणवा. ॥२७॥

पणवेइयावसुद्धं; छदोसविमुक्तं पंचवीसविहं ।
 पडिलेहणं कुणंतो; छत्तीसगुणो गुरु जयउ ॥२८॥

टवार्थ—पांच वेदिका वांदणां देतां—वे हाथ जानुं विवें
 राखवा ए शुद्धवेदिका, १. वीजी च्यार ४ अशुद्धवेदिका. ए
 पांच वेदिकाएं विशुद्ध । वली छ दोषथी विमुक्त--+आर-
 भडा संमहा; वज्जययव्वा य मोसली तइया;
 पप्फोडणा चउत्थी विक्खित्ता अवेइया छट्ठा
 ॥ १ ॥ ए ६ छ दोष रहित वली पंचवीस पडिलेहणाना
 करता—दिट्ठिपडिलेहणेगा; छउपक्खोडतिगतिगं-
 तिरिया । अक्खोडपमज्जणाया; नवनव× मुहप-
 त्ति पणवीसं. १ ए पंचवीस मुहपत्तीनी पडिलेहणाना
 करता ए सत्तावीसमी छत्तीसीगुणे करी सहित ते माहरा गुरु
 जाणवा. २७ ॥ २८ ॥

सत्तावीसविहंहिं; अणगारगुणेहिं भूसियसरीरो ।
 नवकोडिसुद्धगाही; छत्तीसगुणो गुरु जयउ ॥२९॥

टवार्थ—साधु मुनिराजना २७ सत्तावीस गुणें युक्त-
 “वयछक्कमिंदियाणं च निग्गहो भावकरणछक्कं

+आरभडा १ संमहा २, मोसलि ३ पप्फोडणा ४ य वक्खित्ता ५।
 नच्चाविय ६ ति पडिलेहणाए वज्जिज्ज छद्दीसे ॥

× पाठांतरे—पणवीस पडिलेहा.

च । समणा विरागयाचि य, मणमाईणं निरो-
हो अ ॥ १ ॥ कायाण छक्कजोगम्मिजुत्तयावेय-
णाहियासणया । तह मारणति अहियासणा
एए अणगारगुणा ॥ २ ॥ ” एटले साधुजीने गुणें
करी शोभायमान छे शरीर जेहनो तथा नव ९ तै मन, वचन
कायाए करुं नही, करावुं नहि करताने अनुमोदु नहीं ए
नवकोटि विशुद्ध आहार, वसति, पात्र, उपकरणना ग्राहक छे
निर्दोष छे. ए छत्रीस २७-९ गुणे करी विराजमान तै माइरा
गुरु जाणवा. २८ ॥ २९ ॥

अडवीसल^{२८}च्छिपयडण-पडणो लोए तहा पयासतो ।
अडविहपभाविगत्त, छत्तीसगुणो गुरु जयऊ ॥३०॥

टवार्थ-अट्टावीस महालब्धि प्रगट करवा महा निष्ठुण
छे तेइना जाण-“ सम्माणुसव्वविरइ, मल विप्प-
मोसखेल सव्वुसहीविऊव्वि आसीविसओही
रिडविडल केवल सभिन्न, चक्कि जिण हरिवल
चारण पुव्व गणहर पुलाए आहारग महु घय
खीरे आसवो कुट्टबुद्धीय वीयमइ पयाणुसारी
२८. आठ प्रकारना प्रभावरुना गुणे विराजमान तयथा-
“ पावयणी १ धम्मकही २, वाई ३ नेमिस्सिओ
४ तवस्सी ५ अ । विज्जा ६ सिद्धो ७ अ कई
८ अट्टेव पभावगा भणिया ॥ १ ॥ ” ए छत्रीस गुणे
विराजमान तै गुरु जाणवा. २९ ॥ ३० ॥

એગૂણતીસમેએ, પાવસુંઁ દૂરઓ વિવજ્જંતો ।

સગવિહસોહિગૂણણૂ, છત્તીસગુણો ગુરૂ જયઉ ॥૩૧॥

ટ્વાર્થ—એગૂણત્રીસ ૨૯ પાપશ્રુતની પ્રવૃત્તિના વર્જક છે—
“ અટ્ટનિમિત્તંગાઈં, દિવ્વુપાયંતરિલ્લભોમં ચ ।

અંગં સરલલ્લખણ વંજણં ચ તિવિહં પુણિક્કિં

॥ ૧ ॥ સુત્તં વિત્તી તહ વત્તિયં ચ પાવસુઅમઉ-

ણતીસવિહં । ગંધવ્વનટ્ટવત્થૂ—માહં ધણુવેયસં-

જુત્તં ॥ ૨ ॥ ” એ ઓગણત્રીસ ૨૯ પાપશ્રુતના ઉપદેશ

રહિત । અને સાત ૭ શુદ્ધિના ગુણે ગુણી. (તં) લહુયા ?

ડડહાઈંજણણં ૨, અપ્પપરનિયત્તિ ૩ અજ્જવં

સોહી ૪ દુક્કરકરણં ૫ વિણઓ ૬, નિસ્સલ્લતં ચ

સોહિગુણા ૭ ॥ ૧ ॥ ” એ ત્રીસમી છત્રીસી ગુણે વિરાજ

માન તે માહરા ગુરુ જાણવા ૩૦ ॥ ૩૧ ॥

મહમોહવંધંઠાણે, તીસં તહ અંતરારિલ્લકં ચ ।

લોએ નિવારયંતો, છત્તીસગુણો ગુરૂ જયઉ ॥૩૨॥

ટ્વાર્થ—ત્રીસમોહની ૭૦ કોઢાકોઢી સાગરસ્થિતિવં-
ધનાં સ્થાનક જેણે વાર્યી છે— “ વારિમજ્જેડવગાહિત્તા,

તસે પાણેવિ હિંસઈ ૧ । છાણઈ મુહં હત્થેણં,

અંતોનાયં ગલેરવં ૨ ॥ ૧ ॥ સીસાવેદેણ વેદિતા

સંકિલેસેણ મારઈ ૩ । સીસંમિજે ય આહંતુ દુહ-

મારેણ હિંસઈ ૪ ॥ ૨ ॥ વહુજણસ્સ નેયારં, દીવં

नाणं च पाणिण ५ । साहारणे गिलाणम्मि पहु-
 किच्चं न कुव्वइ ६ ॥३॥ साहूण धम्मकम्माओ,
 जो भसेइ उवहियं, । नेआउयस्स, मग्गस्स, अव-
 गारंमि वट्टइ ८ ॥४॥ जिणाणं णतनाणीण, अवणं
 जे पभासइ ९ । आयरिय उवज्झाए, खिसई मंद-
 बुद्धिए १० ॥५॥ तेसिमेव य नाणीण, सम्मं नो
 पडित्तप्पइ ११ । पुणो पुणो अहिगरणं, उप्पाए ति-
 त्थमेयए १२ ॥६॥ जाण आहम्मिए, जोए पउं-
 जइ पये पये १३ । कामे वमित्ता पत्थेइ, इहंमि
 भविये इय १४ ॥७॥ अभिक्खण अ बहुस्सुत्त, जे
 भासति बहुस्सुए १५ तह य अतवस्सी य, जे त-
 वस्सित्ति अह वए १६ ॥८॥ जायतेयेण बहुजण,
 अंतो धूमेण हिंसई १७ । अकिच्चमप्पणा काउ,
 कयमेएण भासइ १८ ॥९॥ नियडुवहि पणिहीए,
 पलिउचे साइजोगजुत्ते य १९ । वेइ सव्वं मुस-
 वयसि, अज्झीण झज्झए सया २० ॥१०॥ अद्धा-
 णमि पविसित्ता, जो धणं हरइ पाणिणं २१ । वी-
 स भित्ता उवाएणं, दारे तस्सेव लुप्पइ २२ ॥११॥
 अभिक्खमकुमारेउ, कुमारेहिं च भासए २३ ।
 एवमवभयारीउ, वंभयारित्तिऽहं वए २४ ॥१२॥

जेणे वेसरियं नीए, वित्ते तस्सेव लुब्धइ २५ ।
 तप्पभावुद्धिए वावि, अंतराय करेइ से २६ ॥१३॥
 सेणावडं पसत्थारं, अत्तारं च विहिंसइ २७ ।
 इट्ठस्स वावि निगमस्स, नायगं सिद्धिमेव वा
 २८ ॥१४॥ अपस्समाणे पस्सामि, अहं देवत्ति
 वा वए २९ । अवण्णेणं च देवाणं, महामोहं
 पकुव्वइ ३० ॥१५॥ ए ३० त्रीस महामोहनी स्थानक
 रहित तथा अंतरंगवेरी छ ६ थी रहित-काम १, क्रोध २,
 लोभ ३, हर्ष ४, मान ५, मद ६ ए छना त्यागी ते एकत्रीसमी
 छत्रीसीना छत्रीसगुणे विराजमान ते माहारा गुरु जाणवा. ॥३२॥
 इगहियतीसविहाणं, सिद्धगुणाणं च पंच नाणाणं ।
 अणुकित्तणेण सम्मं, छत्तीसगुणो गुरु जयउ ॥३३॥

टवार्थ—श्रीसिद्धभगवंतना इगतीस ३१ गुण यथा—
 “पडिसेहण संठाणे ५, वण्ण ५, गंध २, रस ५,
 फास ८, वेअे ३, य । पण पण दु पणठ तिहा,
 इगतीसमकायसंगरुहा ॥१॥ अहवा कम्मे—“न-
 व दंसणम्मि चत्तारि आउए पंच आइमे अंते ।
 सेसे दो दो भेया, खिणभिलावेण इगतीसं
 ॥२॥” ए एकत्रीस गुण तथा पांच ज्ञान-मतिज्ञान १, श्रुत २,
 अवधि ३, मनःपर्यव ४, केवलज्ञान ५, ए सर्वना कहेवावाळा
 सम्मं-भले प्रकारं ए छत्रीस गुणे करी विराजमान ते माहारा
 गुरु जाणवा, ए वत्रीसमी छत्रीसी जाणवी. ॥ ३३ ॥

तह वत्तीसविहाण, जीवौण रक्खणम्मि कयचित्तो ।
जियचउव्विहोवसंगो, छत्तीसगुणो गुरु जयउ ॥३४॥

टवार्थ—तिमज जीवभेद वत्तीस तयथा—“ सुहुमेयर-
पुढविजलानलवाउवणणंत दस पत्तेया वित्तिच-
उसन्नियरयुआ, सोलस पज्जेयर वत्तीस ॥१॥ ”
ए वत्तीस भेद जीवना तेनी दयाना अविकारी, अथवा आ-
लोयण-निरुवलावेआवइमुहढधम्मयाअनिस्सीओ-
वहीणे, असिखलानिप्पडिकम्मया ॥१॥ अन्ना-
यया अलोभे अनिभिख्खाअज्जवेसुइसम्मदिट्ठी
समाहीअ, आहारे विणओवए ॥२॥ धिइमइअ
सवेगे पणहा सुविहि सवरे अत्तदोसोवसहारे,
सव्वकामविरत्तया ॥३॥ पच्चख्खाणविउस्सगो,
अपमाए लवालवे । झाणसवरयोगे अ उढए
मारणतीए, ॥४॥ सगाणं च परिन्नाए, पायच्छि-
त्तकरणे इय । आराहणाय मरण, वत्तीसयोग
सगही ५, ए ३२ योगना जाण । अने जीत्था उ ४ चार
गतिथी उपना उपसर्गादि तेथी ए ३२-४ छत्तीसीना पात्र
ते जंगमतीर्थ महागुणसमुद्ग बोक्षमार्गोपदेशक ते पाहरा गुरु
जाणवा. ए तेत्तीसमी छत्तीसी जाणवी. ॥३४॥

वत्तीसदोसविरहिय, वदणदौणस्स निच्चमहिगारी ।
चउविहविगह्विरत्तो, छत्तीसगुणो गुरु जयउ ॥३५॥

टवार्थ—वांदणांना वत्रीस दोषना त्यागी तेहनी गाथा—
 दोसमणाढी १ थढ्हीअ २ पविट्ट ३ परिपिडियं च
 ४ टोलगइ ५ अंकुस ६ कच्छभ ७ रिंगीय ८
 मन्थु ९ व्वतं १० मणपउट्ट ११ वेइअ १२ वद्ध
 १३ भयंतं १४ भयगोरव १५, मित्तकारणाति-
 न्नं १६ पडणीय १७ रुद्ध १८ तज्जीय १९ सढ
 २० हील, २१ विपलिअं २२ अंचीअं २३ दिट्ट-
 मदिट्ट २४ संगं २५ करत २६ म्मोअण, २७
 आलिच्छणालिच्छं, २८ ऊणं, २९ उत्तरचूलिअ,
 ३० मूअंडहुर ३१ चुडलीअ, ३२ वत्तीसदोससुद्धं.
 ए ३२ दोषना टाळनार । तथा ४ विकथाना त्यागी ते राज-
 कथा १, देशकथा २, भक्तकथा ३, स्त्रीकथा ४. एम.ए
 ३२-४-३६ छत्रीसगुणे विराजमान ते माहरा गुरु जाणवा.
 ए रीतें ए चोत्रासमी छत्रीसी जाणवी. ए पांत्रीसमी गाथानो
 अर्थ जाणवो. ॥३६॥

तित्तीसविहासैंयण—वज्जणजुग्गो अ वीरियायैारं ।
 तिविहं अणिगूहंतो, छत्तीसगुणो गुरू जयउ ॥३६॥

टवार्थ—तेत्रीस ३३ आशातनाना वर्जक छे—“ पुरओ
 पक्खा सन्ने गंता चिट्ठण निसीयणायमणे ।
 आलोयण पडिसुणणे, पुव्वालवणे अ आलोए
 ॥१॥ तहउवदंस निमंतण. अच्चाययणे तहअप-

डिसुणणे । अद्धत्तीय तत्थगए, कितु मतज्जा-
यतो सुमणे ॥२॥ एव एयं होउ कहकहं, तस्स
न सुमणो हवइ । तज्जाएणं हीलइ, पुणो पुणो
निट्ठरं भणइ ॥३॥ नो सिरसिकह छित्ता, परि-
सभिता अणुट्ठिआइ । कहे सथारपाय घट्ठण,
चिट्ठुच्च समासणे यावि ॥४॥ अहवा अरिहताण
आसायणाए सिजाए किंचिनाहीय । जा कंठ
सुमुद्धिटा तित्तीसासायणा इति ॥५॥” ए ३३
अने तीन प्रकारना धीर्यं जिनशासनरे कामे गोपवता नथी.
ए छत्रीसी विराजमान ते परमोपकारी माहरा गुरु तस्व जा-
णवा । ए पांत्रीसमी छत्रीसी जाणवी. ॥ ३६ ॥

गणिसंपैयट्ठ चउविह, वत्तीस तेषु निच्चमाउत्तो ।
चउविहविणयपवितो, छत्तीसगुणो गुरु जयउ ॥३७॥

ट्वार्थ—गणिसंपदा ८—“आहार १ सुअ २ स-
रीरे ३ वयणे ४ वायण ५ मइ ६ पओग ७ सइ
८ ए सपया खलु अट्ठमि सगह परिन्ना ॥१॥
ए एकेरुना च्यार ४ येद मिळ्या ३२ वरीस येद थाये ते
 $८ \times ४ = ३२$ —आचारे १, श्रुते २, विनये ३, व्यासेपे ४, ए
च्यार विनययुक्त इय छत्रीसमी छत्रीसीना धरणहार मोक्षमा-
र्गना साधक, परभावविरक्त निर्मल शुद्धाभ्यात्मभावध्यानी
संपूर्णनिदरसी सारणा-चारणा चोयणा-पट्टिचोयणा-दक्ष,

साधु, साध्वी, श्रावक, श्राविकाना परम धर्माधारभूत वर्त्तमान
आगमधर ते आचार्य माहरा गुरु जाणवा. एम छत्रीस छत्री-
सीना १२९६ वारसैं छन्नु गुण जाणवा. ॥ ३७ ॥

जइवि हु सूरिवराणां, सम्मं गुणकित्तणं करेउं जे ।
सक्कोवि नेव सक्कइ, कोहं पुण गाढमूढमई ? ॥३८॥

ट्वार्थ—यद्यपि आचार्य यथार्थ धर्मप्ररूपक यथार्थ मार्ग
वरतता जे सूरि कहेतां आचार्य वर कहेतां प्रधान तेहना गुण
क्षयोपशमी, क्षायकी, उपशमी, तथा औदयिक, सोमकारी,
परोपकारीनो कांड अंत नथी. ते गुणनो कीर्तन करवाने इन्द्र
पण समर्थ नहीं तो हुं जे गाढ मूढता सहित छे मांत जेहनी ते
किम संपूर्ण गुण कही शकुं ? पिण मोटकाना गुण कहेतां
आत्मा गुणीरागथी एकत्व पाम्यो ते गुणनो अर्थी थाये, गुणार्थी
थयो. आत्मा स्वगुणने प्रगट करे ते माटे चेतना पोतानी गुणीना
गुण गावा जगाडवी—जागृत करवी. ॥ ३८ ॥

तहविहु जहा सुआओ, गुरुगुणसंगहमयाउ भत्तीए ।
इअ छत्तीसं छत्तीसीआउ, भणियाउ इह कुलए॥३९॥

ट्वार्थ—तो पिण यथासूत्रें कहुं छे. गुरु जे शुद्धतत्त्वना
कथक तेना गुणनी छत्रीसीओ कही. ए कुलकने विषे पोताना
गुणना संग्रह करवा निमित्ते तथा भक्तिएं गुणनी छत्रीस छत्रीसी
करतां १२९६ वोल थया ते कहा. इति ॥ ३९ ॥

सिरिवयरसेण सुहगुरु—सीसेणं विरइअं कुलगमेयं ।
पढिऊणमसढभावा, भव्वा पावंतु कल्लाणं ॥ ४० ॥

इति गुरुगुणछत्तीसी समत्ता ॥

ट्वार्थ—श्रीयुगप्रवान दश पूर्ववर संपूर्ण सूत्र अर्थना
गारक, आकाशगामिनी प्रमुख महालब्धिना पात्र श्रीवज्रम्बा-
मिना शिष्य जगत्त्रय उपकारी श्रीवज्रसेनगणि तेहना शिष्य जे
गुणरागीमतिपणे ए कुलक रच्यो ते भणीने असठभावी एटलें
जिनशासनभावितमती जीव भव्यात्मा पामे कल्याणनी परंपरा
प्रत्ये, ए ४० मी गथानो अर्थ. ॥ ४० ॥

हवे ट्वाकारप्रशस्ति—

श्रीमत्खरतरगच्छे, पाठका राजसारसत्संज्ञाः ।
तच्छिष्यपाठकोत्तम धीराः श्रीज्ञानधर्माह्वाः ॥१॥
तेषा शिष्यप्रवराः, पाठका दीपचंद्राभाः ।
तेषा शिष्येणाय, बालधोधो विनिर्मितः ॥ २ ॥
मुनिगुणस्मरणालकृत , विशुद्धचित्तेन देवचंद्रेण ।
भव्यजनानुग्रहकृते, कृतः सदभ्यासरसिकेन ॥३॥
इति श्रीगुरुगुणपट्टत्रिशिकावाधवोधार्यः समाप्तः ।

